

KROK Kulturní revue
Olomouckého kraje

Vydává Vědecká knihovna v Olomouci

Ročník 13., číslo 4,
vychází čtyřikrát ročně

Vedoucí redaktor:

Mgr. Lukáš Neumann, Ph.D.

Odpovědná redaktorka:

Mgr. Lucie Rysnerová

Redakční rada:

RNDr. Jitka Holásková

Mgr. Miloš Korhoň

Mgr. Nela Kvapilová

PhDr. Jindřich Garčíc

RNDr. Lenka Prucková

Mgr. Hana Jakůbková

PhDr. Marie Dokoupilová

Mgr. Lubor Maloň

Adresa vydavatele a redakce:

Vědecká knihovna v Olomouci
Bezručova 3, 779 11 Olomouc

tel.: 585 205 311

fax: 585 225 774

e-mail: redakce@vkol.cz

internet: www.vkol.cz/krok

facebook: <https://www.facebook.com/kulturnirevue>

kulturnirevue

IČO: 100625

Grafická úprava:

TRIFOX s. r. o.

Předtisková příprava:

TRIFOX s. r. o.

Tisk:

TRIFOX s. r. o.

Třebízského 1514/12, 787 01 Šumperk

ISSN:

1214-6420 (tisková verze)

1214-648X (elektronická verze)

Registrace:

MK ČR E 6450

Uzávěrka čísla:

21. 11. 2016

OBSAH

Úvodník: Lukáš Neumann

TÉMA ČÍSLA: POHÁDKY A POVĚSTI Z NAŠEHO KRAJE

O sbírání pověstí a jiných vyprávění na Lošticku (Karel Faltýnek).....	3
Josef Lowag – život, dílo a odkaz nejvýznamnějšího autora pověstí na Vrbensku (Matěj Matela).....	8
Bohumír Štéger – talent a pile ve službách literární tvorby a historického bádání (Jarmila Klímová)	13
B. Štéger: Jak byl založen Tovačov (z publikace <i>Sága rodu Štégerů</i> ; připravila Ingrid Silná)	15
Sběratel i tvůrce Josef Vaca (Pavel Marek)	17
Martin Strouhal – Hanák tělem i duší (Věra Šnévajsová).....	20
Šternbersko v zrcadle pověstí (Vlasta Hlůzová)	24
Za Hrochovem přepadlo člověka stádo veverek (Marie Dokoupilová)	27
Pohádky H. Ch. Andersena (Veronika Hrbáčková)	30
Příběhy pro děti, pohádky pro dospělé (Petra Kožušnicková)	33
Příběhy, které jsou moc dobré na to, aby to byla pravda aneb S Petrem Janečkem o městských legendách minulosti i současnosti (Lucie Rysnerová).....	35
„...protože jsou tak krásné, protože tam málokdy někoho potkáte...“ / Rozhovor s Karlem Jedonkem, autorem <i>Pohádek a pověstí z Rychlebských hor</i> (Lukáš Neumann).....	38
K. Jedonek: <i>Rychlebské prameny</i> (z druhého dílu <i>Pohádek a pověstí z Rychlebských hor</i>)	41
Autorka zubatých a usměvavých zvířátek z Rychlebských hor Kateřina Preisová (Pavel Macháček).....	42

VARIA

Poutě ve středověku v písemných a archeologických pramenech (Lukáš Hlubek).....	44
Lola Beer Ebner – izraelská módní ikona z Prostějova (M. Dokoupilová)	48
Od Hanáků k indiánům jihozápadu USA (Lubor Maloň)	50
František Tomášek – účast na II. vatikánském koncilu a vztah k rodné Moravě (Jitka Jonová)	54
Hanácký tragik Josef Koudelák (Bohumír Kolář)	58
Za horizont běžného dne s přívlastkem / O pohádkové knížce Martina Šinkovského <i>Vincent a Bóda – Dobrodružství v Benátkách</i> (Petr Pláteník)	60
„Původně jsem chtěl uvést jen operní představení,“ říká dramaturg Dnů židovské kultury Alexandr Jeništa (Šárka Novotná).....	63

KULTURNÍ ITINERÁŘ

Rukověť návštěvníka kulturních událostí (prosinec 2016 – březen 2017)	67
---	----

Téma čísla 1/2017: **Mladí aneb kulturní život pohledem nejmladší generace**

Obálka revue: Ilustrace Kateřiny Preisové na přebalu *Pohádek a pověstí z Rychlebských hor* (2. díl) – Triprsták s Venusánky

Úvodník

Milí čtenáři revue KROK,

loštický řezník, odbojní lapkové z Jesenických hor, rejvízský jezerní pastýř, důlní duchové alias perkajsti, Muž vyhublý s kamenem na hlavě, Muřinoh a Krchomilka nebo Tříprsták – všichni by se zgruntu mohli uplatnit jako hlavní postavy hororů, tolik strachu jejich pojmenování nahánějí. Všimněme si jen té kakovonie ve jménech! Nenechme se však mýlit, většinou se jedná o postavičky přívětivé, milé a nápomocné, byť někdy možná trochu potouchlé. Nejen výše jmenovaní, ale celá nespočetná plejáda dalších hrdinů pohádek a pověstí se nám zabydlela ve čtvrtém čísle revue KROK.

Aktuální vydání „otevívá“ text z pera sběratele pověstí z Lošticka, Bouzovska, Zábřežska a Malé Hané Karla Faltýnka, který čtenáře seznamuje nejen s povytce dramatickým příběhem, který se opravdu stal krátce po konci třicetileté války na Lošticku, ale také s „profesním“ kurikulem člověka, jemuž se sbírání pověstí stalo životní vášní, ne-li posláním. Karel Faltýnek píše o nezaměnitelnosti a lokální svébytnosti každé jednotlivé báje či pověsti: *„Charakter každého jednotlivého děje, tedy byl-li s dobrým či špatným koncem, v nás i přes propast uplynulých staletí probouzí náležitě pocity.“*

Na dalších stránkách se Vám představí rozmanití tvůrci (nejen pověstí), sběratelé a folklorističtí badatelé, a to z různých koutů Olomouckého kraje; je nám ctí vzpomenout na velikány v tomto oboru, jakými byli např. Josef Vaca, Bohumír Štéger, Martin Strouhal, Josef Koudelák či o kousek dále „působící“ Josef Lowag, jenž situoval své pověsti do oblasti Hrubého Jeseníku. S lidovou mytologií místních sudetských Němců, již zachycují právě Lowagovy pověsti, seznamuje čtenáře Matěj Matela. Jako pozvání k četbě přijmete následující krátkou ukázkou z textu: *„Ono jedinečné kouzlo jesenických pověstí je velkou měrou dáno poněkud odlišným pojetím nadpřirozena, než na jaké je český čtenář*

zvyklý. Vzhledem ke dřívějšímu národnostnímu složení těchto oblastí se v lesích pod Pradědem nepotulovali slovanští čerti nebo ježibaby, ale...“ Ale zbytek už Vám neprozradím... Pro milovníky přehledových studií doporučuji články o pověstech na Prostějovsku a Šternbersku; v prvním Vás jistě potěší hanácké nářeční názvy, ve druhém se zase dočtete o nakladatelství Pavel Ševčík-Veduta, jež vydalo již řadu titulů s tematikou pověstí a pohádek ze střední a severní Moravy. Zmíněné žánry však nejsou pouze zkamenělými pomníky zaslých časů, nýbrž „odvětvím“ setsakramentsky živým a stojatě vody beletrie značně oživujícím. Poutavé čtení v tomto ohledu nabízí interview Lucie Rysnerové s etnologem a folkloristou Petrem Janečkem o fenoménu tzv. urban legends. O „trendy“ prolínivosti dětských a dospěláckých světů fantazie se můžete přesvědčit v článku týkajícím se knížky *Vincent a Bóda – Dobrodružství v Benátkách* anebo v rozhovorech s Milanem Valentou, dramaterapeutem, výtvarníkem, mj. profesorem speciální pedagogiky na UP, správcem zábřežského muzea Karlem Jedonkem či kreslířkou zubatých zvířátek z Rychlebských hor, Kateřinou Preisovou. Na právě probíhající výstavu spjatou se jménem H. Ch. Andersena a lákající v čase (po)vánočním k návštěvě zve příspěvek Veroniky Hrbáčkové.

Připomínat si časy zdánlivě se ztrácející v paměti, zabydlovat krajinu příběhy, důvěřovat tomu, co trvá, pojmenovávat to nové, vznikající, vidět jinýma očima – díky tomu můžeme i my důstojně hájit naši identitu, a to, myslím si, vůbec není málo, neboť *„...nekonečně pusto a smutno je tam, kde paměť krajiny vymizela, kde lidé její podstatu a smysl z různých důvodů již zapoměli...“* (K. Faltýnek, s. 3)

Požehnaný vánoční čas a úspěšné vKROčení do nového roku 2017 Vám za redakci revue přeje Lukáš Neumann.

O sbírání pověstí a jiných vyprávění na Lošticku

Karel Faltýnek

Soudím, že genia loci každého místa vytváří nejen jeho dávná historie, ale i to, co se o ní mezi lidmi vypráví. Příběhy, ale i báje a pověsti, které se k dané lokalitě vztahují, jsou pokaždé svým způsobem neopakovatelné a kraj od kraje se zcela proměňují. Charakter každého jednotlivého děje, tedy byl-li s dobrým či špatným koncem, v nás i přes propast uplynulých staletí probouzí náležité pocity. Zcela jinak se cítíme na místě, kde se odehrálo romantické láskyplné story, završené šťastným sňatkem dvou zamilovaných lidí, než na bývalém bojišti. Nekonečně pusto a smutno je ale tam, kde paměť krajiny vymizela, kde lidé její podstatu a smysl z různých důvodů již zapomněli...

Sbírat je možné téměř cokoli. Snad téměř každý ve svém dětství a mládí měl sen o nějaké vlastní nádherné sbírce buď poštovních známek, pohlednic, ale dost možná i drahocenných nerostů či vzácných pestrobarevných brouků a motýlů. Leckomu pak jeho vášeň vydržela po celý jeho život a stal se v daném oboru i uznávaným znalcem. Když mně bylo asi 25 roků, tedy na samém závěru osmdesátých let minulého století, objevil jsem krásu dávných vyprávění. Pravda, narozdíl třeba od těch minerálů či hmyzu jsou to entity zcela nehmotné, avšak mnohdy o to zajímavější.

Prvním vypravěčem mi byla moje babička. Celý svůj život se prakticky nehnula ze svých rodných Loštic, a tak opravdu mnohé pamatovala. Osobně znala i spousty dalších pamětníků, které jsem záhy taktéž oslovil. Tehdy mým nejzákladnějším vybavením byl obyčejný kus papíru a tužka, později malý magnetofon, v současnosti pak digitální diktafon. Avšak ouha! Čím pokročilejší se zdály být moje technické nástroje, čím větší byl i pomyslný rajon, který jsem časem navštěvoval, tím více však ubývalo pamětníků. Alespoň tedy takových, se kterými jsem hovořoval nejraději. Přednost jsem totiž dával rozhovorům

na téma místních pověstí, lidových zvyků a obyčejů, ale i jen tak o životě třeba za dob 2. světové války. Zajímavé však byly i zdánlivě obyčejné životní osudy mých respondentů. Prozatím jen velmi málo z toho všeho bylo publikováno. Časem se to snad ale změní, neboť bych se rád se všemi ostatními podělil o krásu a moudrost dávných vyprávění, která jsem na vlastní uši slyšel.

Při veškeré mojí neznalosti jsem však hned zpočátku zvolil přeci jenom „jakýs takýs“ postup. Zcela záměrně jsem na konci osmdesátých let vynechal podrobné excerpcce obecních kronik v okresních archivech a rozsáhlých regionálních monografiích. Vlastivědné tiskoviny, jako noviny a časopisy, jsem pročetl jen tak, aby mi byly nezbytným vodítkem. Instinktivně jsem usoudil, že mnohem důležitější je přímá terénní práce, a že co je psáno či tištěno snad nijak „neuteče“. To ovšem neznamená, že dostaly-li se mi ze soukromých rodinných archivů do rukou zajímavé manuskripty, případně i zápisy pověstí do té doby zcela neznámých jiných sběratelů, že bych je opomíjel. Ba naopak. Bylo-li to možno, snažil jsem se pořídit alespoň jejich opisy či kopie, aby se i ony zachovaly pro budoucnost. To platí i pro různé naivní veršovánky, dopisy, všelijaké účetní záznamy, ale i vzpomínková vyprávění všeho druhu.

Bylo by však nespravedlivé, kdybych nevzpomněl na ty, kteří mi pomáhali a byli mi nedostižnými vzory a učiteli. Nejraději tak vzpomínám třeba na paní spisovatelku Helenku Lisickou z Olomouce. Ta mi byla svým způsobem něco jako druhá maminka. Dalším mým přítelem byl dnes již rovněž zesnulý vynikající neprofesionální archeolog z Mohelnice pan Vladimír Kapl, ale za mnohé neocenitelné rady vděčím, a vždy budu, paní Haně Ševčíkové, knihovnici ve výslužbě, která dosud žije v Olomouci. Z regionálních spisovatelů, které jsem bohužel již osobně nepoznal, ale kteří zapi-

sovali pověsti z mého rodného kraje, mě nejvíce oslovil zvláště zdětinický rodák Martin Strouhal. Proslul knihami *Báje a pověsti* z roku 1944 a *Kytice pověstí* z roku 1947, ilustrovanými loštickým rodákem Hugem Šilberským. Vynikajícími spisovateli byli ale taktéž Eugen Stoklas, působící zejména v Litovli, loštičtí rodáci Jan Havelka a Adolf Lang, ale třeba i prof. Vlastimil Ambrož z Moravičan. Ve výčtu dalších jmen by bylo možno ještě dlouho pokračovat. Ve stručnosti proto jen tolik, že nejvíce ob-

Loštické náměstí koncem 19. století. Vlevo částečně za morovým sloupem dnešní čp. 115 – někdejší rynkovní právovárečný dům v majetku Daniela Glugara. Kresba Pavla Zlínského (Kalendář na rok 2014).

divuji ty spisovatele, kteří dokázali vypravěčovo sdělení ponechat co nejvíce autentické, jen jej učinili čtivějším. Touto cestou bych si přál jít i já, i když, věřte mi to nebo ne, žádné spisovatelské ambice rozhodně nemám.

Ačkoliv tématem tohoto čísla KROKu jsou pohádky a pověsti z kraje, přesto bych rád přispěl příběhem, který se na Lošticku skutečně udál, a to krátce po skončení třicetileté války. Podrobně je popsán ve skvělém dějepisném díle Msgr. Václava Kubička, jež nese název *Z dějin města Loštic* a které vyšlo roku 1918. Kniha však již tehdy byla velkou vzácností a dnes je dostupná pouze ve Vědecké

knihovně v Olomouci. A tak není divu, že i v Lošticích samotných se jen málo ví, kým byl muž jménem Daniel Glugar a co vlastně vykonal. Ve vyprávění se sice nesetkáme s žádnými strašidly, kouzelnými předměty a pohádkovými bytostmi, přesto však uvidíme, jak se živý člověk může stát skutečnou legendou.

O statečném purkmistrovi

Vestfálským mírem, podepsaným koncem října roku 1648, sice doznělo dlouhé třicetileté válečné bubnování, avšak o to smutnější bylo hledět na širý zpustošený kraj okolo Loštic. Zvláště patrný byl úbytek obyvatel, jehož se mnoho vystěhovalo nebo zahynulo nepřátelským mečem, či jednoduše pomřelo hladem a nakažlivými nemocemi. Leckde jej proto nezbývalo více než pouhá polovina, ba často i méně. Bezpočet vesnic bylo téměř zcela zpustošeno, k nebi jako pařáty kostlivců čněly ohořelé ruiny stavení, a žalovaly tak samotnému dobrotivému bohu nezměrné utrpení a bol, jehož jen ony byly svědkem. Vážnul obchod, trhy se nekonaly, řemesla byla zcela v úpadku, neobdělaná pole zarůstala keří a bujným plevellem, nedostatek byl téměř úplně všeho.

Tou dobou žilo v Lošticích asi 650 duší, z původních 160 dřívějších čísel jich bylo obydleno jen 94. Ceny gruntnů a majetků během války poklesly na pouhou třetinu své bývalé hodnoty, lidé sami sebe zapřahali do pluhů, aby z půdy vydobyli alespoň kousíček chleba.

Vrchností tehdy Lošticím, a to již od let 1585, bylo kdysi pyšné královské město Uničov. Jenže i jím prošla válka, včetně té ze všech nejhorší, švédské. Po tu dobu, celá léta, uničovská obec vůbec neúřadovala a ani do knih nezapisovala, neboť buď město samo, případně jeho okolí, bylo nezřídká v rukou nepřítelů. Avšak v té době byl ubohému sedláku či měšťanu nepřitelem každý voják. Všichni vraždili, loupili a žádali výpalné bez ohledu na to, pod jakou korouhví právě sloužili.

I stalo se, že koncem roku 1648, kdy samotných Uničovských nebylo snad ani tolik co Loštických, dlužily Loštice své vrchnosti již celých 4550 zl. ochranné činže. Po šest posledních roků totiž na původně dosti nižší

částku nabíhaly nemalé úroky. A tak kterýsi den přinesl vrchnostenský posel do městečka list, jímž uničovský magistrát upomínal Loštické, že od nynějška budou platit namísto předválečných 600 zl., rokem 1649 počínaje, a to napořád, pokaždé v den sv. Jiří, rovných 700 zl.! Zpráva se Lošticemi rozléta rychlostí blesku a městečko znenadání připomínalo rozdrážděný včelí úl.

„Hanba! Toto si přeci nemůžeme dát líbit! Pořádně se ani nenajíme a máme platit vrchnosti tolik zlatek?! Kde je máme vzít?!” volal před loštickou radnicí srocený nespokojený dav, narychlo vyzbrojený alespoň vidlemi a klacky.

„Lidi, toto je přece rebelie, mějte rozum a zachovejte chladnou hlavu! Spor se dozajista urovná! Platili jsme přeci za války za Uničov nepříteli nejednu kontribuci! To spíš mnohé oni dluží nám! Napíšeme ponižený list panu zemskému podkomořímu do Brna a pokorně jej požádáme o pomoc! On nedá přeci svým milým poddaným ublížit!” volal na měšťany z okna radnice purkmistr Brtníček, mávaje přitom v jedné ruce husím brkem a ve druhé prázdným papírem.

Jak se loštické městská rada usnesla, tak učinila. V listu panu podkomořímu Janu Jakardovskému ze Sudic písař vše dopodrobna vypsál s vysvětlením, že Loštice by i byly ochotny platit Uničovu ono sporné sedmé sto, ale výměnou žádají udělení hrdelního práva, dále pak celý příjem z veškerých pokut, svobodné propuštění sousedů a sirotků na cizí grunty a taktéž i vyjednání dvou nových výročních trhů. Městečko Loštice by za těchto okolností požadované peníze sehnalo mnohem snáz a rádo by své vrchnosti platilo.

Na zásah pana podkomořího uničovský magistrát částečně s návrhem Loštických souhlasil, ale přeci jen šlo o pouhý obratný manévr. Privilegia Lošticím prozatím udělena nebyla, zato se jim dostalo ničím nezaručeného slibu, že sporné sedmé sto městečko zatím platit nemusí. Avšak v říjnu příštího roku vypukl celý spor nanovo. Uničov totiž namítal, že Loštice neprávem zadržují důchody ze svých nově osazených pustých gruntů, což společně s dosud nesplácenými

úroky nečiní nic méně než právě opět ono sporné sedmé sto zlatých.

„Raději odejdeme jinam, než platit takovému lichvářské daně!” bránili se nespokojení noví loštičtí osadníci, *„vždyť všude jinde nás uvítají s otevřenou náručí. Než s pomocí boží obděláme pustá pole a koupíme dobytek, rádi nám odpustí všechny platy!”* A skutečně hromadně vypovídali své usedlosti a odcházeli pryč.

Vrcholem všeho pak bylo, když 26. srpna roku 1651 byli dva ctihodní loštičtí purkmistři, staří šediví měšťané, Tomáš Brtníček a Jan Škúrek, listivě vylákáni do Uničova a tam bez okolků zatčeni a z rozkazu samotného uničovského královského rychtáře, pana Ondřeje Začala z Biletína, zavřeni do šatlavy. Původně prý měli dojednat jen pár nedůležitých změn ve starších smlouvách.

V Lošticích nastalo pravé pozdvižení. O dva dny později napsala pokořená a zneuctěná rada malého městečka do Brna panu podkomořímu Jakardovskému stížný list plný neskrývané nevole a hořkosti. Ačkoli se i tentokrát podkomoří Loštických před Uničovem zastal, magistrát královského města ani tak vězně nepropustil. Špatná nálada v Lošticích proto houstla každou hodinou. Městečkem navíc denně, po dobu několika týdnů, obcházel s bubnem jistý Jíra Karger a se dvěma svými druhy za hlasitého bubnování pronášel na adresu Uničovských posměšné veršičky a popěvky. To k uklidnění situace nijak nepřispívalo, naopak vášně byly jitřeny tím více. Kdo ví, jak by celá věc, nyní již otevřená vzpoura, nakonec skončila, kdyby se do ní nevložil rezník Daniel Glugar.

Ten, ačkoliv byl tehdy starý již 66 let, od roku 1630 zůstával v městské radě funkcí mladšího purkmistra. Po celou tu dobu neohroženě hájil zájmy svých rodných Loštic, kde jen mohl a pokaždé, kdy bylo třeba. Byl nadán bystrým duchem, vzděláním a výmluvností, a proto požíval jak ve městečku, tak i u Uničovských veliké vážnosti. Říkalo se o něm, že v mládí prý sloužil kdesi ve vojsku, ale buď jak buď, byl především dobrým obchodníkem a diplomatem. Během války, zatímco jiní ztratili mnohdy

úplně všechno, on dokázal svůj majetek znásobit. Vlastnil dva rybníky, právo várečné domy (dnešní čp. 115 a 116) a poměrně rozsáhlé polnosti.

„Ne, nemohu své vězněné přátele opustit a také musím pomoci městečku! Jak by příští pokolení k nám vzhlížela, kdybychom nyní, při takové nespravedlnosti, mlčeli? Ne-necháme přeci na sobě doslova dříví štípat!“ Tak uvažoval mladší purkmistr a v hlavě mu uzrál plán.

Hned druhého dne zrána, v neděli 1. října roku 1651, se Daniel Glugar oblékl do svého koženého kabátce. Na nohy obul vysoké jezdecké holínky s ostruhami, hrud' zakryl železným kyrysem, k němuž připjal ostrý kord. Za opasek vsunul dvě nabitě pistole, na každou stranu jednu, a na hlavu posadil přilbici s chocholem. Takto v plné zbroji se jako mladík vyšvihнул do sedla svého vraného koně a vyjel na rynek.

„Drazí měšťané! Nezbyvá nám, než táhnout na Uničov a ukázat těm darebným panákům, že se jich pranic nelekne! A kdybychom snad i v boji padnout měli, umřeme alespoň jako hrdí Loštičané! Nikdy však nedovolíme, aby naši nevinní druhové trpěli za nás! Kdo můžete, vezměte do rukou cokoli, co kdo máte, jakoukoliv zbraň, zapráhnete koně do vozů a pojedte se mnou vysvobodit naše ubohé starší purkmistry! Utvořte za mnou jeden pevný šik!“

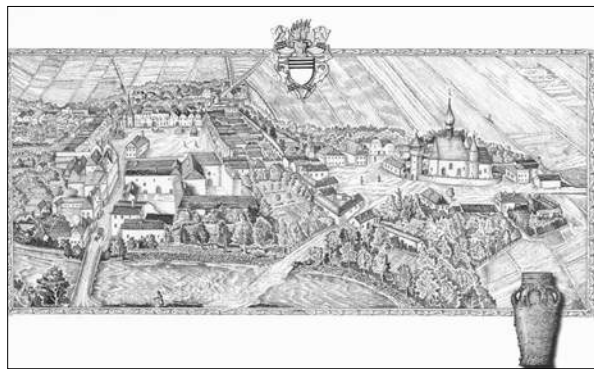
V mžiku bylo náměstíčko zaplněno odhodlanými muži a celý průvod se, s Danielem Glugarem v čele, vydal směrem k Uničovu. Cesta tehdy pěším trvala téměř celý půlden a vedla poli a lesy. Jakmile se procesí objevilo uničovským strážným nadohled, ve městě nastal poplach. Když se konečně na hradbách objevil i samotný pan královský rychtář Ondřej Začala, bylo již jisté, že příchozími jsou téměř všichni loštičtí měšťané, narychlo vyzbrojeni kopími, vidlemi a sukovicemi.

„Co to má znamenat?!“ rozčiloval se rychtář. *„Cožpak nevědí, že je z hradeb můžeme do jednoho postřítet jako zajíce? A co vůbec chtějí?“* Mezitím však Loštičtí již stáli před Medelskou bránou.

„Pustte nás do města! Jdeme si pro naše starší purkmistry, vaše vězně!“ volal Glugar. Strážní se chvíli vzrušeně dohadovali, rychtář stál zamyšlen:

„Ále, to vyřídíme velice rychle...“ broukl si pod vousy a dal vojákům pokyn. Těžká vrata se otevřela a okovaná mříž se se skřípotem pomalu sunula kamsi nahoru. Brána byla volná. Loštičtí vpochodovali na rynek, kde uprostřed vytvořili pevnou formaci. V ten moment byli obklopeni četnými zvědavci. Rychtář již rozčilen běžel v ústřety a nešetřil kletbami.

„Toto je drzá vzpoura! Všichni jste jen obyčejní darebáci! Glugare, za to budeš pykat!“ Houf Loštických však začal neohroženě mávat svými zbraněmi a jeden přes druhého volali:

Loštice ve 20. letech 18. století na kresbě Pavla Zlinského (Kalendář na rok 2014).

„Fuj proradnému Uničovu! Propustte naše radní a my zase spořádaně odejdeme!“ Vtom Glugar pobídl svého koně a přijel až těsně k rychtáři. Vytasil kord a začal jím panu Ondřejovi šermovat přímo u nosu, div že mu neusekl jeho pěstěný knír. Ten se uleknul, klobouk se pštrošími pery mu málem sletěl z hlavy. Glugar však klidně a neohroženě pravil:

„Raději bych visel, než bych nadále sloužil tak věrolomné vrchnosti! Kdybyste vy měli alespoň zastání pana zemského podkomořího, ale ani to nemáte! Velmi dobře víte,

Kostel sv. Prokopa v roce 2015. Foto: Tomáš Zlámal.

že naše starší purkmistry držíte v šatlavě neprávem! Ihned otevřte vrata vězení, nebo!!!“ a klidným gestem ukázal na své dvě pistole u pasu.

„No... No... Snad se to, tolik nestalo... To... To je hned křiku, že, že člověk ani hned...“ koptal zcela zkoprnělý rychtář. „No, tak honem! Co... Copak nevidíte?“ otočil se na strážné, „ří... říkali jsme přece že, že se otevře to vězení... Tak honem, no...“

A tak se i stalo. Oba staří a zesláblí mužové byli vzápětí uloženi na slámu na jednom z vozů a průvod Loštických bez jediného slova vypochoval z rynku a vydal se zase k Lošticím. Když k večeru přicházeli všichni domů, vítal je vítězný hlahol kostelních zvonů. Daniel Glugar ten den slavil. Nejen, že uničovská pýcha dostala na pamětnou, hlavní bylo, že se nikomu nic nestalo. Ještě celá léta se každého 1. října, ve výroční den osvobození uničovských vězňů, v Lošticích slavnostně zvonilo na kostelní zvony a sloužilo se děkovné Te Deum.

A jak celá věc s dluženým sedmým stem nakonec dopadla? Inu, na celá léta vše nějak zvláště utichlo. Co bylo příčinou, o tom není žádných zpráv. Ačkoliv Glugarovi jeho husarský kousek nakonec přeci jenom tak lehko neprošel, a i on na krátký čas okusil pohostinství uničovské šatlavy, jeho věhlas tím nijak neutrpěl. Naopak.

Daniel Glugar zemřel 7. června 1660 ve věku 75 roků. Pohřben byl v loštickém kostele sv. Prokopa, avšak místo jeho hrobu je dnes zapomenuto.

Karel Faltýnek (*1964) se narodil v Zábřehu na Moravě. Dětství a mládí prožil v Lošticích. Od roku 1994 je zaměstnancem Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Olomouci, na tamějším útvaru archeologických výzkumů. Je autorem drobných studií a článků a taktéž brožovaných publikací *Pověsti z Bouzovska a Lošticka* (2005) a *Vyprávěnky starého hrnčíře: Pověsti z Litovle*. Ve volných chvílích sbírá pověsti z Lošticka, Bouzovska, části Zábřežska a Malé Haně.

Karel.Faltynek@seznam.cz

Josef Lowag – život, dílo a odkaz nejvýznamnějšího autora pověstí na Vrbensku

Matěj Matela

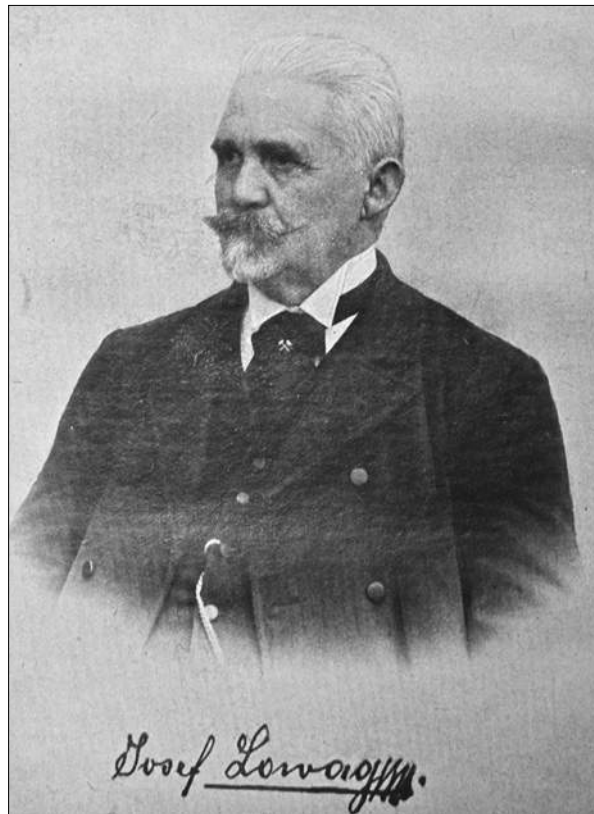
Lidová slovesnost a vůbec veškeré projevy regionálního folkloru, ať už jde o oblíbené selské hry či venkovskou architekturu, sehrávaly v životě původních německých obyvatel žijících na Vrbensku, tj. v oblasti severovýchodní části Hrubého Jeseníku, roli více než důležitou. Třebaže se to dnes, více než sedm desetiletí po odsunu sudetských Němců, zdá neskutečné, sídly rozkládajícími se v nejbližším okolí Vrbna pod Pradědem (*Würbenthal*) a v údolích Medvědké hornatiny doslova na každém kroku prostupovala nadmíru originální lidová kultura. Jedním z jejích nejvýznamnějších prvků bylo právě osobité vnímání mystiky, tedy nejrůznější pověsti, zkazky a báje, kterými si zdejší horalové zpříjemňovali chladné večery.

Jeseníky měly již od nejstarších dob velmi specifické postavení. Ve středověku se zde nacházela významná obchodní křižovatka, kde se nenásilně propojoval svět německý se slovanským a docházelo tak k neustálému mísení kulturních vlivů. Co více, v dobách velké kolonizace pohraničních hor ve 13. století představovaly Jeseníky oblast nabízející poměrně lukrativní pracovní příležitosti. Hory lákaly stovky horníků nejen z německy hovořících území, ale i z dalších evropských regionů. Tyto skupiny sem vnášely často navzájem zcela odlišné kulturologické rámce, což z hlediska rozmanitosti lidové slovesnosti představovalo značně pozitivní element. A málokterý žánr absorbuje motivy a témata lidových vyprávění lépe než právě pověsti a báje...

Pověsti z okolí Vrbna byly po celá staletí předávány výhradně v ústní podobě. Prvních písemných záznamů se tento bohatý slovesný materiál dočkal až na konci předminulého století, kdy se jistý **Josef Lowag**, odborník na hornickou činnost z Vrbna, rozhodl vložit mystický obraz svého kraje na papír. Josef Lowag spatřil světlo světa 20. září 1849 v Mnichově (*Einsiedel*), dnes místní části Vrbna, v rodině drátaře a kováře Josefa Lowaga a Rosalie, rozené Gröge-

rové. Spolu s rodiči a sourozenci záhy přesídlil do blízké osady *Wolfseifen* (Vlčí rýžoviště), někdejší dělnické kolonie nad obcí Železná (*Buchbergsthal*), kde se po několika letech strávených ve škammách zdejší obecné školy začal ve třinácti letech vzdělávat v místních železárnách. Po úspěšném absolvování závodní báňské a hutní školy se ve svém oboru brzy stal vysoce oceňovaným odborníkem, k čemuž v neposlední řadě přispěla i jeho vrozená touha po vzdělání a samostudium. Lowagova četná vědecká pojednání, v nichž se zabýval kupř. složením hornin, ale i historií některých těžebních loka-

Josef Lowag. Zdroj: *Geschichtla vom Förster Benedix*. Verlag Josef M. Thiel's Buchhandlung, Freudenthal 1920.

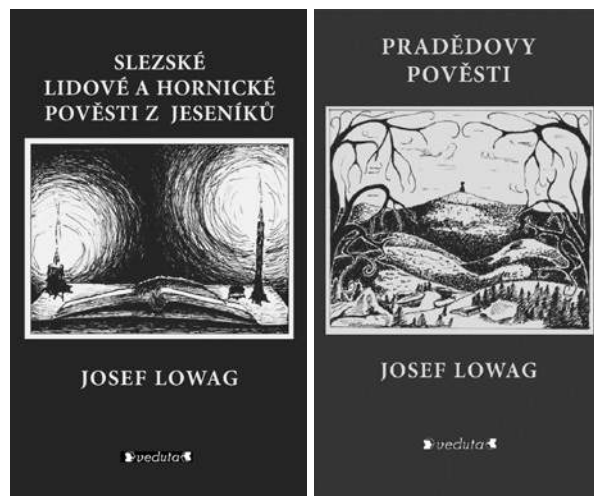

lit v okolí, se dočkala publikace v řadě prestižních odborných periodik v monarchii i sousedním Prusku.

Roku 1870 se s rodiči přestěhoval do Vrbna, do domku, v němž i dožil (v roce 1977 tato stavba padla za oběť demoličním činnostem). V listopadu 1876 se Lowag oženil s Albertinou Hatscher, rodačkou z pruského *Rückers im Glatzers* (dnes polská Szczytna), která vyrostla u prarodičů v Mnichově. Do jejich společného života nicméně zasáhla řada nešťastných událostí, jež měly na Lowagovo duševní i fyzické zdraví neblahý vliv. Roku 1882 jim zemřela ani ne roční dcera Anselma, v roce 1904 podlehl tyfové nákaze jejich talentovaný šestadvacetiletý syn, sochař a malíř Josef. Tyfem se záhy nakazil i Josef Lowag, o něhož se začala starat dcera Marie Anselma. Oddaná devatenáctiletá dívka však záhy touto chorobou onemocněla taktéž a v lednu následujícího roku zemřela. Jediné dítě, které Josefa Lowaga přežilo, byl syn Alois Franz (zemřel až roku 1968 v Bietigheimu), který poměrně zdatně pokračoval v otcových literárních šlépějích.

S problémy se Lowag potýkal i ve své profesi důlního odborníka. Kromě toho, že působil na řadě významných hornických pozic, v báňském odvětví dokonce sám chvíli podnikal: usilovně se snažil o znovuoživení kdysi slavného dolování vzácných kovů, které v těchto oblastech skončilo s třicetiletou válkou. Lowagovy idealistické záměry povzbuzované láskou ke starým hornickým metodám se však dlouhodobě finančně nevyplácely a tak se ke konci života potýkal s ekonomickými problémy i nepochopením ze strany okolí a úřadů. Zemřel 14. března 1911 na mozkovou mrtvici.

Snad to byly všechny ty neblahé události jeho života, přisně exaktní zaměření jeho profese nebo vrozené emocionální vnímání světa okolo sebe, co způsobilo, že se Josef Lowag ještě před dovršením čtvrté dekády svého života rozhodl literárně tvořit. První dílo, turistický průvodce *Führer für Würbenthal und Umgebung* (Průvodce po Vrbně a okolí, 1888), pramenilo z jeho celoživotní vášně, tedy toulek po jesenické přírodě, jejíž každý kout znal Lowag již od mládí – o tom svědčí kupř. jeho podpis vytesaný do skály pod zříceninou hrádku Weissenstein u Bílého Potoka. Vzhledem k narůstá-

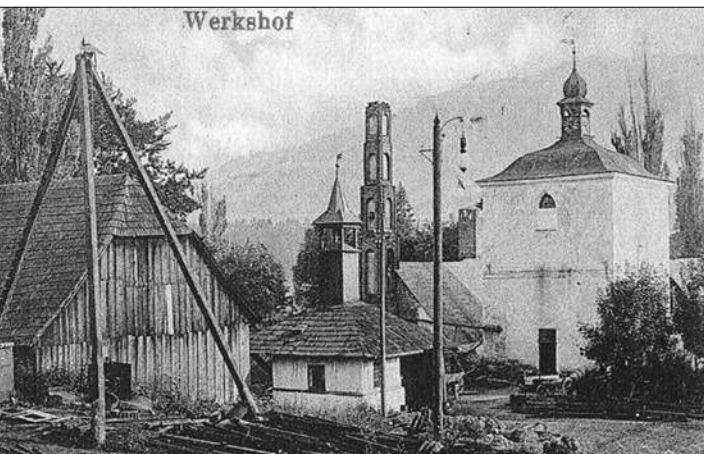

Česká vydání Lowagových *Slezských lidových a hornických pověstí z Jeseníků* a *Pradědových pověstí* (Nakladatelství Pavel Ševčík – VEDUTA, 2010, resp. 2013, přel. Helga Šedková).

jící oblibě turistiky se proto rozhodl podělit se o své znalosti s těmi, kdo chtějí Pradědovy hory blíže poznat. Tento čtivý text, k němuž o patnáct let později přidal ještě *Illustrierter Führer durch das Sudetengebirge* (Ilustrovaný průvodce sudetskými horami), představoval ve své době perfektně zpracovanou a moderní turistickou příručku.

Žánrový rozsah Lowagovy literární tvorby se však neomezil jen na průvodce. Za svého života se dočkal největší slávy díky svým vtipným humoreskám, v nichž místním nářečím tematizoval život jesenických horalů. Vedle úspěšného cyklu veselých povídek *Aus der Heimat* (Z vlasti, 1907) to bylo především dílo *Geschichtla vom Förster Benedix* (Příběhy fořta Benedixe, 1910), jež Lowagovi přineslo opravdu celoregionální popularitu a v řadách čtenářů se těšilo oblibě ještě mnoho let po jeho smrti – v Německu se v šedesátých letech minulého století dočkalo čtvrtého vydání. Svěrázný lesní Benedix představuje v Lowagově pojetí doslova archetypální vyobrazení typického obyvatele Jeseníků. Benedixovo mnohdy drsné, neotesané vystupování a ráznost je har-

monicky doplňováno jeho dobráčkou povahou, láskou k přírodě, upřímností a důvtipem a celá postava je tak velmi sympatickým zhmotněním Lowagova vztahu ke kraji. Z Lowagovy široké literární palety stojí ještě rozhodně za zmínku historická novela *Der Klausner von Engelsberg* (Poustevník z Andělské Hory, 1889), staroněmecké příběhy z dob starých Kvádů *Eichenlaub und Tannenreis* (Dubové listí a jehličí, 1908) či posmrtně vydaný román *Schuld und Sühne* (Zločin a trest, 1920). Dodnes nejcennějším fragmentem Lowagova literárního díla a zároveň jeho největším odkazem kulturnímu dědictví tohoto kraje ovšem zůstávají jím sebrané a převyprávěné báje a pověsti.

Železářny v Buchbergsthalu (dnes Železná, součást Vrbna p. Prad.) na počátku 20. století, místo Lowagova odborného vzdělávání a následně i pracoviště. Zdroj: Soukromý archiv Karla Michaluse.

Lowagova literární pozůstalost obsahuje celkem tři sbírky lokálních pověstí: *Altversagen* (1890), *Schlesische Volks- und Bergmannssagen* (1903) a poslední *Sagen und Geschichten aus dem Altvatergebirge* (Báje a pověsti z Jeseníků, 1904). Zatímco posledně jmenované dílo zůstává nadále přístupné výhradně německy hovořícím nadšencům a badatelům, první dvě knihy se před nedávnem konečně dočkaly převedení do češtiny. V kvalitním překladu někdejší bruntálské pedagožky Helgy Šedkové vydalo Nakladatel-

ství Veduta nejprve *Slezské lidové a hornické pověsti z Jeseníků* (2010), o tři roky později pak i *Pradědovy pověsti*.

Podobně jako jeho rozšafné humoresky, i pověsti a báje pramení z Lowagova nadšení setkávat se s lidmi svého kraje, naslouchat jejich povídání a následně je zaznamenávat. Každý správný sběratel pověstí musel mít k lidem více než pozitivní vztah, jinak by mu rázní horalé jednoduše nic neřekli a jeho sběr by se tak omezil maximálně na houby a borůvky v okolních lesích. Přestože si Lowag sebraný materiál často a rád příkrášloval a měnil k obrazu svému, i tak lze na jím zpracovaných příbězích identifikovat specifické rysy někdejší ústní lidové slovesnosti Hrubého Jeseníku a přilehlých oblastí. Geograficky lze území, jež je dějištěm Lowagových pověstí, vymezit poměrně snadno. Nejčastěji se zaměřoval na interpretaci vyprávění v nejužším okolí svého domova – v *Pradědových pověstech* tak zaznamenal pověsti vztahující se k lokalitám ležícím převážně poblíž Pradědu a východně od něj (chata Švýcárna, Malá Morávka, Ludvíkov, Vidly, Andělská Hora, Mnichov apod.), ve *Slezských lidových a hornických pověstech*, vzhledem k jejich hlavnímu zaměření, nás zase Lowag zavádí do míst nacházejících se severně od Vrbna a na Zlatohorsku (Horní Údolí, zřícenina Edelštejn, Rejvíz ad.). Jakkoliv od svého rodiště občas „odběhne“ i trochu dále (Jeseník, hora Vozka či Uhlířský vrch u Bruntálu), většinu času setrvává v Pradědské a Medvěděské hornatině.

Postavy Lowagových pověstí lze rozdělit do dvou základních skupin – reálné a nadpřirozené. Reálnými hrdiny jsou zde v drtivé většině těžce pracující, chudí lidé denně zápasící o vlastní existenci, tedy různí uhlíři, lesníci, kováři, ale také mniši a zejména pak horníci – k pověstem s důlní tematikou, tj. odvětvím, v němž se dle Lowagových slov nacházejí „*základy kultury v původní divočině Jeseníků*“, line autor očividně nejvíce. Tematicky Lowag nezůstává výhradně v rámci svého úzkého regionu, ale ve svých textech vede poměrně zajímavý dialog s minulostí a často do pověstí vnáší i širší dobový kontext. Čtenáři tak přináší řadu historických aluzí, a to jak z dějin lokálních (majitelé panství), tak také vzdálenějších oblastí (zmiňuje např. křížové výpravy). S těmito reflexemi dávné minulosti souvisí i velmi

důležitá, reálná postava jesenických pověstí, jíž je loupeživý rytíř. Odbojný lapka, přepadávající kupce a unášející nebohé panny na své skalní hrádky, představuje nejen typickou součást lidové slovesnosti německy hovořících oblastí, ale především zde slouží jako velmi častý archetyp zla, pro žánr pověstí tolik potřebný dějový impuls. Pragmatismus starých jesenických bájí totiž spočívá právě v tom, že zlo vychází výhradně ze strany lidí, ať už těchto krvelačných loupežníků nebo bohatstvím zmámených jedinců. A tím, kdo mezi lid vnáší spravedlnost, je právě svět nadpřirozena...

Ono jedinečné kouzlo jesenických pověstí je velkou měrou dáno poněkud odlišným pojetím nadpřirozena, než na jaké je český čtenář zvyklý. Vzhledem ke dřívějšímu národnostnímu složení těchto oblastí se v lesích pod Pradědem nepotulovali slovanští čerti nebo ježibaby, ale postavy typické pro mytologii germánskou – krásné nymfy, jež po nocích sbírají drahé kameny z pramenů řek, a především pak nejrůznější gnómové, trpaslíci a koboldi. Tito umounění a voutsatí obyvatelé podzemní říše, neúnavně z hlubin hor kutající drahocenné kovy, člověku dobrého srdce své poklady vyjeví a po zásluze jej obdarují, nad zlými však nemají slitování. Kde má vznik postavy gnóma v lidové mytologii své kořeny, není těžké si domyslet – temné a skličující prostředí štol plných zemních plynů nutně v sedřených hornících vyvolávalo fantastické představy nejrůznějšího rázu.

Skutečně výsadní postavení ale v Lowagových textech zaujímají dvě mytické bytosti, které mají ryze regionální původ a jsou tak jedinečnými prvky (i současné) kultury Jeseníků. Tou první je rejvízský jezerní pastýř Gill (*Seehirten Gill*), „*rusovlasý lilipután*“, který je za to, že proklel Boží dar, navěky odsouzen bloudit po okolí a jako pokání za svůj čin dělat dobré skutky. Přestože by tedy Gill měl patřit mezi bytosti dobré, jeho přítomnost v lidech vzbuzuje strach a doprovází jej zvláštní, zasmušilé mystérium – objevuje se totiž výhradně v nočních hodinách a setkání s ním nemusí vždy skončit dobře. Zatímco pastýř Gill (toto jméno mu prý přičknil sám Lowag) obchází nejbližší okolí Mechových jezírek, ona druhá bytost vládne nad celými horami. Je jí samozřejmě Praděd, v řeči původních obyvatel *Altwater*,

všemocný duch chráníci svůj lid před bezprávím: především v *Altwatersagen* je to právě on, kdo s sebou přináší spravedlnost. Z Lowagových textů lze poměrně plasticky analyzovat, jak důležitou roli sehrávala postava Praděda v lidové mytologii místních sudetských Němců. Těžký život plný každodenní lopoty na málo úrodných kamenitých polích, tuhé a dlouhé zimy, úmorné dolování v podzemí, to vše bylo důvodem, proč si museli vykonstruovat jakéhosi mytického ochránce, dobrého pána, jenž na svých poddaných nedopustí žádnou křivdu. Bůh, o němž slychali v kostele, byl pro ně příliš širokým a abstraktním pojmem na to, aby tyto veskrze existenciální potřeby dokázal uspokojit – přeci jen duch jejich vlastních hor, vypadající k tomu spíše jako starý lesník, představoval mnohem hmatatelnější prvek ochrany. Praděda můžeme dokonce definovat jako určitého prostředníka mezi Bohem a horaly, přímého vykonavatele Boží vůle v Jeseníkách (na tomto vyobrazení měl nepochybně podíl i Lowagův

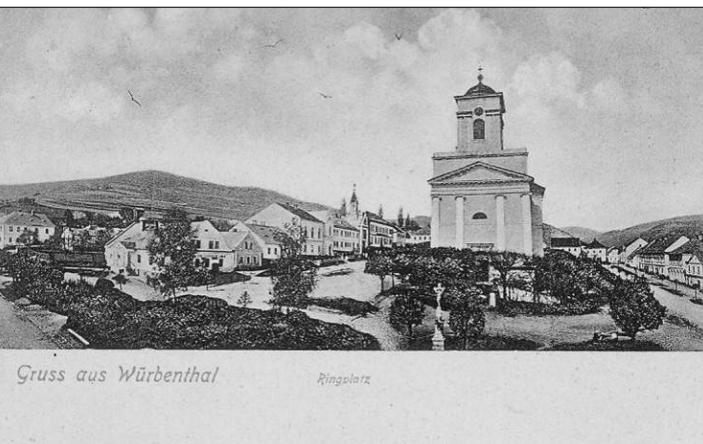

Pohled na obec Einsiedel (dnes Mnichov, část Vrbna p. Prad.), kde se Josef Lowag r. 1849 narodil. Zdroj: Státní okresní archiv v Jeseníku.

katolicismus). Nicméně, stejně jako v případě Gilla či gnómů, i Pradědova osoba vzbuzuje silný respekt, často i strach.

Původní pověsti Vrbenska vynikají totiž ještě jedním unikem – v málokteré lidové slovesnosti na našem území

se setkáme s tak pochmurnou, lze říci až děsivou atmosférou. V Lowagových pověstech je naprosto běžným činem kupř. brutální otcovražda nebo naopak vražda syna rukou vlastního otce, jinde Praděd s gnómy spálí jednotku švédských vojáků, Gill roztrhává hrabivého Itala apod. Tajemné *genius loci* tohoto pohorí tak udává ráz i místnímu slovesnému dědictví, krajina si své příběhy sama modeluje. Věrohodnost specifické nálady jeseníckých skalisek a lesů, jež z Lowagových pověstí dýchá, však v neposlední řadě pramení také z jeho vrozených literárních schopností. Lowagův navýsost kultivovaný jazykový projev plný personifikací, básnických přírovnání a poetických slovních obrátů dokáže navodit atmosféru okamžiku tak plasticky, že by se za ni nemusel stydět žádný renomovaný spisovatel: „*Nad vzdálenými horskými hřebeny vycházelo slunce a zalévalo svým zlatým mořem paprsků zem. Ze staré horské kaple vedle šachty u Horního Gruntu zněl tichem probouzejícího se rána slavnostní zpěv horníků, kteří se zúčastnili pobožnosti, dříve než fárali do hlubin země.*“ Lowagova bohatá slovní zásoba a cit pro jazyk tak jeho pověsti ještě povyšují.

Würbenthal (dnes Vrbno pod Pradědem) na počátku minulého století. Zdroj: karaus.de.

Přestože byla Lowagem zpracovaná mytologie ve své původní podobě zpřístupněna českému čtenáři teprve ne-

dávno, rozhodně to není poprvé, kdy se současní obyvatelé Jeseníků mohli s tímto slovesným materiálem seznámit. Po druhé světové válce na Lowagovu práci navazovali mnozí autoři, kterým, i přes větší či menší míru averze vůči německému dědictví kraje, nezbývalo nic jiného, než čerpat z původních textů. Za zmínku stojí kupř. dílo *Zpívající vody* (1962) učitele Vladislava Hanáka, který však specifickou atmosféru Lowagových knih bohužel zaměňoval za ideologické moralizování. Umělecky o poznání kvalitnější je pak kniha *Modrá štola a jiné pověsti z hor na severu* (1985) ostravského spisovatele Oldřicha Šuleře. Ze současných autorů čerpajících z Lowaga vyniká regionálně velmi úspěšný rejvizský písmák Sotiris Joanidis, jehož krásně graficky zpracované *Zlaté báje ze Zlatohorská* (2007), doplněné i krátkými vhledy do historie daných míst a kořeněné autorovým svérázným humorem, představují vrchol současné tvorby pověstí v Jeseníkách.

Josef Lowag za sebou zanechal velmi obsáhlé a nanejvýš hodnotné literární dílo, úzce spojené s jeho milovaným krajem a s tamními samorostlými obyvateli, mezi nimiž prožil celý svůj život. Jeho největším odkazem však zůstává fakt, že svojí neúnavnou spisovatelskou činností zásadní měrou přispěl k zachování té části původního folkloru, která tak v těchto končinách, byť v nejrůznějších variacích a i přes razantní sociokulturní ořes před sedmdesáti lety, rezonuje dodnes. Ve svých knihách vybudoval pomník nejen svému kraji a jeho lidem, ale také vlastní osobě, jež po dlouhé odluce začíná v regionu opět získávat na známosti. Málokterý rodák z Vrbenska si to zaslouží tak jako právě Josef Lowag.

Matěj Matela se narodil 28. února 1992 v Bruntále, vyrostl však v nedalekém Vrbně pod Pradědem. Je absolventem FF UK v Praze, překládá z jihoslovanských jazyků a publikuje literární recenze. Již delší dobu se aktivně zaměřuje na svůj rodný kraj, tedy oblasti Hrubého Jeseníku. Svůj zájem nejčastěji soustředí na výrazné regionální osobnosti, místní specifika a střípky kulturního dědictví původního německého obyvatelstva.

matejmatela@seznam.cz

Bohumír Štéger – talent a píle ve službách literární tvorby a historického bádání

Jarmila Klímová

V době, kdy se mohli zájemci o moravské pohádky a pověsti setkat poprvé s knihami Bohumíra Štégera, bylo jejich autorovi téměř 50 let. Narodil se v Kojetíně v učitelské rodině 26. srpna 1908. Jeho otec **Karel Štéger** (1874–1956) byl významnou osobností kojetínského kulturního života. Bohumír absolvoval klasické gymnázium v Kroměříži a pak začal studovat v Praze na Karlově univerzitě filozofii a dějepis, souběžně navštěvoval přednášky teologie na evangelické bohoslovecké fakultě. Po dvou letech, roku 1929, studia opustil a odešel do státní služby. Oženil se,

Bohumír Štéger. Fotografie byla zapůjčena z rodinného archivu od paní Heleny Konečné.

v manželství s Markétou, rozenou Hofrichterovou, se mu narodily dvě děti, dcera Olga (1933) a syn Bohumír (1936).

Pracoval na berních úřadech, na ONV Kojetín jako inspektor kultury pro muzea a památkovou péči, byl kojetínským kronikářem, v letech 1959–1962 působil jako okresní archivář. Měl zásluhu na záchraně mnoha starých písemných památek i dokumentů tehdejší doby z Kojetínska a Tovačovska. V roce 1962 se stal ředitelem tovačovského muzea. I když musel pro zdravotní potíže odejít roku 1964 do předčasného důchodu, pokračoval v práci pro muzeum další tři roky. K archivní činnosti se vrátil jako brigádník a administrativní pracovník v letech 1967–1975. Zemřel 10. října 1985 v Tovačově.

Bohumír Štéger byl výborný znalec místní vlastivědy i historie, navazoval na uznávanou činnost svého otce. Pro bádání měl teoretické základy ze svých studií, uměl dobře pracovat s historickými prameny. Disponoval nadáním pro cizí jazyky – zvládal jich deset, z těch méně obvyklých hebrejštinu, holandštinu a lužickou srbštinu. Byl obdařen vysokým intelektem a fenomenální pamětí, měl dar zajímavě popsat, co kde přečetl nebo co slyšel vypravovat. K tomu byl nadán hudebně a výtvarně. Záběr jeho vlastivědné činnosti je obdivuhodný – své texty publikoval v regionálním i odborném tisku (např. *Pokrok vesnice*, *Naše vlast*, *Vlastivědný věstník moravský*); je autorem brožury *Tovačov 650 let městem* (1971). Dosáhl za svou práci ocenění a uznání, ale často se setkával s negativní reakcí na svou profesní i spisovatelskou činnost, mnohdy také s plagiátorstvím výsledků svého bádání. V době tvůrčí skepse, když měl potíže s vydáváním článků a knih kvůli ideologickým výtkám, ho získal začátkem sedmdesátých let Jaroslav Kreml pro předsednictví Vlastivědného kroužku Otakara Bystřiny ve Věrovanech. To mu přineslo novou energii a zapojení do řady zajímavých badatelských úkolů.

Dílo Bohumíra Štégera bylo přehledně zhodnoceno Hanou Bartkovou v periodiku *Střední Morava* (2008). V říjnu téhož roku uspořádalo město Tovačov konferenci *Štégerové na Tovačovsku* a v prosinci 2008 vyšla kniha *Sága rodu Štégerů*, která obsahuje biografické studie o jednotlivých členech rodiny a řadu osobních vzpomínek na ně. Bohumír Štéger zde představuje ve svých textech jeho spolupracovníky a přátelé. Je vylíčen jako laskavý a moudrý člověk poučený životem, se smyslem pro humor (až satirickou břitkost), jako přítel, jenž uměl naslouchat. František Všečtíka o něm napsal: „[...] představoval také jakýsi místní středobod, kterým se pro intelektuální okruh lidí stal pro své historické, regionální a jazykové znalosti a v neposlední řadě nepochybně pro své vlastnosti lidské.“

Bádání v historických dokumentech, kronikách a starých knihách propojil B. Štéger se sbíráním, dokumentací, dotvářením a publikováním místní lidové slovesnosti. Lidovou tvorbu upravoval a dával jí podobu blízkou vlastní poetice, osobitému způsobu vyjadřování dovedného vypravěče. Příběhy podkládal vědomostmi z historie regionu se zásadou „V každé pohádce, pověsti i povídce má být zrníčko pravdy“. Za jeho života mu vyšly tři knihy s několika desítkami pohádek a pověstí. Další publikaci se podařilo vydat až posmrtně.

Tou první byly *Pověsti o hradech a zámcích* (Krajské nakladatelství Olomouc, 1957). V kratších pověstech jsou představeny známé i pozapomenuté hrady a zámky celé Moravy, mj. Bouzov, Branná, Bruntál, Helfštýn, Javorník, Loučná, Mírov, Plumlov, Polkovice, Potštát, Sovinec, Tovačov, Úsov nebo Veselíčko. Texty jsou doplněny autorovými poznámkami, v nichž upozorňuje na historické jádro příběhu, a také faktickými vlastivědnými dodatky Oldřicha Zemana, které zmiňují i tehdejší stav či využití budov. Knihu doprovodil svými ilustracemi (iniciálkami s kresbou) malíř Jeroným Grmela.

Kniha *Hanácké pohádky a pověsti. 1. Kojetsko a Záhoří* (Krajské nakladatelství Olomouc, 1957) vznikla s cílem podchytit regionální pověsti v době, kdy jsou ještě předávány ústně, z generace na generaci. Na Kojetínsku se B. Štéger mohl obrátit na svou rodinu (stařenky, rodiče) a ně-

kolik jemu známých vypravěček původních textů z Klopotic a Kojetína. U záhorských pohádek a pověstí provedl výběr z tištěných podkladů se snahou pominout evidentně upravované texty.

Pověsti mají skutečný základ, jsou doplněné autorovou představivostí a schopností fabulace. V části věnované Kojetínsku nechybí příběhy o Ječmínkovi, pověst *O velké slunečnici*, později přepracovaná pod názvem *O zázračné slunečnici*. Známý je text *O tvarohové nevěstě* – vyprávění o dívce Verunce, které zaskočil čerstvý tvarohový koláč ve svatební den a způsobil jí smrt. Příběh postupem času zlidověl natolik, že byl podáván jako současná příhoda mající odradit děti od hltání tvarohových koláčů (zažila sama autorka). Najdeme zde i první verzi pověsti *Jak byl založen Tovačov*, publikovanou níže pod tímto textem, nebo loupežnickou pohádku *O máselném vozičku*. V obsáhlejší záhorské části se můžeme seznámit například s pověstí *O bezedné studni* (na Helfštýně) nebo se dozvědět, jak vznikla Hranická propast. Jak měl B. Štéger ve zvyku, připojil v závěru knihy k většině témat své osobní vzpomínky, vlastivědné postřehy a historická fakta. Typické pohádkové ilustrace vytvořil olomoucký univerzitní pedagog, malíř František Bělohávek.

Bohumír Štéger se k mnoha námětům svých pohádek a pověstí vracel, stylisticky je upravoval, dotvářel jejich zápletky a uváděl je v pozměněné podobě.

S časovým odstupem byla vydána kniha *Zázračná slunečnice*, nesoucí podtitul *Moravské pohádky a pověsti* (Profil Ostrava, 1972). Titulní a úvodní pověsti se stal upravený text *O zázračné slunečnici*, podle sdělení B. Štégera jedna z nejmilejších pohádek jeho dětství. Za ní následuje přepracovaná pověst *Jak byl založen tovačovský zámek*. Kniha přináší mj. příběh nešťastné lásky *O labuti s červeným zobákem*, vztahující se k pozdějšímu nálezu pozůstatků hlavní hrdinky, hraběcí dcery Valinky, v kryptě kostela sv. Václava v Tovačově (1974). Znovu si přečteme upravené texty *O bezedné studni na Helfštýně*, *O máslovém vozičku*, *Tvarohové nevěstě* a řadu nových, ještě nepublikovaných příběhů. Čtenář-

ský zážitek umocňují poetické kresby Luďka Maňáska, uznávaného autora knižních ilustrací pro děti. V závěrečné stati objasňuje editor František Všetíčka osobitost Štégerových pohádek a všimá si jejich častého melancholického ladění, tklivého smutku v milostných příbězích, pocitů lítosti a obav. Jak poznamenala vnučka Helena: „*Dědovy pohádky nemají většinou šťastný konec, ale tak to v životě chodí. Díky nim jsem se zbavila přehnané víry v dobro, které zvítězí.*“ Po ohlasu knihy natočilo ostravské televizní studio v roce 1974 o B. Štégerovi životopisný profil *Zázračná slunečnice*, který získal v témže roce cenu na Academia Film Olomouc.

Čtvrtá kniha *Kam až dohlédneš* z věže tovačovského zámku se k tisku prosazovala těžce. Rukopisně byla hotova již za života B. Štégera, nepodařilo se ji však vydat i přes značné úsilí věrovanského vlastivědného kroužku. Část pověstí byla publikována v devadesátých letech v místním tisku a časopisech, např. zásluhou historika a redaktora Milana Ticháka v sobotních přílohách *Hanáckých novin* a v kalendáři *Rok na Hané*. Vydání v roce 2001 umožnilo až Sdružení obcí mikroregionu Střední Haná s podporou zejména měst Kojetín a Tovačov. Knihu připravila a kvalitními poznámkami (komentáře, rejstřík) opatřila dcera B. Štégera Olga Nimmerfrohová, která pokračovala jako tovačovská patriotka ve zpřístupňování jeho odkazu. Pohádky a pověsti, vybrané z předchozích souborů a doplněné z pozůstalosti, líčí radosti a strasti lidí z blízkého i vzdálenějšího okolí Tovačova. Nejvíce příběhů se odehrává v Tovačově a Kojetíně, nejsou opomenuty ani Chropyně, Věrovany, Prostějov, Kokory, Citov nebo Dub nad Moravou. Texty jsou doprovázeny kresbami Hany Kremplové.

Máte-li knihy Bohumíra Štégera ve své knihovně, je to malý poklad. Všechna vydání byla rozebrána a v antikvariátech se objevují jen ojediněle. To je jistě důkazem schopnosti autora předat dalším generacím příběhy, které mají co říci.

Jarmila Klímová (*1959) absolvovala obory český jazyk a pedagogika na Filozofické fakultě UP v Olomouci. Pra-

Bohumír Štéger s dcerou Olgou Nimmerfrohovou. Fotografie byla zapůjčena z rodinného archivu od pani Heleny Konečné.

cuje v Muzeu Komenského v Přerově a věnuje se zejména dějinám školství a učitelstva.

klimova@prerovmuzeum.cz

Jak byl založen Tovačov

Bohumír Štéger

Daleko široko se rozhlíží po naší krásné Hané vysoká věž tovačovského zámku, ke které se tulí jako kuřátka ke kvočně výstavné budovy zámecké, starodávné i nové měšťanské domy, školy a kostely, rolnické grunty i malé, chudobné chaloupky. Při řece Moravě jsou hořké, vlhké louky a lužní lesy a na hrázích bývalých rybníků stárnou pradávne aleje dubových velikánů; jinak je všude jenom pole a zase pole.

Ale kdysi, snad už před tisícem let, byl celý svět jiný, než je teď. Pravda, v Olomouci stál již dávno knížecí hrad a sem tam po kraji byly roztroušeny dědinky, domečky spleené z hlíny a ze dřeva a v nich žili lidé, kteří vysušovali bezedná blata, seli do nich obilí a pásli tam svá stáda. V těch místech, kde je dnes tovačovský

zámek, nebylo však nic než bažinaté lesy plné zvěře, jelenů a srnců i divokých kanců, a ve vodách a tůních byla hojnost ryb a i vydry a bobří se tam drželi. A nad tím nade vším hotová mračna pisklavých komárů, proti kterým bylo třeba zakládat ohně nebo by lidi i hovádky ubodali.

Do těch lesů rád jezdil na hony sám olomoucký kníže Vratislav se svou loveckou družinou; a to přijížděli na koních s vzácnými čabrakami a s pozlacenými dar-movisy a za nimi se vezly na vozech bečky vína i mísy všelijakých panských jídel, aby se mohli po honě všichni lovci dobře najíst a napít.

Ten olomoucký kníže nadržel ani na panáčky ani na vysokou šlechtu, ale nedal dopustit na myslivecké řemeslo a jeho osobní myslivec mu musel chodit pořád po boku, protože znal všechna místa, kde zvěř vycházela na večer k vodě. Měl takové starozákonní jméno ten myslivec, bylo mu Tobiáš; tehdy dávali národní jména jenom v lepších rodinách.

A tak zase jednou všichni seděli na zemi u dýmajícího ohně, při kterém se na rožnících opékala ulovená zvěř, a jenom kníže Vratislav seděl na kožešinovém sedátku, aby bylo poznat, kde je v té společnosti nejvyšší. Byli veselí a zpívali, však už také měli i cosi vypitého. Tobiáš seděl hned vedle knížete a posluhoval mu jídlem a pitím. A jak tak vyprávěli o honě a o všelichems, najednou kníže povstal a ohlásil všem, že zamýšlí na tomto místě, kde právě seděli, postavit lovecký zámeček, kde by se mohl on a jeho lovci vždy po honě ubytovat a dobře se pomět, i když uhodí nečas.

Ale tehdy byl takový zvyk, že v zámku nemohl bydlet každý obyčejný člověk – to musel být alespoň rytíř, když už ne opravdový pán. Proto pasoval Vratislav hned tam v lese myslivce Tobiáše na rytíře a svěřil mu do opatrnosti zámek, až bude postaven, a všechny lesy v okolí.

Netrvalo dlouho a zámek byl hotov a rytíř Tobiáš se do něho nastěhoval s ženou i dětmi. Kníže Vratislav k němu jezdil na podzim na hony a časem se tam okolo zámku

usadilo více rodin. Tak vzniklo město Tobiášov, kterému říkali později po hanácku Tovačov, aby nemuseli moc hubu otvírat, protože Hanák toho moc nenamluví.

Ale to již Tobiáše ani jeho rodiny dávno zuby nebolely a z jejich kostí už nebyl v zemi ani prášek. A tovačovský zámek byl již spanilý, z kamene postavený, tak jak vypadá dnes.

(z publikace *Sága rodu Štégerů*; vydalo Město Tovačov v r. 2008, pro KROK připravila *Ingrid Silná*)

Ilustrace F. Bělohávkou k pověsti *Zbojníková nevěsta* (*Hanácké pohádky a pověsti*, 1957). Zapůjčeno paní Helenou Konečnou.

Sběratel i tvůrce Josef Vaca

Pavel Marek

Jeho jméno na současném seznamu významných českých sběratelů pověstí a pohádek budete hledat marně. Tam se na prvních místech bezpečně drží klasikové jako Karel Jaromír Erben, Božena Němcová, Jan Malý, Beneš Method Kulda, Matěj Mikšíček, Josef Štefan Kubín, Jindřich Šimon Baar ad.; historikové však znají celou škálu dalších osobností, profesí zejména učitelů a kněží, kteří působili v této oblasti a pomohli vybudovat zlatý fond národní ústní lidové slovesnosti. Absence na „seznamu“ významných českých sběratelů pověstí je pochopitelná, protože hlavní zájem **Josefa Vaci** (1904–1966) patřil jiným oblastem kultury a jeho sběratelská činnost tvořila pouze jednu z epizod jeho rozvětvených zájmových aktivit. Do povědomí širší veřejnosti na Hané se v období mezi dvěma světovými válkami a ve čtyřicátých a padesátých letech 20. století dostal zejména jako výborný hudebník, člen a sólista *Pěveckého sdružení moravských učitelů*, koncertní pěvec a především sbormistr několika pěveckých souborů. V jejich výčtu nechybí např. i olomoucký Žerotín, ale v myslí pamětníků je zapsán v první řadě jako dirigent dívčích pěveckých těles budovaných na půdě olomouckých škol, ať už máme na mysli stopadesátičlenný sbor na Komeniu nebo dvousetčlenný sbor na Fučíkově pedagogické škole, s nímž se odvážil interpretovat společně s Moravskou filharmonií např. Dvořákovy *Moravské dvojzpěvy* nebo *Otvírání studánek* Bohuslava Martinů. Své zkušenosti uplatnil také při vedení pěveckého souboru Pedagogického institutu, aby nakonec na počátku šedesátých let založil *Pěvecké sdružení olomouckých učitelek*. Ale nebyli bychom přesní, kdybychom zapomněli připomenout, že Vaca si získával přízeň publika i jako autor básní psaných v hanáckém dialektu (a nejen v něm; Vaca je psal také spisovnou češtinou, pokoušel se o prozaickou tvorbu, v níž nechybí ani pohádky a povídky, a byl tvůrcem mnoha desítek populárních rozhlasových her a pásem propagujících osobnosti a svéráz života na Hané.

Ke sběru a záznamu pověstí se tento rodák z Kostelce na Hané dostal poprvé na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století jako začínající učitel na Moravském Slovácku, když si připravoval vhodný materiál pro výuku dětí. Přišel sem však zformován a dobře připraven rodinným prostředím a prožitkem mládí stráveného u stařečka v Drahanovicích. V jeho chaloupce se scházeli vrstevníci na „hratvo“, kde se vzpomínalo, vyprávělo a zpívalo. Zde chlapec slyšel nejen pohádky, zkazky a krajové pověsti, ale seznamoval se i se zvyky a tradicemi života na hanácké vesnici. Návrat do rodného kraje v roce 1931, kdy se natrvalo

Pedagog, hudebník a literát Josef Vaca. Foto z pozůstalosti v držení rodiny, reprodukce: autor příspěvku.

usadil v Náměšti na Hané, byl pro Vacu přelomovým okamžikem jeho života. Na měšťance se brzy seznámil s kolegou Josefem Koudelákem, v němž poznal muže stejně zapáleného pro myšlenku kulturního povznesení Hané. Zejména jeho prostřednictvím měl možnost proniknout do kruhu vlastivědných a národopisných nadšenců, písmáků a literátů, s nimiž sdílel stejné názory a mezi nimiž nacházel spolupracovníky. Za všechny jmenujme alespoň ty jeho srdci nejbližší – Josefa Vrbku z Nákla a svatokopeckého Stanislava Krejčího.

Vacova sběratelská činnost na Hané měla širší záběr a netýkala se pouze pověstí a pohádek. Na svých cestách po hanáckých dědinách si pečlivě zaznamenával také různá říkadla, pranostiky a místní zvyky vztahující se ke svátkům, zemědělským pracím a slavnostem církevního roku. Největší zájem u tak vysoce múzicky založeného člověka, jakým Vaca byl, pochopitelně vyvolávaly lidové písně. V jeho písemné pozůstalosti jsme našli tři svazky zápisků a pět notových záznamníků, zřejmě torzo ze žně jeho vlastní sběratelské práce. Nevysychajícím zdrojem poznatků pro něj byly jeho rodné tetičky v Drahanovicích, nadané navíc velkou fantazií a vypravěčským uměním, ale velký úspěch měl také ve styku s venkovskými babičkami, tetinami a strýci, kterým otevíral ústa i srdce svou lidovostí, bezprostředností a bodrou, vtipnou hanáčtinou. Během času si vybudoval takovou pozici, že materiál, zejména texty a nápěvy hanáckých písní, mu dodávali lidé sami, především lidová hanáčtí muzikanti.

Pokud se zaměříme pouze na oblast sběru lidových pověstí, snad nejvýznamnějším výsledkem jeho úsilí (publikoval je totiž také v novinách a časopisech) se stalo vydání dvousvazkové sbírky nazvané *Pověsti z kraje básníka F. S. Procházky*. Jednotlivé díly vyšly v Olomouci v letech 1939 a 1940 za spolupráce Josefa Koudeláka, Josefa Vrbky a dalších přátel, s výtvarným doprovodem malířů Františka Záleského a Vlasty Klemšové-Čechákové a předmluvami pražského literárního historika Bedřicha Slavíka a ředitele olomoucké Studijní knihovny Bohuše Vybírala. Procházekův kraj reprezentují pověsti a zkazky z regionu zahrnujícího řadu lokalit od Náměště na Hané přes Biskupství, Sla-

Titulní strana Vacovy knížky mánesovských pověstí a zkazek. Reprodukce: autor příspěvku.

tinice, Luběnice, Drahanovice, Luděrov, Loučany, Laškov, Krakovec, Senici na Hané, Vilémov až po Náklo a další, v nichž většinou rolníci a výměnkáři evokují svět divoženek, hastrmanů, ohnivých mužů a starých čarodějnic. Sbírka je však co do motivů bohatá a zahrnuje např. i historické zkazky a hororová vyprávění jako doklad mizejícího segmentu duchovního projevu lidí na hanáckém venkově. Bezprostřední ohlas jejího vydání v tisku se nám jeví jako poměrně značný a v dobové atmosféře také nadšený. V *Lidových novinách* úsilí sběratelů ocenil např. prof. František Trávníček, ve *Venkově* literární historik Jan Vojtěch Sedláček, v *Národní politice* spisovatel a literární kritik František Sekanina a spisovatel Dr. Antonín Veselý, v *Moravsko-slezském deníku* Dr. Vojtěch Martínek, v *Kole* hudebník František Stupka atd. Autorům za jejich práci poděkoval

i předseda Národní kulturní rady prof. Miloslav Hýšek. Knížka podnítila obdobné aktivity v dalších regionech.

Vydáním pověstí sesbíraných v širším regionu v okolí Náměště na Hané a dedikovaných svým titulem postavě tamního rodáka, básníka a spisovatele Františka Serafínského Procházky, není Vacův zájem o literární tvořivost hanáckého venkova zcela vyčerpán. Už proto ne, že s materiálem dále pracoval, ať už jako pedagog, nebo literát. Chtěli bychom připomenout ještě jednu oblast jeho sběratelské práce, která se sice od klasického vzorce přece jen odlišovala, ale v konečné podobě s ním nakonec splynula. Domníváme se, že k tématu patří a její výsledky jsou shrnuty v rozsahově nevelké monografii nazvané *Hanáckým krajem Mánesovým. S pověstí a zkazkou*. Poprvé ji vydal v Čechách pod Kosířem v roce 1948 a v reedici vyšla péčí jeho krajanů v r. 1995 v Náměšti na Hané. Máme tu na mysli jeho zájem o osobnost malíře Josefa Mánesa v souvislosti s jeho častými pobyty na Hané.

Pro velkého českého malíře Josefa Mánesa Haná, s trochou nadsázky, reprezentovala jeho druhý domov; pravidelně se sem vracel. Jen Čechy pod Kosířem, kam ho zval přítel Bedřich hrabě Silva-Taroucca k sobě na zámek, navštívil v letech 1846–1870 nejméně sedmnáctkrát. Za svých delších pobytů – trvajících od několika týdnů až do

Josef Mánes: *Libánky na Hané*, litografie, 1849 (Ze sbírky autora).

půl roku – zde vytvořil sérii rodinných portrétů hraběcí rodiny a řadu žánrových obrázků; na Hané vzniklo také několik jeho stěžejních děl (např. *Ukolébavka*, *Libánky na Hané*, *Život na panském sídle* aj.). Inspiroval se tu nejen krásou přírody, ale i lidmi, které potkával na svých toulkách krajem. Byl okouzlen krásou hanáckého kroje i srdečností a bezprostředností venkovanů, kteří mu alespoň na chvíli dávali zapomenout na životní strasti a bolest na duši způsobenou nucenou odlukou od blízkých a milujících bytostí.

Mánes na Hané za sebou zanechal nesmazatelné stopy v podobě výtvarných děl, ale zapisoval se také do mysli lidí, kteří se s ním setkávali. Reálné vzpomínky a dojmy během času ztrácely zřetelné kontury a měnily se v legendy a pověsti. Základ sice zůstával, ale stále více ho rozměňovala a současně obohacovala lidská fantazie. Josef Vaca při svých sběratelských a tvůrčích cestách po hanáckém venkově tuto skutečnost dobře rozpoznal a pokusil se ji využít. Od poloviny třicátých let 20. století šel cílevědomě na olomoucké Hané po Mánesových stopách a chtěl zachytit a zaznamenat vše, co do té doby o něm utkvělo v paměti lidí. Stal se sběratelem, spolutvůrcem a šířitelem mánesovské legendy v našem kraji.

Vacovy vstupy do oblasti lidové kultury nelze omezit pouze na sběratelskou činnost. Ta byla souběžně provázena také tvůrčí prací a odráží se v jeho literární a dramatické tvorbě. V nejširší míře ji využil v pořadech určených pro rozhlasové vysílání. V brněnském rozhlasu pracoval v intencích vůdčích osobností moravské dramaturgické školy Dalibora Chalupy a Františka Kožílka a díky jejich podpoře se mohl skvěle uplatnit nejen jako autor, ale také upravovatel, hudební skladatel, režisér a interpret.

Letos 11. srpna uplynulo od smrti Josefa Vaci, zasluhujícího učitele, člena Katedry hudební výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého a nositele její Zlaté medaile, už půl století.

Pavel Marek působí jako profesor na katedrách historie FF UP v Olomouci a KU v Ružomberoku. Zabývá se převážně českými politickými a kulturními dějinami 19. a 20. století.

Pavel.Marek@upol.cz

Martin Strouhal – Hanák tělem i duší

Věra Šnévajsová

Přemýšlím-li o osobnostech, které zanechaly nesmazatelnou stopu v našem kraji, ať již na poli uměleckém, vzdělávacím, tělovýchovném či politickém, jako první mě napadne **Martin Strouhal** (1907–1987), muž nesporného uměleckého talentu, pevných zásad a lásky k rodnému kraji. Člověk nejen intelektuálně nadaný, ale též fyzicky zdatný. Básník a spisovatel, jehož jméno je v dnešní době neprávem téměř zapomenuto.

Rodinné zázemí

Narodil se 11. 4. 1907 ve Zdětině v okrese Prostějov. Měl ještě čtyři starší sourozence. Jeho otec byl domkařem a zemřel v mladém věku. Veškerá starost o rodinu zůstala na bedrech matky. Živila se krejčovstvím a byla též uznávanou bylinkářkou. Obecnu školu navštěvoval Martin v místě rodiště, na reálku chodil v Prostějově. Po ukončení školy se rozhodoval o budoucím zaměstnání. Přáním maminky bylo, aby se stal farářem. Již jako dítě si na faráře hrával. Měl malý stoleček a na něm rozloženou Bibli. Od tohoto stolku předčítal i kázal. Služba Bohu není zaměstnáním, nýbrž povoláním. Nyní však měl dospívající hoch jiné představy o životě: první lásky a kouzlo společenského života odsunuly víru do pozadí. Bez nadsázky lze říci, že životně důležitou roli u něho sehrála až o mnoho let později, kdy se prakticky stala jeho jedinou zbraní v boji o přežití.

Po škole nastoupil na místo účetního u firmy Baťa ve Zlíně. Jejím tehdejšímu majiteli neunikla Martinova zvědavost a inteligence. Doporučil ho tedy ke studiu učitelství v Olomouci. Tím byla předurčena jeho následná profesní dráha. Stal se pedagogem na měšťanských školách v Mladci, poté v Nasobůrkách, Střelících, následně v Litovli, později ředitelem litovelské dívčí školy a nakonec i školním inspektorem. Měl pověst přísného, avšak spravedlivého pedagoga. V letech 1945 až 1948 pořádal prázdninové tábory Junáka, též pojímané jako školní

Martin Strouhal, 70. léta, Litovel. Archiv Martina Strouhala, synovce M. S.

výlety. Oddíl „*Káňata*“ byl v té době velmi populární a jeho akce se těšily velké oblibě.

Spisovatelské nadání se u Martina Strouhala projevovalo již ve studentských letech, kdy vydával své básně pod pseudonymem *Mars Žďetínský* (podle jeho rodiště Zdětín, též Žďetín).

V roce 1937 se oženil s Annou Hamplovou (1916–1997), již poznal během svého působení na obecné škole ve Střelících, odkud pocházela. Byla z devíti dětí. Rozlehlé hospodářství rodiny Hamplů, kteří se zabývali zemědělstvím, znamenalo velkou dřinu. Tam Martin často vypomáhal. Oba manželé se přestěhovali do Litovle, kde zůstali po celý zbytek života. Měli spolu dvě děti, syna Martina a mladší dceru Milenu. Anna byla pro Martina osudovou ženou. Díky ní se mohl věnovat milovanému psaní. Byla mu oporou v dobách dobrých, ale i ve chvíli nejtěžší; tou

bylo věznění a následný nucený pobyt v koncentračním táboře. Právě na ní tehdy zůstala starost o celou rodinu. Její zásluhou pak byla vydána i básnická sbírka *Osvěncim*.

Ve službách odboje

Martin Strouhal byl nejen vynikající pedagog a organizátor. Vášní se mu stalo i cvičení. Dle slov jeho manželky byl rád středem pozornosti a některé jeho kousky hraničily s hazardem. Znáмым rád předváděl stojku na zábradlí horního můstku nad propastí Macocha či ohnutí špendlíku zapíchnutého do bicepsu. Byl oddaným členem Sokola. Stal se náčelníkem župy sokolské a cvičitelem. Tento spolek si kladl za cíl vychovávat svoje svěřence podle filozofie, která charakterizuje celou Strouhalovu osobnost: „*Jde o výchovu člověka zdravého, otužilého, obratného a nebojácného, schopného překonávat překážky a současně i morálně a intelektuálně pevného, který se nebojí myslet vlastní hlavou, chápe své povinnosti k sobě, k svým bližním, ke společnosti, ve které žije, k národu, vlasti a lidstvu vůbec. Takový člověk je tolerantní, ale dovede stát pevně za svým přesvědčením a je ochoten se pro ně angažovat.*“

Strouhal se jako mnoho jiných členů Sokola v průběhu okupace zapojil do domácího odboje. Byl členem odbojové skupiny *Obrana národa* známé především díky diverzním akcím skupiny *Tří králů* (krycí jméno užívané nacisty) tvořené Josefem Balabánem, Josefem Mašínem a Václavem Morávkem. Jeho aktivita spočívala v obstarávání financí a zbraní potřebných pro odbojovou činnost, mnoha lidem zprostředkoval útěk z okupované země přes Polsko do ciziny. Osudným se mu však stalo šíření protinacistických letáků.

Za aktivní odbojovou činnost byl zatčen dvakrát. Poprvé 15. 10. 1940 pro podezření z velezrady. Propuštěn byl 24. 10. 1940. Podruhé pak při tzv. „*sokolské akci*“ v noci ze 7. na 8. října 1941, kdy se Gestapu podařilo zadržet téměř všechny účastníky sokolského odboje včetně Martina Strouhala. Při domovní prohlídce byly nalezeny tzv. kopírčky, které ho usvědčovaly z šíření protinacistických letáků. Vojáci převezli všechny zadržené do nacistické policejní věznice v Brně na Veveří. Odtud byl Strou-

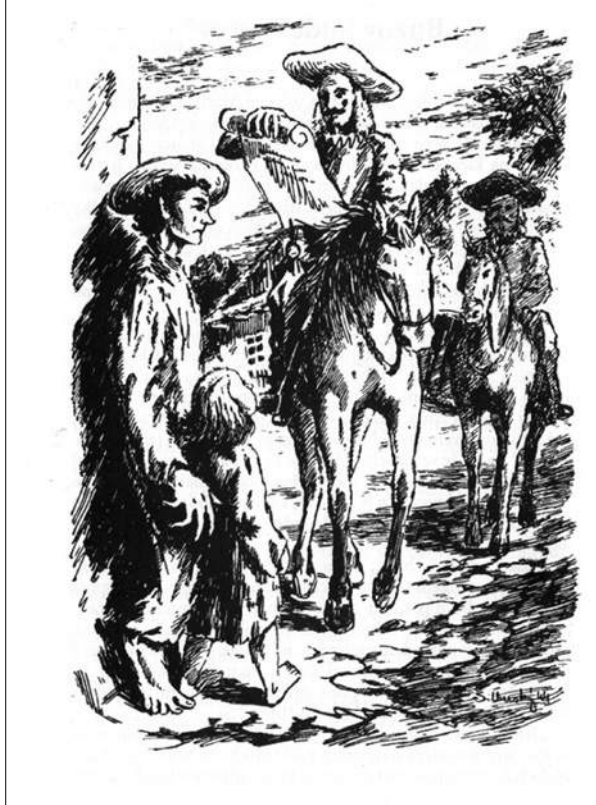
hal spolu s ostatními jako politický vězeň deportován do koncentračního tábora v Osvětimi, kde zůstal až do května roku 1942. Tam mu bylo přiděleno číslo 21.317. Číslo, jež degraduje lidskou důstojnost na úroveň nicotnosti. Číslo, jež bere člověku právo na vlastní jméno. Číslo, jehož vinou člověk ztratí právo nazývat se lidskou bytostí. Podle toho bylo také s vězni zacházeno.

O neskutečném utrpení vypovídá jeho básnická sbírka *Osvěncim*, kterou psal během svého věznění kradenými tužkami tajně na útržky toaletního papíru. Ty se mu nakonec podařilo propašovat ven ve starých botách se vzkazem „*Boty jsou špatné, ale nechám si je opravit sám, až se vrátím*“ (soukr. archiv Martina Strouhala, vnuka). Kniha byla vydána v roce 1945. Autor ji věnoval „*Památce osvěncimských mučedníků a trpitelů*“. Je jakýmsi soukromým deníkem podávajícím svědectví o každodenním utrpení na místě, z něhož není úniku. Sám autor o tomto období téměř vůbec nechtěl mluvit, přesto se mnohé můžeme dozvědět právě z této knihy.

Samotný život v táboře, lépe řečeno přežívání, s sebou nesly všudypřítomnou pachut' smrti. Připomínala se na každém kroku. Lidé byli vystaveni psychickému i fyzickému strádání. Hlad, nemoci, zima, tvrdá práce i krutost nacistických vojáků se staly nedílnou součástí života. Někteří všem příkořím odolali a dokázali se alespoň částečně přizpůsobit, mnoho z nich však podlehlo. Aby člověk nezemřel hladu, musel se chtít nechtě kvůli kousku jídla uchýlit ke krádežím. Kruté podmínky, touha po svobodě i po rodině opět posílily Strouhalovu víru v Boha a sílu modlitby. Díky němu se k víře obrátilo i mnoho jeho spoluvězňů, z nichž mnozí byli do té doby ateisty.

Z Osvětimi se vrátil dne 8. 5. 1942. Jeho rodina dodnes vzpomíná, jak vystoupil z vlaku oblečený do vězeňského šatu, zesláblý, vyhublý, s podlomeným zdravím. Dlouhodobé hladovění mělo za následek, že po několik dalších týdnů, kdy byl v rekonvalescenci, mohl jíst pouze ovesnou kaši.

V roce 1945 byl za odbojovou činnost jmenován předsedou ONV v Litovli, kde následně, po únorovém převratu v roce 1948, působil jako místopředseda. Dne 15. 5. 1945

Ilustrace akad. malíře Hugo Šilberského k povídce *Búzov bude názov* z knihy *Báje a pověsti* (1944).

byl také jako vládní zmocněnec jmenován vedením prací na obnově nacisty vypálené obce Javoříčko. Zachovala se pouze škola, kaplička, stodola a jeden obytný dům. Nezřízenému řádění tehdy podlehl 38 mužů ve věku od 15 do 76 let. Obec byla znovu postavena několik desítek metrů od původního místa.

Od roku 1955 až do roku 1967, kdy odešel do penze, pracoval Strouhal jako účetní ve Vápence Měrotín. V penzi se pak už věnoval pouze psaní a zahradě, kde pěstoval své oblíbené hortenzie a kde trávil celé dny.

Báje a pověsti

Martin Strouhal se cítil být především básníkem. Nezapomenutelným počinem se však stala i jeho folklorně sběratelská činnost z oblasti Hané. Zde zúročil jak vy-

pravěčský talent, tak lásku k přírodě a k rodnému kraji. Na kole objížděl oblast Litovelska, Bouzovska a Lošticka, poslouchal vyprávění pamětníků, hledal v zápisech na farách atd. Získaný materiál obohatil o svoje vize krajiny; publikoval jej ve dvou knihách bájí a pověstí: *Báje a pověsti* (1944) a *Kytice pověstí* (1947). Obě díla ilustroval Strouhalův přítel, akademický malíř Hugo Šilberský (1920–1974), rodák z Loštic. *Kytici pověstí* autor dedikoval spisovateli Petru Bezručovi. Na první zmíněné knize je zajímavé, že vyšla ještě za války. Proto byla nesmírně důležitým počinem povzbuzujícím národ, aby si opět uvědomil svoji identitu a nenechal se o ni připravit. Už děti na základní škole se učí, že národem jsou lidé, které spojuje stejná kultura i historie. A čím jiným by se toto tvrzení posílilo než knihou bájí a pověstí? Obě knihy se před několika lety dočkaly nového vydání, a to díky autorovu vnuku Martinu Strouhalovi. Nesou názvy *Báje a pověsti z Litovelska, Bouzovska a Lošticka* (2007) a *Báje a pověsti z Konicka, Litovelska a Bouzovska* (2008). Publikace obsahují původní ilustrace akademického malíře Huga Šilberského.

Poválečná tvorba

Jako vášnivý turista procestoval Martin Strouhal nejen Československo, ale i Polsko a Litvu. Je autorem několika turistických průvodců po rodném kraji, které vycházely v edici *Propagace Litovelska*.

Díky společnému koníčku se seznámil se spisovatelem Petrem Bezručem (1867–1958). Poprvé se osobně setkali v hostinci ve Frenštátu pod Radhoštěm, kde v té době byli shodou okolností oba na výletě. Podnikali spolu tzv. „výplazy“ na Lysou Horu. Strouhal poté často Bezručem navštěvoval v proslaveném Červeném domku v Kostelci na Hané. Dokladem jejich oddaného přátelství je kniha vydaná ke stému výročí Bezručova narození s názvem *Neznámý poutník* (1968). Kniha popisuje Bezručem spíše jako přítele, vášnivého turistu a obyčejného člověka než jako autora. Strouhal se s básníkem naposledy setkal na oslavě jeho devadesátých narozenin necelého půl roku před Bezručovou smrtí.

Ze Strouhalovy básnické tvorby stojí za zmínku sbírka *Plamen v prázdnou* (1967), kterou věnoval svým dětem a přátelům. Knihu *Z tisíce klíčků* (1972) si nadělil ke svým pětadesátým narozeninám a věnoval ji spisovateli a překladateli O. F. Bablerovi (1901–1984) a akademickému malíři Aljo Beranovi (1907–1990). Všechny básně sbírky nesou názvy podle květin. Obě zmíněné knihy byly vydány soukromým tiskem pro rodinu a přátele. Dalším dílem je nostalgická vzpomínka na místa, která autor navštívil během svého mládí, *Země milovaná* (1982). Poslední básnickou sbírkou je *Loučení s Vilémem Závadou* (1983). Tu napsal po smrti svého přítele spisovatele Viléma Závady (1905–1982). Martin Strouhal zemřel 2. 11. 1987 ve věku osmdesáti let.

Věra Šnévajsová je zaměstnána v soukromém sektoru. Zajímá se o český jazyk a literaturu, zvláště českou. O Mar-

Úvodní ilustrace knihy *Báje a pověsti*.

tinu Strouhalovi napsala bakalářskou práci, již obhájila na Pedagogické fakultě UP v Olomouci.

Snevajsova.Vera@seznam.cz

Ukázky z básní:

UŽ NEJSEM ČLOVĚKEM...

*Už nejsem člověkem, už jsem jen číslem,
hlad věčný mám a vychrtlou tvář,
v doupěti žiji, ač nejsem systlem,
svůj úděl lepší má zločinec, žhář.*

*Už jsem jen číslem, číslem inventárním,
podivnou čapku mám a zločinců šat,
čas tu Bohu kradu, čas tu v práci marním,
s časem práce roste a s ní strašný hlad.*

*Už nejsem člověkem, už jsem číslo pouze,
šat můj, prapor bídy, na mém těle vlaje,
o vši, o svrab, rány není žádná nouze,
člověk jak klas o žních k smrti jistě zraje.*

*Už jsem jen číslo pouhé, číslo, jež čas smyje,
klín červený hřích můj na mém šatě věští,
nenávisť jak červ v mém srdci stále ryje,
nad kámen mi dřinou ztvrdly obě pěsti.*

*Už nejsem člověkem, číslo jsem jen prosté,
jedenadvacet tisíc tři sta sedmnáct,
za mnou řada tisíců vždy nových roste,
ze svých čestných hříchů úcty své jde klást.*

[...]

(Už nejsem člověkem... In: *Osvěncim*; s. 19–20)

ZPĚV O RODNÉ ZEMI

[...]

*Krásná jako slunce na nebeské báni,
jako matka, jež se nad kolébkou sklání –
jenom zrádce zapomíná na ni!
Na poslední cestě k věčné Boží dlani
dá ti rodná země matky požehnání...*

(Zpěv o rodné zemi. In: *Země milovaná*; s. 7)

Šternbersko v zrcadle pověstí

Vlasta Hlůzová

Úvodem drobné upřesnění pojmu „Šternbersko“ (vzhledem k místům, která jsou pověstmi opředená) – nejedná se o geografické vymezení určité oblasti, nýbrž o bývalé správní uspořádání. Městu Šternberku, vzdálenému necelých 20 km od krajského města Olomouce, dala příroda do vínku krásnou polohu – leží na rozhraní roviny Hané a pohorí Nízkého Jeseníku. Již v dávnější minulosti měl Šternberk mezi městy severní Moravy významné postavení, a to po stránce ekonomické, kulturní, dopravní i správní. Přestože se hranice někdejšího šternberského panství i pozdějšího okresu čas od času měnily, přirozené vztahy mezi některými obcemi v blízkém i vzdálenějším okolí města zůstávaly zachovány. Pojí je také obdobná dávnější i novodobá historie a také pověsti a pohádky – lidová vyprávění vyšperkovaná fantazií i lidovou zkušeností a moudrostí.

V nížinných oblastech kraje tematicky převažují např. pohádky o lakotných sedlácích a mlynářích, dále o přenašcích pozemkových mezníků (hranečníků), jejichž duch pak po smrti bloudí mezi poli, o ohnivých mužích – fajermonech, o hajných a pytlácích, hloupých chasnicích i selkách, domácích skřítcích-hospodářčích, o statečných kovářích, o tajně zakopaných pokladech, zlých i hodných hastrmanech, bludičkách, lesních i vodních vílách apod.

Pohádky z chudých horských oblastí Olomouckého kraje, kde se v dávných časech těžily rudy a později také uhlí, se zčásti tematicky liší. V překrásné přírodě zadumaných Jeseníků i v jejich podhůří žily odpradávná tichým životem různé tajemné bytosti. Pánem hor byl jejich moudrý duch Praděd. V lesích tančily lesní panny a víly, divoženky, mechoví mužičci a ženušky, za teplých letních nocí tu bloudily ohnivé ženušky, ve skalách žili lesní muži a hejkalové, v bažinách bludičky, ve vodách vodníci a rusalky. V pověstech se často setkáváme s loupežníky přepadávajícími povozy a chodce, s čarodějnicemi, dusícími mŕmami, upíry, vlkodlaky, bludnými duchy zemřelých. Havířina

Josef Valíček (1899–1986) byl učitel, vlastivědný pracovník, regionální publicista či šternberský kronikář. Publikace *Pověsti z obcí na Šternbersku* vyšla ve 4 vydáních (2002, 2003, 2004, 2009). Tyto pověsti vycházely původně jako seriál na přelomu let 1956–1957 pod názvem *Pověsti z našich obcí* v týdeníku *Za nový život Šternberska* (vyd. ONV Šternberk).

zanechala v místní lidové kultuře svůj historický otisk především v různých legendách o důlních skřítcích, permonících či „perkajstech“, jak se jim říkalo podle původního německého pojmenování „Berggeist“ (horský duch). V řadě pověstí se vyskytují postavy bílých paní nebo je v nich řeč o pokladech a zakletých osobách.

Všem obcím kraje je společná snaha vysvětlit prostřednictvím pověstí název obce, místní pamětihodnosti (hrad, zámek, kostel, kříž, kaplička, smírčí kříž) anebo objasnit místní přírodní zajímavost (pramen, studánka, strom, rozcestí).

Lidová tradice a paměť však obvykle nesahají dále než k třicetileté válce, a proto i většina pověstí dále nesahá. V letech třicetileté války nejvíce trpěl selský stav všude tam, kde se zdržovala vojska bojujících stran. Co vražd, loupeží, požárů a surovostí napáchaly armády v našich krajích! Mnohé obce zcela zanikly válkami anebo jejich obyvatelstvo vymřelo na epidemické choroby (mor, cholera). Prostý poddaný lid, sužovaný vysokými robotami, upadal hlouběji a hlouběji do bídy sociální i mravní, ale také náboženského i národnostního útlaku; pověrčivost lidu tudíž vzrostla na nejvyšší míru. To vše se zrcadlí také v pověstech, jejichž vznik toto období ovlivnilo. Vypráví se v nich o soubojích vojáků, zakopaných pokladech, potrestaných vrchních, o oltářních kamenech v lesích, kde sloužili nekatoličtí duchovní poslední mši před svým vypovězením do ciziny, o morových ranách, různých prokletích a velmi často o zlých čarodějích a čarodějnicích. Vždyť procesy s čarodějnicemi ve Velkých Losinách, Šumperku, Jeseníku, Zlatých Horách i slezské Nise byly dlouho smutně proslulé a také varující!

Původní lidové pověsti ze Šternberska lze podle místa děje lokalizovat do Šternberka a jeho hradu, do obcí českých starousedlíků v rovině a německých horských obcí; na Uničovsku jsou to pověsti z Uničova a okolí, pověsti z Bradla a Oskavska.

Zaznamenávali je většinou venkovští učitelé, kněží a písmáci. Některé jednotlivé pověsti zůstaly roztroušeny v lidových kalendářích, novinách a hraničářských sbornících (přispívali do nich např. Josef Loutocký, Zdeněk Opluštil, Vojtěška Baldessari Plumlovská, Otto Kühnert, Jan Havelka, Jakub Lolek, Josef Klimeš, Vlastimil Ambrož, Anežka Šulová, Václav Rýznar). Pokud byly původní lidové pověsti vydány knižně, jsou dnes již většinou převyprávěny mladšími autory, anebo byly jejich motivy vytěženy pro nové zpracování pohádkových příběhů i pověstí. Také pověsti a pohádky z německého prostředí byly již většinou přeloženy, vydány knižně, mnohé z nich najdeme zveřejněné také na různých internetových portálech.

Na fotografii vlevo Kuneš Sonntag st. (1878–1931), rodák z Lazců u Troubelic; československý agrární politik, národohospodář; účastník protirakouského odboje a taktický politik, národohospodář; účastník protirakouského odboje a taktický uznávaný publicista. Vpravo Bohuslav Indra (1891–1961), rodák z Bludova, po 1. sv. válce důstojník z povolání, po 2. sv. válce do r. 1949 podplukovník a přednosta kanceláře ministerstva národní obrany v Praze; vlastivědný badatel, etnograf, sběratel lidových písní a pověstí, publicista.

Lidové zkazky a pověsti sbírali a zapsali jednak někteří němečtí autoři, jednak autoři čeští. Z německých uvedme např. **Josefa Ullricha** (1866–1939), jehož *Volkssagen aus dem Gesenke (Lidové pověsti z Jeseníků)* vyšly ve dvou svazcích koncem 19. stol. K předním německým sběratelům pověstí na Moravě také patřil významný pedagog, vlastivědný spisovatel, malíř, dlouholetý redaktor učitelského listu *Mährisches Schulblatt*, kulturní pracovník a publicista **Gustav Mikusch** (1842–1916). V návaznosti na rodinnou tradici věnoval svůj literární zájem severní Moravě a Slezsku. Jako milovník historie a moravský patriot se léta pídil po zajímavostech ze starých časů a sbíral lidová vyprávění a pověsti. Zapisoval je jednak sám, jednak získával pro jejich sběr další nadšence, hlavně z řad venkovských učitelů. Pověsti z dnešního Jesenícka, Šumperska, Bruntálska a okolí Libavé zveřejňoval nejdříve jednotlivě v časopise *Altwater*, poté je souborně publikoval knižně v roce 1892 v Šumperku. Pověsti pak opětovně vydalo nakladatelství Veduta ve Štíttech, a to německy s titulem *Die Sagen in*

den mährischen Sudetengegenden, v českém překladu jako *Studnice pověstí z moravských Sudet* (2009).

Pro sběratelskou činnost Mikusch získal také německého učitele **Otto Zenzingera** (1889–1935), jenž působil v letech 1910–1935 v Dalově, dnes místní části Šternberka. Ten sesbíral za pomoci učitelů, kronikářů, farářů a místních obyvatel pověsti z německých horských oblastí tehdejšího šternberského okresu (i za jeho hranicí). Vydal je vlastním nákladem roku 1924 ve Šternberku pod názvem *Und Grossmütterchen erzählt (A babička vypravuje)*.

Jedním z nejstarších českých sběratelů severomoravských lidových pověstí a zkazek byl vynikající učitel a vlastivědný pracovník své doby **František Poštulka-Třeštinský** (1859–1942). Zpracoval *Vlastivědu zábřežského okresu*, jejíž součástí byly také pověsti. Čtenářům se líbily, proto se rozhodl vydat je v samostatné publikaci *Pověsti ze severní Moravy* (1897). Publikace obsahuje rovněž několik pověstí ze Šternberska. Jsou to první česky psané místní pověsti.

Na 500 lidových pověstí z původní české oblasti na Uničovsku zaznamenal přímo od vesnických vypravěčů učitel z Lipinky **Jakub Lolek** (1845–1917; otec malíře Stanislava Lolka); vycházely jednotlivě ve vlastivědných časopisech. **Kuneš Sonntag st.** (1878–1931) je v rozšířené podobě publikoval v jubilejní ročence *Uničovsko v minulosti a dnes* (vydané k oslavě 80 let zrušení roboty a 10 let trvání ČSR). Nejnověji byly některé z těchto pověstí zpracovány v útlé publikaci s názvem *Pověsti z Bradla a okolí*, vydané v Nové Hradečné v roce 2008. Okruh pověstí zpod Bradla vydal již dříve **Jaroslav Šenk** v cyklostylovaném sešitě pod názvem *Bradlo (Kytice pověstí z okolí Bradla)*.

Na přelomu let 1956–1957 publikoval učitel a vlastivědný pracovník **Josef Valíček** (1899–1986) v regionálním týdeníku *Za nový život Šternberska* seriál 56 pověstí s názvem *Pověsti z našich obcí*. V letech 2002–2009 byly několikrát vydány knižně pod názvem *Pověsti z obcí na Šternbersku*.

Pověsti z oblasti Jesenicka, Berounska, Dvorceka a Budišovska byly zpracovány kolektivem Petra Anderleho v edici *Do nitra Askiburgionu* a vyšly v nakladatelství Moravská expedice v Moravském Berouně roku 2003 pod názvem *Trpasličí díra a jiné pověsti* (s podtitulem *Hornické*

a jiné pověsti Nížkého Jeseníku). Připomínají převážně hornickou činnost v oblasti Nížkého Jeseníku.

Lidové zkazky a pověsti ze severomoravského Horácka (okolí Štítů, Písařova, Horních Studének, Rejvízu) zpracoval **Bohuslav Indra** (1891–1961). Jeho *Severomoravské zkazky a pověsti* byly poprvé vydány v Šumperku v roce 1932 (reedice: Veduta, Štítý 2011).

Litovelský učitel **Martin Strouhal** (1907–1987; podrobněji v samostatném článku V. Šněvajsové na s. 20–23) se věnoval poezii a lidové prozaické slovesnosti (pohádky, pověsti, báje) již od studentských let. Svému rodnému kraji věnoval *Báje a pověsti* (1944) a sbírku *Kytice pověstí* (1947). Obě tyto jeho publikace se v posledním desetiletí staly základem pro zpracování dalších titulů s pověstmi z Konicka, Litovelska, Bouzovska, Lošticka a Uničovska.

V období mezi dvěma světovými válkami patřil k významným kulturním, osvětovým a vlastivědným pracovníkům české menšiny učitel **Václav Rýznar** (1901–1980). Zpracoval a vydal dvě sbírky pověstí: *Pověsti a zkazky z kraje pod Bukovou horou* a *Kytice severomoravských pověstí*. Byly nově vydány u příležitosti 100. výročí narození autora na základě iniciativy Základní školy ve Štítech.

V oblasti severní Moravy má velké zásluhy na vydávání lokálních pověstí nakladatelství Pavla Ševčíka Veduta Štítý. Např. čtvrtý svazek *edice Pověsti a zkazky* uspořádal Zdeněk Filip jako ilustrovanou antologii, v níž představil 14 různých autorů, sběratelů, zpracovatelů a vydavatelů lidové vypravěčské prózy na severní Moravě, se stručnými medailonky autorů, fotografiemi a ukázkami.

Lidové pohádky, pověsti a legendy jsou v severomoravské oblasti společně dějinám Čechů i Němců a představují významnou součást kulturního dědictví i národní identity.

Vlasta Hlúzová (*1935 ve Včelničce u Kamenice nad Lipou, okr. Pelhřimov) žije ve Šternberku, kde také působila jako učitelka základní školy (aprobace český jazyk – dějepis – výtvarná výchova). Jako autorka a editorka se zabývá kulturní historií šternberského regionu.

bronislav-hluza@volny.cz

Za Hrochovem přepadlo člověka stádo veverek

Sběratelé pověstí ve sbírkách Muzea a galerie v Prostějově

Marie Dokoupilová

Učitel z Malého Hradiska Josef Sedláček, od jehož úmrtí uplynulo letos v lednu 100 let (8. 1. 1865 Určice – 21. 1. 1916 Malé Hradisko), sesbíral a sepsal pověsti z okolí svého působiště. Zaznamenal je v místním hanáckém nářečí nebo v češtině a promítají se v nich jednak různé místní pověry, jednak zčásti odrážejí historické události nebo vyprávějí o konkrétních místech.

Josef Sedláček vystudoval prostějovskou reálku, kde maturoval roku 1883, a učitelský ústav v Soběslavi. Poté působil na kantorských místech v Hrubčicích, Rozstání a od roku 1894 v Malém Hradisku. Stal se také malohradiským kronikářem a povrchovými sběry přispěl archeologickému bádání na starohradiském keltském oppidu. Kromě vyučování se zabýval zaznamenáváním lidových pověstí, bájí, ale také pověr, lidových zvyků a písní. Svá povídání publikoval pod názvem *Staré pověsti, báje a pověry malohradiské i okolní* v prostějovských novinách *Hlasy z Hané* ve dvou řadách: v deseti pokračováních v období od 25. června do 27. července 1912 (*báje o Žižkovi, Čertův hrádek, O Zuzaně Morkovské, O tom pivě a víně, poklad na Hradisku, poklad u Seče* aj.) a v dalších 13 dílech od 1. října do 10. prosince 1912 (o bludičkách, rusalkách, divoženkách, slovanských bozích, Moraně, domácích bůzcích a přírodních úkazech). Těmto dvěma cyklům předcházela samostatný příběh o čarodějnicích *Jak si pomáhalé, habě muhlé mlíko sklóct*, uveřejněný už 11. června 1912 tamtéž.

Do prostějovského muzea se dostala jeho písemná pozůstalost, která zahrnuje už výše zmíněné pověsti, pověry a popisy různých lokálních lidových zvyků, např. stínání berana, dožínky, honění krále, přástky, obyčeje při svatbách a o svátcích (Tři králové, masopust, Velikonoce, letnice, sv. Martin, sv. Mikuláš, Vánoce). Autor zaznamenal jídelníček před robotou nebo jídla postní, zabýval se způsoby lidového léčení nebo předpovídání počasí a sepsal místopis-

né drobnosti o původu Malého Hradiska, Stínavy a Repech. Zapsal také místní lidové písně a rovněž hanáckou hymnu *Nic sobě nehořekujme, mili Hanácě*. Poslední obsáhlý soubor Sedláčkových písemností obsahuje – podle nadpisu na něm uvedeném – *Různé hanácké příběhy*. Ty jsou napsané v nářečí formou povídek.

Náměty Sedláčkem sesbíraných pověstí se opakují – vyskytují se v nich vodníci, čerti, čarodějnice, lesní panny, ukryté poklady, zaniklé hrady, panstvo. U některých pověstí poznamenal i jejich místní příslušnost nebo osobu vyprávěče, který ho s nimi seznámil. Jedním z nich byl František Trnečka z Okluk, v době spolupráce s Josefem Sedláčkem v letech 1899–1904 ve věku 74–79 let. Rozsáhlejší rukopis s názvem *Staré pověsti, báje a pověry malohradiské i okolní*, identickým s tím, použitým při publikování v novinách, obsahuje ale většinou jiné texty – především pověsti, které patrně připravoval ke knižnímu či jinému vydání, k němuž nakonec nedošlo. Některé části se vyskytují v duplikátech nebo v české a hanácké variantě. Rukopis má celkem 112 stran na 71 listech. Pro představu o obsahu pověstí předkládáme soupis názvů z tohoto rukopisu:

O Žižkovi, Jak divoženka chodila na to řepo, Čertův Hrádek (u potoka Okluka, mezi Hradiskem a Stínavou), Kterak Švédové dobyli Hradiska, O Zuzaně Morkovské (hrad Boskovic), O tom pivě a víně (Čertův hrádek, Malé Hradisko), Na Hradisku ve sklepích veliký poklad, Jak peníze hořely v zemi, Jak lze si zjednat přístup k pokladům, Na Hradisku našli poklad, ale zas oň přišli, Proč nestojí Hradisko tam, kde stávalo, Hastrman, Jak se hastrman Hanák s hastrmanem Horákem pralé (Drahany), O světylkách, O divoženkách, Divoženky kradly matkám novorozenátka, Divoženky – štedré dárkyně, Co viděli hajní při prohlídce nočního lesa, Oráčova příhoda, Co vypravovali sekáči (Lesní mužík), Světělka, O světylkách, O zeleném mužiku, Divoženka, Proč nechtěli

hospodáři čarodějníci vyzradit, Silák, Jak zdejší báje o Žižkovi vznikaly, Jak byl Žižka u lidu vyličován, Kde vojsko Žižkovo vzalo skončení, O Žižkovi, O tom pivě, Věilka je všecko jináč, O raubířích, Jak se pytláci na myslivcích mstili, Jak pašovali zde Slováci tabák, Ježův hrad.

Kromě toho lze ostatní rukopisy pověstí roztřídit např. podle míst, kde se měly odehrávat:

bez lokace – *Jak citýrovali dábla, aby jim dovezl měch peněz, Tajná měra, Čarodějnice, Z minulosti hlaváčkovy halebo strašédlo ve mléně, Proč nechtěli hospodáři čarodějníci vyzradit, Zrcadla, která ukazovala, byla-li neb nebyla ta která ženština čarodějnicí, Duchové bílí, O měře, Meluzína, Liani Elia: Nari, indická panna matka, O světýlkách*

bez konkrétního názvu – *Hrad u Bílovic, Brodek, Kaple u Čehovic*

z Běleckého mlýna a Ždětína – *Zkazka o hastrmanu* (připojen popis Běleckého mlýna, vyřato ze ždětínské školní kroniky), *Dvakrát pečený chleba aneb Hastrman u Ždětína*

z Čechovic – *Ženský pláč – ranní dešť*

z Hrochova – *O měře*

z Chropyně – *Král Ječmínek*

z Ježova hradu – *O černé slípce*

z Krumšína – *Hastrman*

z Lipové – *Bečky samohybně po poli se valící, Muž vyhublý s kamenem na hlavě, Kopaná voda, Jak se sudy válely, Černý pes, Za Hrochovem přepadlo člověka stádo veverek, Kroupná studánka, Poklad (trať Špimberk), Tři kříže u tří křížů*

z Malého Hradiska – *O Žižkovi, Kouzelník, Čarodějnice, Jak čarodějnice vydojovala hospodyním krásy, Jak se poznala čarodějnice*

z Plumlova – *Hastrman, O zkáze zámku Plumlovského, Zkamenělá paní*

z Protivanova – *Vo hořicím kopcó, Dvě podivná děvčata, Dób, Čert přišel pro ševce, Kráva sežrala kozu, Jak stěhovalé sedláké v sódech, Jak pochodil s řezníkem, Jak si pomáhal, habě muhlé mlíko sklóct, O původu vlčích jam, Vo tem vlkó*

ze Seče – *O podivném chlapi, Vidění, Původ Seči, Lesní panny, Jak poznal hospodář, která ženština je jeho čarodějnicí ze Skřivánkova – Trpaslík*

ze Soběsuk – *Hastrman*

ze Stínavy – *Jak se chytají hastrmani, Sosičky, Kopřivova*

studánka, Podvržené dítě, Nezvaní hosté, Kotel s penězi, Zamřžované okno (zminěn Ježův hrad), Na Krchňače (zminěn Hrádek), *Poklad na Starém Hradisku*

z Určic – *Milostivý obraz Panny Marie v Určicích*

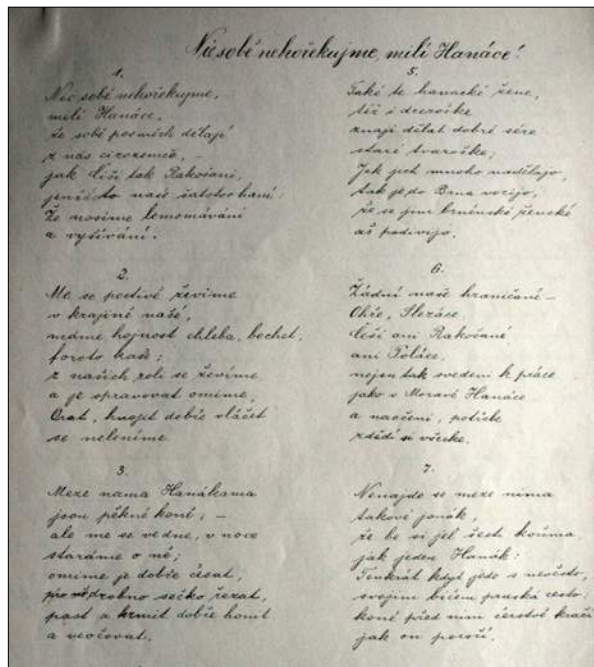
z Vícova – *Ďábel*

ze Žarovicka – *Ďábel* (hanácky)

Jiní sběratelé a zpracovatelé pověstí

Dalším sběratelem pověstí z Prostějovska se stal JUDr. Jan Poláček (12. 11. 1896 Jaroměřice nad Rokytnou – 10. 3. 1968 Prostějov), vystudovaný právník, soudní úředník ve Strážnici, Uherském Hradišti a v Brně. V letech 1929–1950 působil jako úředník a ředitel městských úřadů v Prostějově. Proslul především jako sběratel slováckých a hanáckých lidových písní. Vydal sedmidílný zpěvník *Slovácké písničky* a dvoudílný soubor *Lidové písně z Hané*, rozšířený o třetí díl z pozůstatosti, který vyšel roku 2010. Zasloužil se o objevení hanácké lidové písně v její pravé podobě a v množství, jaké dosud nikdo nezaznamenal. Jeho sbírka hanáckých lidových písní je považována za kulturní poklad národopisného regionu Haná.

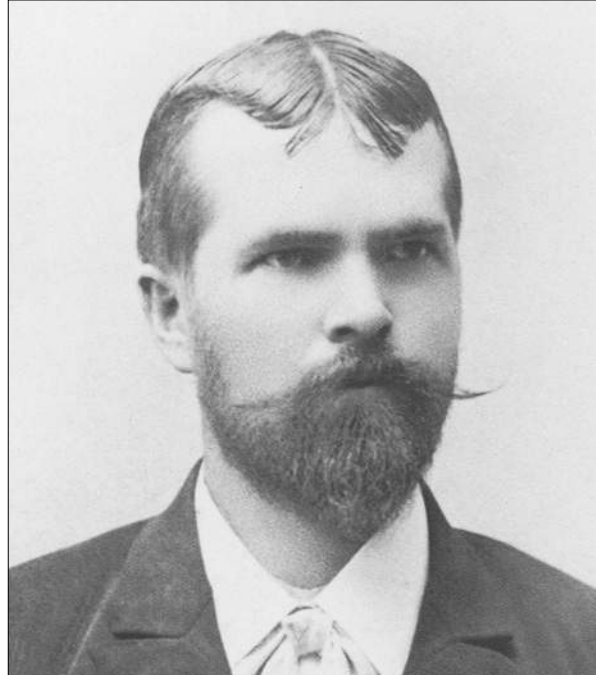
Hanácká hymna má historické kořeny v období pruských válek z poloviny 18. století; rukopis Josefa Sedláčka. Reprofoto: Muzeum a galerie v Prostějově, sbírka Literární památky.

Kolekce Poláčkem sesbíraných pověstí není zdaleka tak rozsáhlá jako Sedláčkova. Často zaznamenával jména, povolání a bydliště vypravěčů, někdy i rok jejich narození a dobu, kdy mu příběh vyprávěli, případně jiný zdroj, odkud příběhy čerpal. V muzeu se nacházejí ve dvou sešitech rukopisy následujících pověstí psaných česky a hanácky: *Na rychtě* (o rychtáři ze Suchdola), *Divoženky* (ze Suchdola), *O vodníkovi v Suchdole*, *Dva kamarádi* (z Čunína), *Těžké přechod* (z Nezamyslic), *Vodníkovi kmotři* (ze Stražiska), *Syn divoženky* (z Čunína), *Zlý purkrabí na Plumlově*, *Mlýn ve Stražisku*, *Hastrman* (ze Stražiska), *Plómnovšti kapři*, *Tovačovské pan vrchni*, *O hastrmanovi* (z Mostkovic), *Jak povstalé Hanáci*, *Jak povstalo jméno Hanák*, *Můzěkant ve vlčí jamě* (z Ptení), *Splnil, co slébil* (ze Suchdola). V druhém sešitě s titulem *Lidové pohádky a pověsti* se některé z nich opakují, takže jmenujeme jen dosud neuvedené – *Jak běl Janek ó můzěké*, *O zbrklým šefcovi*, *Pečená hós*, *Potrestané pisař*, *Čarodenica* (Slaměnice), *O hastrmanovi* (Hluchov), *Jak se obecni óradi ótopilé v obecni stódní*. Roku 2008 je prostějovské muzeum vydalo pod názvem *Plómnovšti kapři. Lidové pověsti a pohádky na Prostějovsku*.

K obci Drahanovice se vztahuje pohádka *Kamenný sen* od hudebníka a národopisného pracovníka Josefa Vaci (15. 3. 1904 Kostelec na Hané – 11. 8. 1966 Olomouc; portrét J. V. naleznete na s. 17–19 tohoto čísla revue), jejíž dramatizace od kosteleckého písmáka Bohumila Černého (1908–1987) se také nachází v muzejních sbírkách v Prostějově. Pohádka našla inspiraci např. i v pověstech o Černé věži a pánech z Drahanovic, čarodějnicích a vodníku Melicharovi.

Za povšimnutí stojí i zakomponování pověstí z Prostějovska do knížky *Prostějovský okres. Zeměpisný a dějepisný nástin s pověstmi*, vydané v Prostějově roku 1930. Jejím autorem byl učitel a ředitel jedné ze zdejších měšťanských škol Karel Pittich (11. 7. 1889 Prostějov – 5. 4. 1968 Praha). Je nutné podotknout, že zde uvedené pověsti často nahrazují jakoukoliv historii uváděných obcí, a někdy to skoro vypadá, že se tam kromě nich nestalo nic zaznamenáníhodného, což jako školní pomůcka nepůsobí příliš důvěryhodně. Nicméně alespoň několikařádkové pověsti našel u 13 z 35 uvedených

Josef Sedláček, učitel v Malém Hradisku. Zdroj: Muzeum a galerie v Prostějově, sbírka Literární památky.

míst okresu. Jiná sídla naopak disponovala několika různými pověstmi – např. Prostějov (*O Palečkovi*, *O kravařském erbu*, *O perněštejském erbu*, *O prostějovské kořalce*), Určice (*O Zámčisku*, *O Plačku*, *O Mitrově*), Dolní a Horní Otaslavice (*O věži otaslavského zámku*, *O pokladu pod věží*, *Obrova hora* – byly publikovány roku 2008 pod názvem *Kôpte metel za pakatel. Pověsti a vyprávění z Otaslavic a okolí*), Plumlov (*O zkamenělé paní*, *O krutém purkrabí*), Bílovice (*O pokladu*, *O koláči*), Drahaný (*O víně na Starém Plumlově*, *O uhlíři*). Nechybí pověst o vzniku jmen Haná a Hanák, o vzniku jména Čehovice, pověst o požáru v Dobrochově, *O racích* (z Brodku), *O pokladu* (ze Stínavy), *O hradisku* (z Malého Hradiska), *O hastrmanovi* (z Otinovsi).

Zatím posledním rozsáhlejším souborem pověstí, který předkládá alespoň jednu pověst ze 75 obcí z celkového počtu 159 sídel a jejich částí v okrese Prostějov, se stala knížka vydaná roku 2003 prostějovskou knihovnou pod názvem *Báje a pověsti Prostějovska*.

Mdokoupilova@muzeumvpv.cz

Pohádky H. Ch. Andersena

Veronika Hrbáčková

Kolik Andersenových pohádek známe?

Kdybych měla ještě nedávno vyjmenovat pohádky, které znám od Hanse Christiana Andersena, vzpomněla bych si určitě na *Sněhovou královnu*, *Křesadlo*, *Cínového vojáčka*, *Princeznu na hrášku*, *Létající kufř*, *Císařovy nové šaty*, *Ošklivé káčátko*, *Slavíka* a *Pasáčka vepřů*. A protože jsem filmový nadšenec, určitě bych nezapomněla zmínit také zfilmované pohádky, jako jsou *Malá mořská víla* z roku 1976 se sestrami Miroslavou a Libuškou Šafránkovými a Petrem Svojtkou a mladším ročníkům určitě známější *O Janovi a jeho podivuhodném příteli*, pohádku natočenou pro televizi v roce 1990 dle Andersenovy knižní předlohy *Společník z cest*. Tím by ovšem můj výčet skončil. To všechno jsou pohádky, které si pamatuji díky jediné Andersenově knize pohádek, kterou jsem kdysi dostala pod stromček. Poměrně dobře si vybavuji svůj dojem ze čtení – byl směsicí jakési zvláštní záhadné přitažlivosti kombinované s pocitem tísně a mnoha otazníky vznášejícími se nad různými pohádkovými postavami, ještě umocněné sice krásnými, ale pochmurně laděnými ilustracemi Jiřího Trnky. V dospělosti jsem po výše zmíněné knize opět sáhla díky vlastním dětem, kterým jsem chtěla zprostředkovat právě klasické pohádky, které jsou v dnešní době bohužel poněkud vytlačovány do pozadí kvůli nově vznikajícím pouze „rádoby pohádkám“ od nespočtu různých současných nejen našich, ale i zahraničních autorů, jejichž úroveň značně kolísá a s tradiční pohádkou nemají vůbec nic společného. Když jsem se začala v souvislosti s chystanou výstavou ve VMO (o výstavě podrobněji v itineráři na s. 68) více zabývat Andersenem, bylo pro mě překvapující zjištění, že oblíbený autor napsal kromě básní a několika románů celkem 156 pohádek.

Definice pohádky

Pohádka je folklorní žánr vyvěrající z ústní lidové slovesnosti. Je charakterizována jako příběh, který není vázán na

podmínky reálného světa, a tudíž není prezentován jako pravdivý. Posлуhač či čtenář zpravidla nevěří, že by takový příběh mohl odehrávat ve skutečnosti. Po slohové stránce je pohádka charakteristická ustálenými začátky i závěry a doslovně opakovanou a přejímanou přímou řečí. Důležitou úlohu zde také sehrávají některá čísla, především číslo tři (trojí opakování, tři úkoly, předměty, bratři, sestry, sudičky atd.) Figury a situace jsou poněkud obecné (v dalekém království, v hlubokém lese, starý král). Neuplatňuje se zde skutečná geografie, ani jména historických nebo současných postav. Děj se odehrává většinou v neurčité minulosti, nejsou tedy uváděny letopočty, stále jen obecné odkazy (za dávných časů). Vše je nereálné a odehrává se ve fiktivním pohádkovém světě. Zdůrazněny jsou velké kontrasty: dobrý/zlý, velký/malý, bohatý/chudý, vznešený/prostý. I přes rozmanitost dějových zápletek se pohádka nestává volnou hrou fantazie, vše má přísná pravidla. Každý národ, ale i menší sociální skupiny, zrcadlí svůj způsob života, vztahy mezi dobrem a zlem, ve fiktivním či fantastickém příběhu, satiricky anebo humorně, kde hrdinové překonali útlak, bídu a chudobu a svou dobrosrdečností a mravností vítězí nad zlem, úklady lidí či jiných zlých fiktivních postav. Specifikem českých pohádek je, že zlo je v nich napraveno. Jsme notoricky zvyklí na to, že české pohádky končí *happyendy* a očekáváme takové závěry se samozřejmostí i od pohádek cizích autorů. A tady nastává naše překvapení, když se podrobně seznámíme s pohádkovým dílem Andersenovým. Tento osobitý a veskrze originální dánský pohádkář či vypravěč báchorek, chcete-li, totiž boří výše popsaná zaběhnutá klíšé. Ve svých pohádkách se sice také zabývá klasickými syžetovými motivy, najdeme v nich spoustu nadpřirozených bytostí; rostliny, zvířata i věci se chovají jako lidé, ne vždy ovšem vítězí dobro nad zlem, ne vždy hrdinové překonají útlak, bídu a chudobu a ne vždy je dobrosrdečnost, pracovitost a píle hlavního hrdiny po zásluze odměněna. Výjimečně

dokonce v některých pohádkových příbězích naopak geografie hraje důležitou roli a vystupují v nich jak historické postavy, tak Andersenovi současníci, na které upozorňuje a dává najevo svůj postoj k nim.

Pohádka je téměř vždy chápána jako výchovný prostředek, který ukazuje dítěti, že „pravda, dobro a láska vítězí“. Andersenovy pohádky a příběhy jsou také výchovné, přestože se nesou často v duchu „kruté reality“. Andersen vedle klasicky happyendových pohádek, které také samozřejmě psal, je autorem krátkých próz, smutně, někdy až bolestně končících příběhů, které mají jiný výchovný apel – ukazuje reálnou, dobrou i špatnou tvář světa, a jako by chtěl připravit děti na skutečný život: některé věci není v naší moci změnit, ale můžeme nebo spíš musíme se o to neustále pokoušet. Po skončení příběhu prostě dál přemýšlíte. Bojem za to, co je správné a morální, není možné dosáhnout vždy kýženého výsledku, ale je nutné se o to zasazovat. Není to jen víra ve změnu k lepšímu, je to především vlastní uvědomění si umět rozlišovat podstatné a nepodstatné, dobré a špatné, být empatický, nesobecký, umět se vzdát něčeho cenného ve prospěch druhého, nebýt lhostejný a pomáhat – to je v Andersenových pohádkách to, co otevírá dětem oči. Andersenovy pohádky bývaly u nás v Československu doporučovány dětem výhradně až od vyššího věku, zhruba od 9 do 12 let. I v současnosti přistupují rodiče k Andersenově pohádkové literární tvorbě až od určité věkové hranice dítěte. Přitom dospělí by si zřejmě sami pro sebe Andersenovu pohádku nepřečetli. Proč taky, když máme zažito, že pohádky jsou jen pro děti. Jak Andersen ale vnímal poselství svých pohádek a pro koho je psal doopravdy? Mezi Andersenovými deníkovými záznamy lze nalézt jeden výmluvný, datovaný rokem 1875, pouhý měsíc před smrtí: „[...] *mé pohádky jsou stejně tak pro starší publikum jako pro děti, ty rozumí jen stafáží a teprve ve zralém věku je pochopí jako celek. Že naivní jsou mé pohádky jen zčásti, že jejich solí je humor.*“ Andersenovy pohádky nejsou čistě dětskou literaturou, protože vykazují charakteristickou vypravěčskou strategii označovanou jako dvojí artikulace, což znamená, že autor se obrací na dítě i na dospělého a dílo tak mluví dvěma jazyky. Andersen se sám

Pohlednice s pomníkem H. Ch. Andersena na Radničním náměstí v Kodani. Soukromá sbírka.

snažil pohled veřejnosti na pohádky změnit a podtitul jeho prvních jednotlivých sešitových vydání, který zněl „vyprávěné dětem“, od roku 1844 v názvech chybí a od roku 1852 pak navíc autor často upouští od klasického označení „pohádka“ a sešity nadepisuje jako „povídky“.

Kterou knihu si pro čtení vybrat?

Málokdo se při koupi či půjčení knihy asi pozastaví nad tím, o jaký překlad jde a spíše se dívá v první řadě po ilustracích, dle kterých tu kterou knihu posuzuje. Ilustrace jsou jistě důležité, jde přece o vizuální podobu

kniha a výběr ilustrátora dokládá také vkus konkrétního nakladatelství, ale chceme-li poznat „ryzího a pravého Andersena“, měli bychom si dávat „pozor“ právě na překladatele, jinak se nám andersenovská ironie ztratí v překladu a my nebudeme mít nikdy možnost vychutnat si a pochopit všechny autorovy narážky.

Překlady Andersenových pohádek do českého jazyka se datují od roku 1863 a zřejmě až do roku 1914 byly překládány přes němčinu. Prvním překladatelem byl Josef Mikuláš Boleslavský, který s Andersenovým textem nakládal značně volně a měnil celkové vyznění pohádek. Z německých předloh pravděpodobně vycházel také nejznámější Andersenův překladatel, Jaroslav Vrchlický, který se dopustil omylů v souvislosti s významy některých slov. Bohužel tento nešvar v podobě překládání přes jiné světové jazyky přetrvává dodnes. Namísto původního Andersenova vybroušeného stylu, založením drsného a naturalistického, čteme dnes češtinu slabší stylové úrovně (překladatelé se zřejmě domnívají, že s ohledem na dětského čtenáře je to třeba říci jemněji), pohádky obsahují poupravené konce či obměněné motivy. Množství chyb a nepřesných či zavádějících formulací vyplývá buď z nepochopení textu, nebo z bujné fantazie překladatelů. Nesrovnalosti bývají nejen v textech pohádek, ale i v jejich názvech. V dnešní době existuje nepřehledné množství přeložených pohádek a próz z různých jazyků s „klamavou nakladatelskou reklamou“ – nápísem na obálce „Andersenovy pohádky“. Skutečně se lze spolehnout jen na překlady vycházející z originálů, které prezentují nordisté Gustav Pallas, Jiřina Vrtišová, Jan Rak, Oldřich Liška, Božena Ehrmannová a dánštinář František Fröhlich. Konkrétně lze ke čtení doporučit dvousvazkový výběr pohádek a povídek z roku 1953 pod názvem *H. Ch. Andersen. Pohádky a povídky*, ilustrovaný Cyrilem Boudou, přeložený Jiřinou Vrtišovou a kolektivem autorů, který je věrný předloze. Také Fröhlichovy překlady, vycházející po roce 1995, jsou velmi spolehlivé, škoda jen, že nevyšly ve větším souborném vydání. Je třeba zmínit, že

co do ucelenosti je unikátní a díky krásným ilustracím manželů Kamily Štanclové a Dušana Kállayho také velmi působivé třísvazkové vydání zahrnující 156 vyprávění Andersenova pohádkového díla z roku 2005. Inspirační pro toto vydání se při příležitosti Andersenova 200. výročí narození a 130. výročí úmrtí stal čtyřsvazkový soubor nakladatele B. Stýbla z let 1914–1916 s původně 148 pohádkami v překladu Gustava Pallase. Nejspíš z důvodu zastaralosti překladu je ovšem toto současné vydání „pouze“ líbivě a komerčněji převyprávěné, je potlačen Andersenův způsob vyjadřování, což je ku škodě, zvláště pro nás dospělé.

Veronika Hrbáčková je kurátorkou Vlastivědného muzea v Olomouci a zároveň autorkou výstavy *Hans Christian Andersen – Vánoce v Dánsku*.

hrbackova@vmo.cz

Pohlednice se skřítky tančícími u vánočního stromčku. Vánoční ozdoba ve tvaru srdce, zhotovená z papíru v bílé a červené barvě, národních barvách Dánska, je populární už bezmála od poloviny 19. století; jejím autorem je sám Andersen (Dánsko, 2005, Východočeské muzeum v Pardubicích).

Příběhy pro děti, pohádky pro dospělé

Děti, fantazie, otázky dobra a zla v člověku, takto by snad bylo možné zjednodušeně vytyčit okruh zájmů olomouckého profesora speciální pedagogiky, dramaterapeuta, výtvarníka a spisovatele **Milana Valenty**. Mezi ty, které jsou dostupné bez závislosti na místě a času, patří bezesporu jeho tvorba literární. Valentovo psaní však prošlo proměnou a poslední tři tituly směřují spíše do dětských knihovniček než do knihoven dospělých. Nebo to není přesné a příběhy pouze působí jako pohádky, ale jsou vlastně určeny dospělým? U příležitosti avizovaného vydání nové knihy Milana Valenty s titulem *Potouchlé pohádky aneb Co čert nechtěl...*, ale chtěl jsem jejího autora požádat o rozhovor, který by nám objasnil, jaké jsou jeho spisovatelské motivace a jak to s jeho psaním pro děti a dospělé vlastně je.

Co Vás přivedlo k psaní pro děti?

Narodila se mi dcera Natálka. *Půďáky ze staré školy* jsem psal pro ni, je to kniha pro děti předškolního věku. V úvodním věnování je napsáno „Natálce a Románkovi“, což je trochu vtip. Roman je můj syn z prvního manželství, kterému v té době bylo 35 let. Takže to беру i trochu jako splacený dluh. *Muřinoh a Krchomilka* je vlastně volné pokračování, takže postavy rostou s mou dcerou.

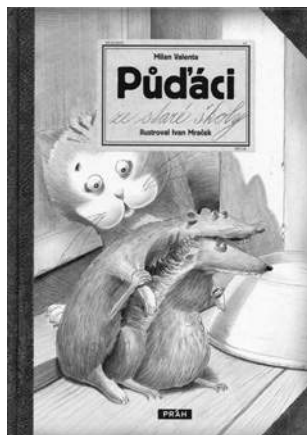
Vaši dětská protagonisté to nemají příliš jednoduché a potažmo ani dětské čtenáře příliš nešetříte před drsným střetem s realitou. V *Půďácích ze staré školy* je to rozhod rodičů a mámin pokus o sebevraždu. Krchomilka žije v blízkosti hřbitova a konfrontujete ji se ztrátou maminky, kterou snad sama zapříčinila. Souvisí to s Vaší pedagogickou činností?

Určitě to tak bude. Zároveň jsem přesvědčený, že děti nemohou vyrůstat obklopeny různými tabu, má to pak velice neblahé důsledky. Nejsou schopny těm situacím později čelit.

Stejně tak Váš autorský styl se vyvíjí a dá se říct, že není k dětskému čtenáři příliš vstřícný. Alespoň v *Muřinohovi a Krchomilce* jsem narazila na řadu

dost komplikovaných výrazů, nejen nářečních, ale také odborných. Proč to? Jaký je vlastně Váš ideální čtenář?

Jak jsem už řekl, protagonisté rostou, a tak se mění i způsob psaní. Potažmo ty příběhy píšu pro sebe, protože mám sám pohádky rád. Takže když se ptáte na ideálního čtenáře, jsem jím já sám, tedy spíše dospělý čtenář, který má pohádky rád, tedy dospělá děcka. Ale hodně rodin, které znám, ty knihy čtou společně, a to je podle mě ideální situace. *Potouchlé pohádky* jsou vlastně pro dospělého čtenáře, jsou to pověsti spjaté s různými místy Olomouce, jeden z příběhů se odehrává i v této budově (budova Pedagogické fakulty na Žižkově náměstí v Olomouci – poznámka autorky).

Vlevo přebal knihy *Půďáci ze staré školy* (2011) s ilustrací Ivana Mračka, vpravo Milan Valenta na fotografii autorky příspěvku.

Jakási magie míst je příznačná i pro Vaši tvorbu pro dospělé. Pověsti a legendy jste zpracovával v *Raubířských povídkách*, *Krajině mírných hořkostí*, v *Muřinohovi a Krchomilce* se k tomu opět vracíte a jsou to pověsti z oblasti Jevíčka. V nejnovějších *Potouchlých*

pohádkách pak zpracováváte pověsti olomoucké. V tomto ohledu mě napadá jméno například Heleny Lisické, která se sběru a sepisování pověstí z olomouckého regionu věnovala „programové“. Vycházíte nějak z její tvorby?

Magie míst je pro mě důležitou inspirací k psaní, ať už pro děti či dospělé. Co se týká Heleny Lisické, její tvorbu znám spíše okrajově, a tudíž z ní nijak zvlášť nevycházím. Myslím, že jednu nebo dvě olomoucké pověsti z mé nové knížky zpracovala i ona (např. o olomoucké radnici), ale žádná užší návaznost tam není.

A pokud jde o psaní pro děti, označil jste se za milovníka pohádek. Kterí autoři jsou Vašimi oblíbenci?

Opět to souvisí. Mám rád autory, kteří si tvoří vlastní svět a zabydlují okolní krajinu. To je případ Václava Čtvrtka a jeho vztahu k Jičínu, nebo například Miloš Macourek, ten vytvořil taky krásný svět. Naopak mě neosloví pohádky bratří Grimmů nebo Andersena.

Vlastně je ta inspirace ještě silnější. V Jevíčku jsme se s panem starostou rozhodli udělat jakousi místní obdobu Čtvrtkova Jičína. Na základě *Muřinoha a Krchomilky* zde vznikla literární naučná stezka po Jevíčku, kde je podél trasy umístěno sedm kamenů s odkazy na pověsti z knihy a úkoly. Stezka je dlouhá přibližně 6 km, kromě městského okruhu vede návštěvníka pod Červený kopec a končí příznačně na místním hřbitově u kostela svatého Bartoloměje.

To se dostáváme od samotného textu k jeho dalšímu životu. Kritiky je velice kladně kvitována Vaše spolupráce s malířem a ilustrátorem Petrem Válkem. Jak k ní došlo?

Pokud vím, tak se všem moc líbily i ilustrace v *Půděcích ze staré školy* od Ivana Mračka, jinak autora proslulých Krysáků. Petr Válek je z Jesenicka a znali jsme se už dříve, setkali jsme se na výtvarné aukci. Líbilo se mi zaměření jeho kreseb, motivy hrobů a celková po-

nurost, tak jsem ho oslovil, zda by nechtěl ilustrovat *Muřinoha a Krchomilku* a on souhlasil stejně jako nakladatel. A spolupráce na *Potouchlých pohádkách*, to je pokračování obdobného ražení.

A ještě k nové knížce inspirované olomouckými pověstmi. Chystáte pro čtenáře nějakou specialitu? Zkuste nás nalákat, na co se můžeme těšit?

Kniha *Potouchlé pohádky* bude mít dvě podoby. V textu samotném se jméno Olomouc vlastně ani nevyskytuje, ale kdo město zná, tak se lehce zorientuje. No a s panem primátorem jsme se domluvili, že vedle běžně prodávané podoby uděláme verzi se speciálním obalem-mapou, s vyznačením míst, kde se ty příběhy odehrávají, obdobně jako tomu bylo u *Muřinoha a Krchomilky*. Vlastně to bude takový turistický bedekr. Nakladatelství s tím mělo trochu problémy, protože je to originálnější a celý proces výroby knihy to proměňuje a zdražuje, ale podařilo se to prosadit. Tyto knihy s přebalem-bedekrem bude možné zakoupit v infocentru u radnice.

Je to Vaše třetí kniha pro děti v řadě. Je to tedy úplný konec Vašeho psaní pro dospělé ve formátu pro dospělé?

Ne, to určitě ne. Už mám v počítači rozepsaných čtyřicet stran nového románu.

Za rozhovor poděkovala *Petra Kožušníková*

Resumé literární tvorby Milana Valenty

Milan Valenta (*1958) opožděně debutoval v roce 1998 útlým souborem historických povídek s názvem *Raubířské povídky*, následovala novela *Eluljá* s výmluvným podtitulem *Archetypální příběh z kolektivního nevědomí*. Posléze byl vydán soubor povídek *Krajina mírných hořkostí* a v roce 2006 vyšel jeho první román *Pastýřka ohně*. Vedle knížek pro děti, mládež a věčně mladé dospěláky je Valenta autorem sbírky vulgární poetoterapie *Básně kosmaté* a spoluautorem navazujícího souboru *Kluby poetických sprostáků (corpus vulgární poetoterapie)*.

Příběhy, které jsou moc dobré na to, aby to byla pravda aneb S Petrem Janečkem o městských legendách minulosti i současnosti

Lucie Rysnerová

Jistě už jste je taky slyšeli. Třeba tu o infikovaných injekčních stříkačkách nastražených v sedadlech hromadné dopravy nebo o spolubydlící na kolejích, která měla štěstí, že nerozsvítila, jinak by skončila s podřezaným hrdlem. Městské legendy, tzv. *urban legends*, či, chcete-li, současné pověsti – známe je všichni a mnozí z nás jim, alespoň v určitém věku, také věří. Nic ale není tak vzdálené od pravdy jako právě tyto historky.

Stačí zapátrat v paměti a určitě si vzpomenete, co šokujícího vám vyprávěl kolega či známý v hospodě nebo při svačině v práci. A pokud otevřete sérii knih *Černá sanitka*, možná zjistíte, že to, o čem jste si mysleli, že je skutečně reálné, vlastně ani tak reálné není. Jak a proč vznikají městské legendy a jak probíhá jejich výzkum? O tom jsme mluvili v rozhovoru s autorem těchto knih, pražským etnologem a folkloristou Petrem Janečkem.

Jedna z Vašich knih má podtitul *mytologie 21. století*. Čím se tato mytologie liší od té „tradiční“ a dají se vůbec městské legendy řadit mezi mytologii? Pojem mytologie přece jen vnucuje něco „mýtického“ a „nadpřirozeného“.

Termín „mytologie“ v názvu mé třetí knihy je trochu autorská licence. Z odborného etnologického hlediska by byl vhodnější termín „démonologie“, tedy nižší stupeň víry v nadpřirozeno, podřazený mytologii. Ani takto bychom se ale nadpřirozeno nevyhnuli... Moje knihy se zabývají soudobým českým a moravským prozaickým folklorem, konkrétně pak „městskými legendami“ (současnými pověstmi) a fámami, ve kterých se nadpřirozeno zrovna moc nedaří. Místo duchů, přízraků či strašidel tam daleko spíše nalezneme lidi z masa a kostí – vrahy, zločince či neopatrné řidiče. Ve zkratce se jedná o moderní pověsti, novodobé

fiktivní příběhy vyprávěné jako skutečné, slovy amerického folkloristy Jana Harolda Brunvanda „skutečné příběhy, které jsou moc dobré na to, aby byly navíc ještě pravdivé.“

Lidé si příběhy mezi sebou předávali už od pradávna – v minulosti proto, aby si vysvětlili jevy, kterým nerozuměli (a mnohdy ani rozumět nemohli). V dnešní digitální době by se dalo říci, že si vše můžeme snadno vyhledat. Na základě jakých impulsů tedy vznikají městské legendy?

Jedním z důvodů je právě přehlcenost informacemi dnešního věku internetu. V současnosti máme jednoduše dostupné informace téměř na jakékoli téma – ale často bez návodu, jak se v nich orientovat, popřípadě bez rozlišení, která informace je důležitější a která méně – natožpak která je pravdivá a která ne! V tomto informačním chaosu tak lidé často sahají k receptům osvědčeným po staletí – tedy zjednodušování světa pomocí srozumitelných příběhů. Proto se dnes tolik daří městským legendám a fámám, jejichž zlatý věk nastal ve 20. století s rozšířením masových komunikačních médií, jako je rozhlas a televize. V současné době internetu se k nim ještě přidávají dnes tak oblíbené konspirační teorie a hoaxy.

Překvapilo mě, že jsem mezi legendami ve Vašich knihách našla i takové, které považují za skutečné. Kupříkladu to, že Vám někdo na párty do drinku hodí drogu nebo nějaký prostředek, aby Vás omámil. Jak rozlišujete, co se skutečně může stát a co je pouze městská legenda či fáma? Vhodit někomu něco do pití ve chvílce nepozornosti přece není nic těžkého...

Městská legenda – stejně jako jakákoli jiná legenda nebo pověst – není z definice fiktivní vyprávění. Určitě se u nás

několikrát stalo, že někdo někomu hodil drogu do pití s cílem svoji oběť omámit – ale určitě se to nestalo tolika lidem, o kolika se to vypráví, na tolika místech, o kterých se to vypráví, a především takovým způsobem, jakým se to vypráví. Městskou legendu dělá legendou její celospolečenské rozšíření. Příběh může mít teoreticky pravdivý základ ve skutečné události, ale daleko častěji spíše reaguje na aktuální společenskou atmosféru a témata, která rezonují společností.

U většiny fám, které v knihách uvádíte, máte doplňující komentář či vysvětlení o předpokládaném vzniku či výskytu. Jak probíhá takové pátrání po kořenech městských legend?

Existují v podstatě dva hlavní přístupy, které odborník aplikuje. První z nich je konzultovat zahraniční folkloristické katalogy, které sumarizují folklorní repertoár mnoha zemí, popřípadě sbírky a archivy městských legend zahraničních odborníků. Pokud se tam nic nenalezne, přichází na řadu kontaktování zahraničních odborníků. Pokud je i tento postup neúspěšný, nezbývá než se – podobně jako první sběratelé folkloru František Sušil či František Bartoš – vydat do terénu hledat další verze a varianty příběhu. Zde pak stačí uplatnit osvědčené novinářské pravidlo ověřování každé informace z více zdrojů. Pokud se daný příběh rozšířil natolik, že existují minimálně tři jeho různé verze nebo varianty, je to už, technicky vzato, potenciální městská legenda nebo fáma.

Mnohé legendy jsou vázány na určitou postavu, například o Pérákově. Zdá se mi to, nebo právě ve vykreslení této postavy v legendách se dá vidět nějaký posun? Nejprve protektorátní hrdina, později u některých fám dokonce voyer? Dá se to nějak vysvětlit?

Pérák je skutečně unikátní postava městských legend českých zemí, která prodělala v ústním podání zajímavý vývoj – podle mne dokonce ta nejzajímavější. Rozhodl jsem se mu proto věnovat celou knihu, která vyjde příští rok v nakladatelství *Argo* v nové edici *Folkloristika* pod názvem *Mýtus o Pérákově. Městská legenda mezi folklorem*

a populární kulturou. Pérák byl v domácím ústním podání zprvu záhadnou přízračnou postavou, spíše duchem než městským fantomem. Vyprávění o něm byla typická pro dělnické prostředí – ne nadarmo se k nám dostala na počátku 20. století ze země, kde průmyslová revoluce započala, tedy Velké Británie, kde kolovala již od roku 1837. Před druhou světovou válkou a během ní byl kromě ducha považován za voyera, sexuálního agresora, lupiče a násilníka. Protektorátního hrdinu a bojovníka proti nacistům z něj do značné míry udělala až poválečná populární a umělecká kultura – v dobových vzpomínkách tato jeho hrdinská role dosti pokulhává. Vývoj legendy o Pérákově myslím dobře vystihuje název dvou kapitol méj knihy – *Od monstra k superhrdinovi* a *Superhrdina pro každý režim*. Zatímco původní Pérák byla děsivá ambivalentní postava – jako

Autor série knih *Černá sanitka* Petr Janeček. Foto: archiv Petra Janečka.

jeho předchůdce ve Velké Británii – do pozdějších podob Péráka si každé období promítalo to, co v něm chtělo vidět. Poválečná doba bojovníka proti nacistům, komunisté bojovníka proti buržoazii či odpůrcům združstevňování a my superhrdinu komiksového stříhu podobného Supermanovi, Batmanovi či Spidermanovi.

Jednou ze skupin městských fám jsou ty s xenofobním podtextem. Zaznamenal jste nějaký vývoj v této oblasti související se současnou uprchlickou krizí či islamofobií?

Městské legendy – podobně jako vtipy – reagují primárně nikoli na běžně žitou každodennost, tedy na to, co se děje v našich životech okolo nás, ale na mediální obraz reality. Tzv. uprchlická krize a související islamofobie je proto v posledních měsících přirozeně jedno z jejich dominantních témat. Nejprudčeji se rozvíjející česká městská legenda současnosti tak vypráví o člověku, který nalezne na nějakém veřejném místě peněženku plnou peněz. Když se o ní přihlásí její právoplatný majitel, ukáže se, že je to muslimská žena. Nabízí nálezci za odměnu peníze, ale ten je odmítne. Tak mu dá alespoň dobrou radu – o Vánocích nemá chodit nakupovat do blízkého nákupního centra. Pointa je jasná – jde o varování před plánovaným teroristickým útokem. Tento fiktivní příběh se v České republice v ústním podání, v e-mailech i na sociálních sítích natolik rozšířil, že jej musela před několika týdny dokonce dementovat Policie ČR. Jako odborník jen dodám, že jde o mezinárodní městskou legendu s názvem *The Grateful Terrorist* (*Vděčný terorista*), která se poprvé objevila v USA po 11. září 2001.

Máte své oblíbené legendy? Jaké to jsou?

Ty oblíbené se asi v čase mění, ale obecně mám nejradši ty, kterým jsem v určité fázi svého života věřil. Možná není náhoda, že jsem jim pak věnoval i názvy některých svých knih. První je určitě černá sanitka – tajemný sanitní vůz unášející děti za účelem krádeže orgánů, postrach naší základní školy v Praze-Bubenci v druhé polovině osmdesátých let 20. století. Další z nich je již výše zmíněný Pěrák – o něm mi poprvé vyprávěla moje babička, která o něm slyšela za druhé světové války, kdy byla jako mladá dívka nuceně nasazená v munici továrně v Poličce. Poslední z nich je krvavá Máry, nebezpečný duch, kterého údajně můžete vyvolat opakováním jeho jména před zrcadlem. Těhle legendě jsem sice už bohužel nevěřil, protože jsem se o ní doslechl až v dospělém věku, ale ukázala mi, že tyto fantastické příběhy kvetou i ve 21. století u té nejmladší ge-

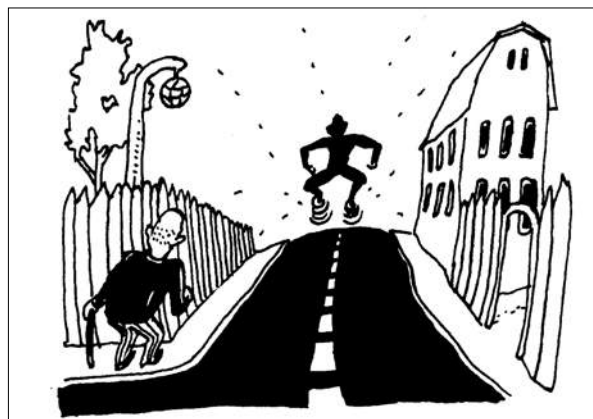
nerace. Zlatým obdobím humorných, komických legend byla, zdá se, normalizace, a obecně je zlatý věk městských legend asi už za námi. Nastává doba hoaxů a konspiračních teorií. Ale možná se mýlím, třeba to s tou budoucností městských legend nakonec nebude tak špatné...

Petr Janeček je pražský etnolog a folklorista působící na Ústavu etnologie FF UK v Praze. Externě přednáší také v Plzni, v Brně nebo v Bratislavě. Editorovsky vedl kolektivní monografii *Folklor atomového věku*, která byla zařazena mezi čtyři nejvýznamnější počiny oboru etnologie za rok 2011 v anketě České národopisné společnosti. Je autorem populárních knih *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v České republice* (2006), *Černá sanitka: druhá zeň. Pěrák, Ukradená ledvina a jiné pověsti* (2007), *Černá sanitka: třikrát a dost* (2008), *Černá sanitka: to nejlepší ze soudobých pověstí a fám* (2009), *Krvavá Máry a jiné strašlivé historky* (2015).

Za rozhovor poděkovala *Lucie Rysnerová*, odpovědná redaktorka a důvěřivá milovnice městských legend. Od jisté doby si totiž v MHD zásadně nesedá na volná sedadla ze strachu z injekčních stříkaček a nejezdí tobogánem kvůli žiletkám (jen pro jistotu).

lucie.rysnerova@vkol.cz

Ilustrace Pěráka od Stanislava Setinského v knize *Černá sanitka: druhá zeň, Pěrák, Ukradená ledvina a jiné pověsti*.

„...protože jsou tak krásné, protože tam málokdy někoho potkáte...“

Rozhovor s Karlem Jedonkem, autorem *Pohádek a pověstí z Rychlebských hor*

Do nejsevernějšího pohoří českého Slezska, Rychlebských hor, se zamiloval. Má je prochozené skrz naskrz a dokonce se svými přáteli v těchto dnech vydává již druhé pokračování knihy pohádek a pověstí z tohoto pozapomenutého koutu naší vlasti. „Protože jsou ty hory tak pěkné, rozhodli jsme se se známými, že to uděláme pro lidi, kteří tu zůstali, pro rodiče a jejich děti, i pro ty, co se odtud odstěhovali,“ popisuje okolnosti vzniku *Pohádek a pověstí z Rychlebských hor* jejich autor **Karel Jedonek**. Zároveň je jeho „práce“ důkazem toho, že když se dají šikovní a schopní lidé dohromady, nepotřebují ke vzniku knížky posvěcení nakladatelství. Díky Karlu Jedonkovi a jeho přátelům se tak čtenáři vbrzku mohou těšit na opět kvalitně vypravenou publikaci...

Zvídává otázka na samý úvod našeho povídání: Asi nebudete úplně sám, komu tato zapomenutá místa učarovala, ale ne každého napadne o nich psát, sebrat již existující pověsti nebo vymýšlet umělé, vlastní...

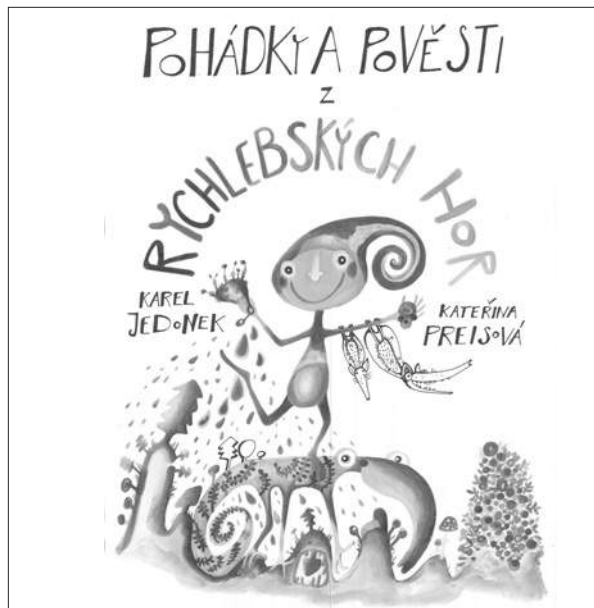
Je to tak, nemám žádné spisovatelské ambice. Tím úplně prvním důvodem je to, že mám ve Vidnavě kamaráda, školníka, a jednou za rok za ním chodím, z Ramzové je to asi 60 kilometrů. Mně se ty hory líbí proto, že tam nic není, žádná hospoda, na podzim tam nikoho nepotkám, od září, října, tam nikdo nechodí... Mně se Rychleby tak strašně líbili, že jsme se se známými i pro ty lidi, co se už odstěhovali, co už jsou třeba v zahraničí, rozhodli, že to pro ně uděláme, že takovou knížечku připravíme. No a tím druhým iniciačním důvodem je, že sepsaných pověstí nebo pohádek s tematikou Rychlebských hor moc není, tak jsem to chtěl změnit...

Jaké pohádky a pověsti z tohoto kraje jste do souboru zařadil?

Celkem pět pověstí jsem sesbíral většinou z internetových stránek, kde mají některé obce odkazy na historii, původ vzniku. Kupříkladu pověst o Jánském vrchu „funguje“ už několik staletí. K tomu jsem já přidal sedm vlastních pohádek; většinou mě k jejich napsání podnítily poetické názvy míst, třeba Sokolí vrch, Borůvková hora nebo Venušiny misky. Jinak se čtenáři v knížce dočtou o vidnavském balvanu, Venušancích právě z Venušinych misek, porodní bábě z Uhelné nebo třeba o hradu Rychleby.

Řekl byste, že to co píšete svého, jsou spíše pohádky nebo pověsti? Které/-ou Vy osobně máte nejraději?

Vesměs jsou to pohádky, protože tam vystupují čerti a jiné nadpřirozené bytosti. Nejraději mám *Kovadlinu*, a to z prozaického důvodu – protože jsem ji napsal jako první.

Jakými postavami konkrétně pohádky z Rychlebských hor zabydlujete?

Každou tou pohádkou se prolínají Venušánci; tak jako Praděd hlídá Jeseníky, tak Venušánci dohlížejí na Rychlebské hory a snaží se lidem pomáhat.

Když jste pohádky psal, myslel jste více na to, že chcete zachytit nějaký obraz spjatý s tou krajinou, místem anebo jste chtěl psát vyložené pro dětského čtenáře?

Na prvopočátku to bylo opravdu pro děti, chtěl jsem, aby Rychleby poznali, protože to jsou zapomenuté hory. Víím, že třeba starosta z Uhelné koupil knížky do školky, kde z nich paní učitelky čtou dětem, a ty se pak po příchodu do školky ani nestíhají převléct a hned běží najít keř a poklad. Kniha je určena dětem, které se učí číst, nebo rodičům, kteří dětem čtou.

Jakou si myslíte, že má toto psaní vlastních, nebo i sbírání již vzniklých, pověstí a pohádek, hodnotu v době, kdy všechno lze najít na internetu?

Všechno dopadlo tak, jak má, tedy, že lidé, kteří tu knížku mají, tak si ji s dětmi čtou. Přímo na Čertových kazatelkách jsem viděl rodinu se čtyřmi dětmi, jak si tam z knihy četli. A víím, že i lidé odtud ze Zábřeha, co mají menší děti, i prvňáky, druháky, tak s knížkou chodí na Kovadlinu, Venušiny misky, a čtou si pohádky právě tam.

Jsou Pohádky a pověsti z Rychlebských hor ke koupi v běžné distribuci, anebo je rozdáváte přátelům či známým a těm, u nichž víte, že je vhodně využijí?

Vydali jsme ve vlastním nákladu 500 kusů a ty byly určeny jen na rozdávání, ne pro volný prodej, nepředpokládali jsme žádné další šíření a propagaci. A ono se to tak strašně rychle chytlo, hlavně na jesenické straně, že už jsme dodělali druhé vydání v počtu 1350 kusů, které už je „jakoby“ komerční. Už teď ale zbylo z druhého vydání snad jen 300 kusů a ty jsme si chtěli nechat pro přátele a známé nebo třeba pro děti ve školách a školkách. A ještě k tomu prvnímu dílu – syn pracuje na ARU v šumperské nemocnici, tak

jsme se domluvili a dětem, které zůstaly přes Vánoce v nemocnici, jsme knížky rozdali.

Hodně knížek jsme prodali na Rychlebských stezkách, kde jsou malé děti s rodiči, děcka spí ve stanech, tak si tu knížku před spaním vezmou do ruky. Další prodejní místa jsou spíše za kopcem, jak už jsem říkal, na Jánském Vrchu, ve Vidnavském Informačním centru, v Jeskyních Na Pomezí, teď vznikne další prodejní místo, protože Jeskyně Na Špičáku se objeví ve druhém díle pohádek. Kniha se ale dostala až do Španělska či skotského Edinburghu, na Nový Zéland nebo do Kanady, a to vesměs k lidem, kteří Rychleby znají a odešli odsud do světa...

Naváží hned na Vás: kdy se můžeme těšit na pokračování pohádek?

Druhý díl už je napsaný, vyjde před Vánoci, zase bude mít 64 stránek a stejný formát. V novém vydání budou převažovat texty umělé.

Předání knížky pohádek prvňáčkům ze třídy paní učitelky Lavičkové ze III. ZŠ v Zábřehu. Foto: Jana Kozáková.

Odtajneme nyní „tým“ přítel, který se na vzniku knížky svázané v pevné vazbě, podílel...

Ilustrovala ji Kateřina Preisová, pochází ze Žulové, (rozhovor s autorkou ilustrací na s. 42–43 tohoto čísla KROKu), o ní jsem se dozvěděl právě od mého kamaráda z Vidnavy. Autorkou grafické podoby je Michaela Stuchlá, grafička šumperského Vlastivědného muzea, a do třetice, publikaci bychom si v takové podobě nemohli dovolit vydat bez sponzorství Rostislava Šotoly, mého bývalého spolupracovníka. Vrástím se ke kresbám a grafice – když mi to emailem přišlo, tak jsem úplně „padl“, jak se mi to líbilo. Každou stránku lemuje barevný okraj, který Michaela vybrala z té hlavní Kateřininy ilustrace a to té knížce dává estetickou hodnotu. Jinak mají ilustrátorka a grafička úplnou volnost, vlastně jen v příštím díle je pověst o Hraničkách, vymyšlená věc, že tam se začalo na Rychlebech lyžovat, tak jsem chtěl podle fotografie nakreslit lyžaře... A Kateřina si to přečte a udělá to tak, jak je to podle ní nejlepší...

Pracujete jako správce zábřežského muzea a protože jsme v Zábřehu a tématem našeho rozhovoru jsou pohádky a pověsti, zajisté se musíme dotknout osobnosti Jana „Eskymo“ Welzla. Co ta jeho postava, do jaké míry jsou okolnosti jejího života pravdivé a do jaké míry jsou fantazijní?

Ona je úplně, úplně reálná, je přesně taková, jak je popsána. Pravda je ta, že když se jednou vrátil sem do Zábřehu, aby si vydělal na cestu zpátky za oceán, tak tady dělal besedy po hospodách a aby si udržel pozornost posluchačů, tak si i vymýšlel...

A je pravda ta, že to byl jeho jediný návrat do rodného města?

On tady byl asi na půl roku. Poprvé, když ho po ztroskotání lodi z Kanady deportovali zpátky do Evropy, podruhé když začal v Kanadě pracovat u šumperského rodáka, který choval polární lišky, tak mu s tím pomáhal, ale to ho nebavilo, jenom sedět na místě, chtěl něco dělat. A když jednou viděl v přístavu loď s dobytkem,

kteřá jela do Evropy, vydal se podruhé zpátky a zjistil, že na základě Těsnohlídkovy knížky, kterou o něm tento spisovatel před první deportací napsal, už je v republice populární. Welzl to tehdy dělal kvůli penězům, aby se mohl vrátit k Eskymákům. Po druhém návratu do Evropy se tedy hned vydal do Prahy, dokonce ty svoje příběhy vykládal v rozhlase, ale záznamy se snad se ani v archivu nedochovaly. A potom přijel do Zábřehu a tady, aby si vydělal na cestu zpátky, pořádal besedy, kde si kvůli udržení pozornosti občas vymýšlel. No a potom si ho redaktoři Lidových novin Glombek s Valentou vzali do Brna, kde jim prodal autorská práva na druhou knížku, ti mu zaplatili a on se vrátil zpátky. Ale už se na Novosibiřské ostrovy nedostal, zůstal na Klondiku v Dawson City.

Ilustrace Kateřiny Preisové k pohádce *Rychlebské prameny* z druhého dílu *Pohádek a pověstí z Rychlebských hor*.

Takže o Welzlovi existují publikace od Těsnohlídka a po Welzlově druhém návratu kniha od brněnských redaktorů Lidových novin?

Ano a jak Glombek s Valentou, tak Těsnohlídek byli redaktory brněnských Lidových novin. Ty publikace jsou vystavěné podle Welzlových vyprávění; co se od něho dověděli, tak to zdokumentovali. Ale knížek o Welzlovi je, a to nejen od brněnských redaktorů, mnohem víc.

Tečku za rozhovorem učiním oklikou zpátky k „Rychlebkám“. Neláká Vás, mimochodem, sepsat místopis, bedkr nebo pohádky pro děti z nějaké jiné lokality, například z Jeseníků?

Asi ne, o Jeseníkách je toho už hrozně moc, tam to je už hodně známé. Zůstanu věrný Rychlebským horám.

Připravil Lukáš Neumann

Rychlebské prameny

Rychlebský hřeben je dlouhý. Táhne se od osady Petříkov po hranici s Polskem až k Borůvkové hoře, kde začne klesat do městečka Javorníka. Pod celým hřebenem na úpatí hor vyvěrají prameny s křišťálově čistou vodou. O některých se říká, že jsou kouzelné.

V malé hájovně na samotě pod horami žil hajný Johan se svou dcerkou Verunkou. Děvče bylo velmi krásné, pracovité a šikovné. Na co Verunka sáhla, to uměla. Její tvář ale byla pořád smutná. Děvčátko se narodilo slepé. Nikdy neviděla slunce, jenom cítila jeho teplo. Nikdy neviděla ptáky, ale všechny poznala podle hlasu. Květiny a bylinky určila jenom podle vůně. Verunčin úděl Johana trápil. Navštívili společně mnoho lékařů, babek kořenářek a léčitelů. Nikdo ale nedokázal pomoci. Oba se už smířili s tím, že Verunka nikdy nebude vidět.

Jednoho podzimního dne se hajný vydal na obhlídku svého revíru. Už delší dobu pátral po jednom pytlákovi a pořád se mu nedařilo ho chytit. Lovecký pes šel hajnému poslušně u nohy, když najednou začal být neklidný. Pořád zvedal čumák a větřil. Třeskla rána a Johan se s psíkem rozběhli směrem, kde zazněl výstřel.

Uviděli už jenom utíkající postavu. Pytlák uslyšel psí štěkot, zahodil pušku a zmizel. Hajný jej poznal, a tak ho přestal pronásledovat. Sebral odhozenou pušku a rozhodl se, že pytláka najde později.

Teď ho zajímal jenom postřelený srneček. Pes byl dobře vycvičený, a tak vedl hajného po jeho stopě. Pomalu scházeli z hory, když uviděli srnce. Zůstali schovaní za keřem a sledovali, co se bude dít. Srneček došel k prameni vody, napil se a postřelenou nohu ponořil do studánky. Chladivá voda mu stékala na krvavou ránu. A najednou se to stalo! Srnec vyskočil a utekl. Noha byla v pořádku. Antonín se nestačil divit. Často pil ze studánky, ale nikdy si ničeho divného nevšiml. Celou cestu domů přemýšlel o tom, co viděl, když ho to najednou napadlo.

Ráno vstal, vzbudil Verunku, vzali psíka a společně odešli ke studánce. Verunka se sklonila nad vodou a omyla si nemocné oči. Po chvílce začala rozpoznávat stíny. Rychle nabírala do dlaní víc a víc vody a nechávala si ji kapat do očí. Objevovaly se barvy, stromy, psík a nakonec spatřila i tatínka. Verunka konečně viděla. To bylo radosti a pláče najednou. „*Tatínku, to je krása kolem. Ta voda je čarovná!*“ Ale kdež, to Venušánci vodu očarovali, aby pomohli Verunce i srnečkovi. Děvče společně s tatínkem studánku vyčistili a odešli domů do hájovny.

V krátké době se po celých Rychlebech rozkřikla zpráva o léčivé vodě ve studánce. Lidé začali místo, kde vytékal pramen, navštěvovat, ale už se nic zázračného nestalo. Nikomu voda nepomohla. Venušánci kouzlo zrušili. Voda pomůže zase jenom tomu, kdo si to zaslouží.

Když při toulkách po Rychlebských horách dostanete žízeň, sejděte dolů pod kopce. Určitě nějaký pramen najdete. Některé jsou zakresleny i v mapách. Napijte se chladné horské vody. Pomohla vám? Nepomohla? Ale pomohla, zahнала přece žízeň. Studánku vyčistěte a když budete mít v batohu plechový hrníček, nechejte ho u ní, poslouží tak dalším lidem, kteří pramen navštíví.

(z druhého dílu *Pohádek a pověstí z Rychlebských hor*)

Autorka zubatých a usměvavých zvířátek z Rychlebských hor Kateřina Preisová

Kateřina Preisová (roz. Chromečková) se narodila v Žulové. Od dětství ráda malovala a láska k této krásné tvůrčí činnosti se promítla i do jejího profesního života. Na Pedagogické fakultě Ostravské univerzity vystudovala vychovatelství, učitelství pro speciální školy a výtvarnou výchovu. Po několika letech v Praze se vrátila do rodného kraje a učila na základní škole ve Vlčicích. Dnes je na mateřské dovolené, ale tužce, štětcům a barvám zůstala věrná. V povědomí veřejnosti zvýraznila Jesenicko především nepřehlédnutelnými usměvavými zubatými zvířátky.

Výtvarnice Kateřina Preisová. Foto: archiv K. Preisové.

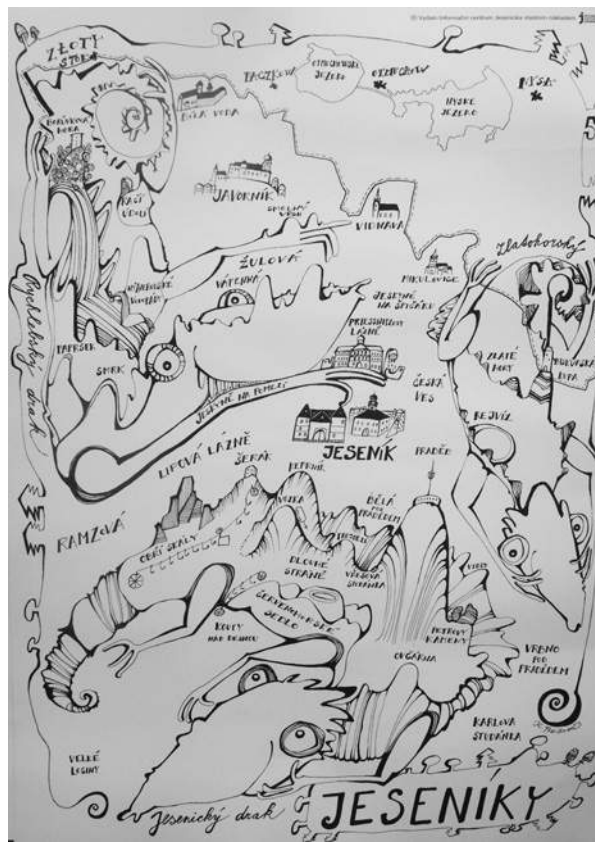
Po Vašem návratu na Jesenicko v roce 2009 vznikla známá Malovaná zubatá a usměvavá zvířena z Rychlebských hor. Co Vás k tomu vedlo?

Priznám se, že se mi za studií i po nich „na zkušené“ v Praze po našem krásném kraji stýskalo. Rychlebská zvířena se tak zrodila z potřeby podat sdělení o neprávem opomíjených krásách Jesenicka a především Rychlebských hor. Nejprve vznikly černobílé pohlednice, které si děti

mohly vymalovat a poslat je poštou svým blízkým. Na nich se spolu s nejzajímavějšími místy regionu začala objevovat reálná i vymyšlená zvířátka – vedle vlků, lišek a koček to byli tříprsták, živulka nebo škrabinoha.

Tato jedinečná zvířátka se objevují i na řadě dalších informačních materiálů pro návštěvníky Jesenicka.

Po úspěchu *Rychlebské zvířeny* mě oslovil Marcel Šos z Informačního centra Jesenicka a vznikla černobílá mapa, kde tříprsták a jeho kamarádi představovali nejvýznamnější památky jesenického okresu. Rodičům sloužila k orientaci. Ilustrovaná mapa Jeseníků a Rychlebských hor pro děti, ilustrace je koncipována jako velkoformátová omalovánka s možností následného zavěšení či zarámování.

na výletech a děti si ji mohly vymalovat. Od roku 2011 vychází pravidelně formou kalendáře i Rychlebský místopis a rozběhla se celá řada dalších projektů, které měly za úkol zviditelnit Jesenicko – mapy zahrad zámku Jánský Vrch, mapa Černé Vody, ilustrace v brožůře vydané k znovuoobnovení Tančírny v Račím údolí, pohlednice pro hudební muzeum v Ostružné a řada dalších drobných publikací.

S Vašimi ilustracemi se mohou setkat děti i v pohádkách...

Mé první ilustrace se objevily v knížce Táni Novákové *Pohádky z města Ústí nad Labem a jeho okolí*. V roce 2014 mě oslovil správce zábřežského muzea Karel Jedonek, kterého okouzila krása nejsevernějšího pohorí českého Slezska, a rozhodl se přiblížit ji čtenářům. Hledal tehdy ilustrátorku pro knihu *Pohádky a pověsti z Rychlebských*

Malované oděvní doplňky; kabelka – pan Tříprsták.

hor. Knížka měla velký úspěch a momentálně finišujeme na jejím pokračování. Na pultech knihkupectví by se měla objevit ještě před Vánoci.

Věnujete se jako výtvarnice i jiným činnostem?

Ano, je dobré poznávat, zkoumat a propojovat. Vyzkoušela jsem něco málo z keramiky, mám velmi ráda grafické techniky, obdivuji knihu a její zpracování jako samostatný umělecký fenomén. Momentálně se mimo ilustraci věnuji především malování na textil – pokouším se propojit užitečné s něčím, co snad udělá radost i oku. Nápadů nosí člověk v hlavě spoustu a jsem moc ráda, když přinášeji někomu radost.

Děkuji za rozhovor a přeji hodně úspěchů v další práci.

Připravil Pavel Macháček

Malované oděvní doplňky; pánská toaletní taštička – Tříprsták řidičem.

Poutě ve středověku v písemných a archeologických pramenech

Lukáš Hlubek

Výstava *České korunovační klenoty... na dosah / Doba Karla IV. na Olomoucku*, jež byla ve Vlastivědném muzeu v Olomouci k vidění na přelomu let 2015–2016, představila návštěvníkům vybrané aspekty denního života ve 14. století. Nutno však připustit, že na některá témata se nedostalo. Na textové panely se například nevešly informace o zbožnosti, která neodmyslitelně náležela k naprosto základním lidským potřebám. Ostatně i římský císař Karel IV. byl člověkem vysoce pobožným, což imponovalo předním představitelům jednotlivých zemí tehdejší Evropy i vysoce postaveným církevním hodnostářům. Z jeho životopisu je také zřejmé, že on sám navštívil některá významná poutní místa (např. Řím, Cáchy), kam mířily zástupy středověkých poutníků z celé Evropy. Jen na okraj doplňme, že Karel IV. se snažil o to, aby se Praha stala též jedním z poutních míst.

Potřeba pouti ke svatému místu vznikla s přijetím oficiální křesťanské církve za císaře Konstantina ve 4. století. V této době byl také vystavěn v Jeruzalémě chrám Božího hrobu. K dalším svatým místům patřila skutečná nebo domnělá místa pohřbů apoštolů, například Řím (sv. Petr a sv. Pavel), Santiago de Compostella (sv. Jakub) či Tours (sv. Martin). Ke vzniku nových svatých míst docházelo také přenášením ostatků svatých, například v jihoitalském Bari (sv. Mikuláš), a předmětů jim náležejících, například v Trevíru (Kristovo roucho) nebo Cáchách, kde byly uloženy čtyři velké relikvie: roucho Panny Marie z noci, kdy počala Ježíše, bederní rouška, kterou měl na sobě Kristus při ukřižování, dva pruhy látky z Ježíšových plenek a plátno, do kterého byla zavinuta hlava Jana Křtitele. Poutní místa vznikala také tam, kde došlo k zázraku či zjevení světce.

Samozřejmě nejvýznamnější svaté místo ve středověku představoval Jeruzalém. Pomineme-li účast českých oddílů na druhé a třetí křížové výpravě, za skutečného poutníka

do Svaté země můžeme označit například olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, který vykonal tuto cestu dvakrát. Poprvé ještě před usednutím na biskupský stolec, podruhé v letech 1137–1138. Při druhé návštěvě získal od patriarchy Villalinuse čtyři třísky ze dřeva Svatého Kříže. Po porážce křížáků bylo putování do Jeruzaléma krajně nebezpečné, náboženské poutě začaly směřovat k bližším a bezpečnějším svatým místům, např. do Říma, Cách a Santiaga de Compostela.

Kult světců a návštěva svatých míst se staly nedílnou součástí křesťanství. Stovky, někdy až tisíce poutníků na cestách představovaly středověký fenomén. Například roku 1450 navštívilo Řím téměř 2000 poutníků jen z města Gdaňsk. Zatímco putování šlechty či králů zachycují písemné prameny poměrně často, v případě prostého lidu je celkový obraz poměrně torzovitý. Samotný poutník bývá často zobrazován v dlouhém plášti, který jej chránil před nepřízní počasí a v noci mu sloužil místo příkrývky. Na hlavě mívával klobouk se širokým okrajem proti slunci a v ruce třímával hůl. Zásadou vždy bylo vzít si s sebou pouze to nejnnutnější. Samozřejmě také nějaké peníze na výdaje, popřípadě listiny jako například přímělný list, ochranný glejt, popřípadě různá povolení. K přenocování mohli bezplatně využívat kláštery, špitály či hospice. Obvykle se zde zdrželi jednu až tři noci. Informace o správném směru cesty se nejprve předávaly ústně, ideálně od někoho, kdo už pouť absolvoval. Od vynálezu knihtisku se začínají objevovat také první knižní průvodci ke svatým místům (*obr. 1*).

Motivace poutníků bývala různá. Nejčastěji se vydávali na cestu, aby se u svatého za sebe nebo někoho jiného přimluvili či pomodlili za odpuštění hříšného života, popřípadě za vyléčení zdravotního neduhu. Dalším důvodem mohlo být pokání za zlý skutek, napří-

Die Strasz und weylen zu sant Jacob

aus vnd ein in warheyt ganz erfarn
findestu in dysem buchleyrn

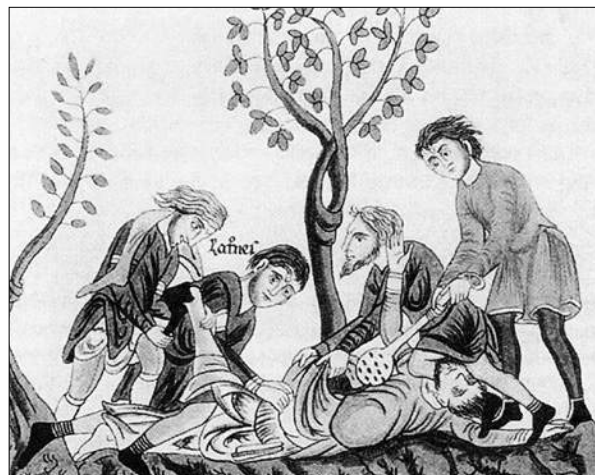

Obr. 1. Ukázka z průvodce poutníků *Poutí a cesta ke sv. Jakubovi* od Hermanna Küninga von Vach z roku 1494. Převzato z publikace: Norbert Ohler; *Náboženské pouté ve středověku*. Praha 2002.

klad vraždy. Z pouti se bylo možné za určitých okolností vykoupit, případně za sebe poslat někoho jiného. Také vysoce postavené osoby z církevních i světských kruhů se mohly vydat na cestu za účelem získání relikvie z určitého svatého místa. Nelze pominout, že motivací mohla být jen touha po dobrodružství a zábavě, což je zřejmé v případě poutníků ze známé knihy *Canterburské povídky*.

I přes právní ochranu poskytovanou poutníkům jim někdy cestu výrazně ztrpčovala nejrůznější nařízení i nekalé praktiky převozníků, celníků, hostinských, rozličných

překupníků nebo obyčejných zlodějů. Mnohem větší nebezpečí představovali nejrůznější lapkové, kteří se neštítili ničeho. Ti mohli putující nejen oloupit o peníze, šatstvo,

Obr. 2. Přepadení lapky na ilustrace z rukopisu *Hortus Deliciarum* z poloviny 12. století. Převzato z publikace: Norbert Ohler; *Náboženské pouté ve středověku*. Praha 2002.

koně, ale někdy také unést a požadovat za ně výkupné nebo je dokonce zavraždit (obr. 2).

Když poutníci konečně dosáhli svého cíle, museli nejprve na střežené místo, určené pořádkovou službou, položit dar, který měl být přiměřený postavení a zámožnosti poutníků. V případě chudých se mohlo jednat například o zakoupenou svíci, ale samozřejmě bylo možné složit patřičný finanční obnos či předat cenný kus šatstva. Poté konečně mohli vyslovit své přání, splnit slib, který dali, poprosit o odpuštění nebo uzdravení. Někteří poutníci zůstávali na svatém místě i delší dobu, modlili se a čekali na zázrak.

Konec pouté byl spojen se získáním trvalé upomínky na cestu. V nejstarších dobách jí býval například kámen z Golgoty nebo voda z Jordánu. Postupem času byl na každém poutním místě vydáván poutní odznak. Například v Římě zaznamenáváme prodej těchto svátostek už okolo roku 1200. V období vrcholného středověku dosáhla jejich

výroba masové produkce. Z písemných pramenů víme, že například ve švýcarském Einsiedelnu bylo v roce 1466 prodáno neuvěřitelných 130000 kusů odznaků po dvou feničích, a to za pouhých 14 dní.

Poutní odznak zároveň sloužil jako amulet. Obecně se věřilo, že dotykem této svátostky lze uzdravit někoho z nemoci nebo mu přinést štěstí, požehnání, případně měla zajistit příznivé počasí atd. Odznaky se taktéž ukládaly ke kostelním oltářům nebo se z nich odlévaly otisky sloužící k výzdobě chrámových zvonů a křtitelnic. Poutník si obdržený odznak obvykle upevňoval na pokrývku hlavy nebo jinou součást oděvu.

Podívejme se na střední Moravu ve vrcholném středověku. Již od raného středověku lze Olomouc označit za významnou křižovatku obchodních cest a není proto divu, že zde nacházíme přímé i nepřímé doklady o poutích zdejších měšťanů nebo o roli Olomouce jako jedné ze zastávek na cestě. V roce 1466 měl být ve městě zřízen „pútniční dům“ v blízkosti kostela sv. Michala. V něm si mohl poutivý poutník odpočinout po dobu až tří dnů. S pobytem poutníků ve městě souvisí také zápis v městské knize, v níž je zaznamenáno, že Vlček z Tovačova a Janek z Kokor ukradli poutníkům v domě kožešníka Dytuše dva koně.

V městských knihách Olomouce lze narazit na několik zápisů, které jednoznačně dokládají záměr zdejších měšťanů putovat na svatá místa. Podle těchto knih nejčastěji hodlali jít do Říma a do Cách. Jen ojediněle zaznamenáváme jiná poutní místa, konkrétně bavorské Řezno, severoněmeckou vesnici Wilsnack, štyrský Mariazell a hornorakouský Sv. Wolfgang.

V nejstarší městské knize z let 1343–1420 se dočítáme, kterak důstojná paní Anežka před svou poutí k Panně Marii do Cách svěřila svému synu Augustinovi 20 hřiven denárů na svém mlýně stojícím v blízkosti Rohelské brány, které případnou jeho bratřím, kdyby zemřel, než dospěje. Zbytek (peněz) předala svému bratrovi, olomouckému kanovníku Mikulášovi a počestnému pánovi Mikuláši Straubingerovi jako svým zmocněncům a poručníkům svého syna.

Zápisy v knihách nás informují spíše o tom, jak někdo naložil s majetkem před svým odchodem, ale o návratech poutníků se dozvídáme mnohem méně. Na druhou stranu z archeologických výzkumů na střední Moravě máme k dispozici několik poutních odznaků, které jednoznačně dokládají úspěšně vykonanou pouť ke svatému místu. Největší počet nálezů pochází z areálu města Olomouce, popřípadě blízkého okolí.

Vůbec nejstarší poutní odznak byl nalezen v blízkosti kostela sv. Michala. Jedná se o drobnou olovenou plaketu s vyobrazením sv. Mikuláše z jihoitalského Bari (*obr. 3*).

Obr. 3. Olomouc. Poutní odznak sv. Mikuláše. Foto: P. Rozsíval. Předmět uložen ve sbírkách v Národním památkovém ústavu, územní odborné pracoviště Olomouc.

Tento nález můžeme vročit do 12. až 13. století. Největší počet nálezů lze klást do průběhu 14. století, kdy v Českém království vládl rod Lucemburků. Nejvíce svátostek evidujeme z archeologických výzkumů na Dolním náměstí

v Olomouci. Nejprve se v roce 1997 podařilo vyzvednout poutní odznak se scénou Ukřížování z Gottsbürenu. Při nedávno skončených výzkumech byly nalezeny celkem čtyři celé poutní odznaky a zlomky čtyř dalších. Polovina z nich zobrazuje Pannu Marii sedící na trůnu; jde o svátostky z Čách. Poslední určený odznak, s postavou biskupa sv. Serváce, je z Maastrichtu.

Také v nejbližším okolí Olomouce registrujeme několik exemplářů. Například z Litovle pochází fragment dalšího poutního odznaku, konkrétně z prostoru náměstí Přemysla Otakara. Ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci se nachází tzv. svatojakubská mušle ze španělského Santiaga de Compostela, která byla získána při výkopech v Litovli v roce 1953 (obr. 4). Z dalších dvou lokalit známe tzv. cášské keramické rohy. Torzo prvního z nich bylo objeveno

Obr. 4. Litovel. Svatojakubská mušle. Foto: P. Rozsival. Předmět uložen ve sbírkách VMO.

v areálu dnešního Arboreta v Bílé Lhotě a kompletně zachovaný exemplář při výzkumu zaniklé středověké vsi Rakousky na katastrálním území městyse Kralice na Hané. V rámci Olomouckého kraje se snad můžeme zmínit ještě o tzv. Menasově ampuli nalezené pravděpodobně na hra-

dě Rychleby. Jde o plochou lahvičku s reliéfem sv. Menase. Náplní nádoby měla být voda ze zázračného pramene tryskajícího u světcova hrobu v Egyptě.

Pokusme se ještě stanovit, jak dlouho mohla trvat poutníková cesta z Olomouce do Říma a kolik peněz si musel vzít s sebou na cestovní výdaje. Obvykle se předpokládá, že „průměrný cestující“ urazil denně pěšky 20–30 km, na koni s doprovodem a zavazadly 30–45 km s tím, že po 4–6 dnech následoval den odpočinku. Vezmeme-li za základ rychlost 30 km za den, pak cesta z českých zemí do Říma (cca 1300 km) trvala poutníkům zhruba 43 dnů, se sedmi až osmi dny odpočinku, což celkově činí přibližně 50 dní, tedy asi 7 týdnů. Odhad vychází z ideálních letních podmínek, kdy bylo možné cestovat denně.

U movitějších poutníků můžeme denní útratu stanovit na tři groše za den, což se víceméně kryje s nejběžnější mzdou tovaryše za jeden den práce v létě. Cestující jedinec tedy potřeboval přibližně 330 pražských grošů asi na 110 dní, tj. na cestu tam a zpět plus na zhruba desetidenní pobyt v Římě. Prostí lidé určitě takové nároky neměli, spokojili se s vodou, noclehem a skromným jídlem v kláštřích. Těžko si představit, že by obyčejný člověk disponoval sumou peněz překračující 20 pražských grošů.

Závěrem můžeme konstatovat, že středověké poutě představovaly významný fenomén, který se v průběhu renesance poněkud vytratil. S opětovným rozmachem náboženských poutí se setkáváme až v průběhu baroka, kdy opět ožívají původní svatá místa a vedle nich vznikají zcela nová, s nimiž se také pojí zázračná událost. Cesty, kudy se původně ubíraly zástupy středověkých poutníků, jsou využívány i dnes. Jen s tím rozdílem, že mezi putujícími převažuje spíše touha po poznání a zábavě než vlastní náboženské přesvědčení.

Lukáš Hlubek absolvoval filozoficko-přírodovědeckou fakultu Slezské univerzity v Opavě, obor archeologie. Nyní pracuje ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, profesně se zaměřuje na hmotnou kulturu středověku.

hlubek@vmo.cz

Lola Beer Ebner – izraelská módní ikona z Prostějova

Marie Dokoupilová

Jednou z osobností, které pocházejí z Prostějova, ale proslavily se daleko za hranicemi, je majitelka módního salónu a módní návrhářka Lola Beer Ebner. V rámci *Dnů pro Izrael* ji při stém výročí jejího narození připomenula roku 2010 výstava a přednáška dr. Evy Janáčové v Divadle hudby v Olomouci. Výstavu První dáma izraelské módy pak Česká centra prezentovala v průběhu března a dubna 2011 i v Tel Avivu. V rámci cyklu Šumné stopy vznikl v Izraeli film Davida Vávry a Radovana Lipuse, který vysílala Česká televize v dubnu 2013, v němž autoři rovněž připomněli osudy a úspěchy této pozoruhodné ženy.

Lola, celým jménem Carola, se narodila v Prostějově 6. srpna 1910 jako nejmladší dítě Alexandrovi a Paule Zwillingeroým. Měla čtyři sourozence, dvě sestry – Charlotta provdaná Schicková žila v Plzni, Johanna vdaná Kohnová v Prostějově – a dva bratry – dr. Leopold roku 1930 přesídlil do Palestiny, kde úspěšně podnikal v obchodu, rovněž mladšímu Ottovi se podařilo ještě před válkou emigrovat tamtéž.

Lola se v Prostějově vyučila švadlenou. V Praze poté vystudovala oděvní návrhářství na Uměleckoprůmyslové škole. V červnu 1935 se provdala za obchodníka Josefa Beera, s nímž žila v Olomouci a zařídila si tam krejčovský salón. Na jaře 1939 se manželům zdařilo vystěhovat se do Palestiny. Ostatní členové rodiny Zwillingerovy neměli takové štěstí – matka i obě sestry s rodinami byli zavražděni v Malém Trostinci a Trawníkách. Prostějovské muzeum získalo letos darem dokumenty, které mj. obsahují také čtyři dopisy, které Lola a její bratr Otto psali z Palestiny matce do Prostějova prostřednictvím Červeného kříže. Oslovovali ji v německy psaném sdělení něžným „*Liebste Mamuschko!*“. Ani jeden z dopisů už svou adresátku zastihnout nemohl, ačkoliv jsou datovány jeden v lednu, dva v dubnu a jeden v červenci 1942. Byrokracie je pozdržela – na obálkách jsou razítka z Berlína až z října a listopadu 1942 – přitom Paula Zwillingerová musela do Terezína odjet z Olomouce 30. června

a transport do Malého Trostince, kde zahynula, byl vypraven už 14. července 1942...

Podle adresy uvedené na dopisech matce bydlela Lola roku 1942 v Tel Avivu v ulici Hayarkon č. 70. Záhy po svém příjezdu do Palestiny se totiž chopila příležitosti k podnikání v tom, co uměla nejlépe – v krejčovství a módě. Místní židovské obyvatelstvo se v té době oblékalo převážně jednoduše a prakticky. Lola svými vlastními originálními oděvy vyčnívala a upoutávala pozornost. Brzy si otevřela módní krejčovský salón, kde se šily šaty na míru, který neměl nouzi o klientky. Po vzniku státu Izrael k nim patřily např. i manželky izraelských státníků a politiků Weizmanna, Guriona, Herzoga nebo Rabina. Látky jezdila Lola nakupovat do Bejrútu a později do Paříže. Tam hledala na módních přehlídkách také inspiraci. Dokládají to další dopisy, které se darem dostaly do muzejní sbírky. Z Izraele je strýci Rudolfu Friedovi do Prostějova posílal Lolin bratr Leopold Zwillinger. V dopise z konce srpna 1948 zmínil, že Lola odletěla do Paříže, aby nakoupila nové modely. Její manžel nemohl jet s ní, protože zatím podléhal povinnému vojenskému odvodu. Koncem února 1949 psal Leopold strýci, že Lola je opět v Paříži, kde zůstane do půlky března. Sdělil, že si před krátkou dobou se značnými náklady zařídila hypermoderní byt a veškerou svou ctižádost zaměřila na pořádání velkých společenských recepcí, kterých se účastnili přední

Lola Beer Ebner v ateliéru; rok 1950. Foto: archiv E. Janáčové.

und weil die Karten sehr teuer
 sind. Die Kommittee haben sie
 mit Korbwaren v. der Stadt, der
 hat Einkäufe von Zigaretten und
 historischen Substanz, was in Paris
 auch sehr schwer ist, ~~schwer~~. Und
 wenn sie dann am Abend ins
 Hotel kam war sie persönlich so

Lolin dopis strýci Friedovi do Prostějova, 26. 10. 1946, sbírka Literární památky, MG Prostějov.

představitelé zdejší společnosti a diplomatického sboru. Její náročné povolání ji denně zaměstnává od rána do pozdního večera. Také bratr Otto pracoval ve firmě Ata, jedné ze dvou tehdejších místních konfekčních továren.

Dopis, psaný 26. října 1946 ručně perem, popisuje Lolino pracovní vytížení při jedné z cest do Paříže, kde každý den zařizovala přehlídky modelů svého salónu nebo nákupy materiálu. Při zpáteční cestě nemohla sehnat vhodný let, kterým by se stihla vrátit včas domů. Odletěla malým letadlem, které muselo cestou třikrát nouzově přistát v Tunisu, Tripolisu a Tobruku, kde pokaždé strávili den a noc, a místo dvoudenního putování se let domů protáhl na pět dnů. Dopisu bohužel chybí konec, ale z obsahu vyplývá, že ho strýčkovi do Prostějova psala sama Lola.

Roku 1945 se Lola provdala podruhé – za obchodníka s diamanty Dolfi Ebnera, původem z Rumunska. Manžel ji podporoval v její kariéře i v dalším profesním rozvoji. Oba štědře financovali vědecké a kulturní instituce a univerzity, kterým během let věnovali více než deset milionů dolarů.

Lolin salón fungoval v období 1940–1995. Největšího rozmachu a úspěchů dosáhl v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století. Z té doby pocházejí např. návrhy uniforem pro ženy v izraelské armádě, letušky izraelských aerolinek a pracovnice pošty. Za svou práci obdržela mnoho vyznamenání a cen, a to nejen doma v Izraeli, ale i v zahraničí,

Geliebte Mamuschko!
 Heute an Deinem Geburtstag habe nur einen
 Wunsch, Dich wiederzusehen, habe oft unsag-
 bare Sehnsucht nach Dir, bleib gesund!
 Viele innige Küsse allen *
 Deine Lola

Date 18.7.42

ADDRESSEE
 Empfänger

Name Zwillingen
 Christian name Paula
 Vorname Prosenitz
 Adresse Israelitische Kulturgemeinde

PALESTINE
 STAMP BY
 1.37

Dopis mamince, 18. 7. 1942. Zdroj: sbírka Literární památky, MG Prostějov.

např. ve Francii. Roku 1992 bylo na Vysoké škole inženýrství a designu Šenkar v Ramat Gan otevřeno Studijní centrum módního designu Loly Beer Ebner. Přitom tam uspořádali retrospektivní výstavu jejích módních návrhů. Izraelské muzeum v Jeruzalémě připravilo o dva roky později velkou výstavu nazvanou „Lola Beer – padesát let módy v Izraeli,“ představující její celoživotní návrhářskou tvorbu.

Lola Beer Ebner zemřela 3. března 1997 v Tel Avivu následkem zhubné choroby krátce poté, co ukončila svoje pracovní aktivity, kterých se nedokázala vzdát až do pozdního věku.

Hlavní zásluhu na objevení a zviditelnění Loly Beer Ebner má dr. Eva Janáčková, která o ní v listopadu 2010 přednášela na konferenci Židé a Morava v Kroměříži a ve stejnojmenném sborníku vydaném o rok později publikovala podrobný příspěvek o jejím životě a díle. Zájemcům o obšírnější informace o osudech Loly Beer Ebner můžeme doporučit webovou stránku: <http://www.literarky.cz/blogy/eva-janacova/13311-prvni-dama-izraelske-mody>

Marie Dokoupilová (*1960) absolvovala obor historie na UP v Olomouci. Od roku 1994 působí v Muzeu a galerii v Prostějově jako historička, spravuje sbírku Literární památky. Provádí soustavný historický výzkum židovského obyvatelstva v Prostějově a zabývá se regionálními dějinami.

Od Hanáků k indiánům jihu západu USA

Lubor Maloň

Mezi poněkud zapomenuté vědce, jejichž život úzce souvisí s úrodnou Hanou a částečně i s Olomouckým krajem, patří také **František Pospíšil**, ve své době evropsky proslulý etnograf, kurátor a přednosta národopisného oddělení Moravského zemského muzea a propagátor moderní techniky a jejího využívání při výzkumech v terénu. Národopis byl jeho celoživotním koníčkem a dovedl jej z hanáckých rovin až do širých plání jihu západu USA.

Narodil se dne 5. června 1885 ve Skašticích u Kroměříže v rodině sedláka Ignáce Pospíšila (1856–1953) a jeho manželky Antonie (1858–1936), která pocházela z Kanovska, místní části obce Vlkoš v okrese Přerov. František Pospíšil navštěvoval nejprve obecnou školu ve své rodné obci, roku 1896 pak zahájil studia na Českém vyšším gymnáziu v Kroměříži, která úspěšně ukončil roku 1904. Po letních prázdninách odjel do Vídně, patrně na přání svého otce,

František Pospíšil při nahrávání projevů lidové kultury na fonograf, patrně ještě před první světovou válkou. Zdroj: Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž.

studovat teologii. Ve Vídni navíc absolvoval přednášky z fonografie a fyziologie řeči u profesora Exnera. Teologii však záhy opustil a od roku 1905 studoval češtinu a němčinu na české univerzitě v Praze. Jedním z jeho pražských učitelů byl i folklorista Jiří Polívka. Po dobu jednoho semestru byl zapsán jako mimořádný posluchač na filozofické fakultě pražské německé univerzity.

Patrně pod vlivem otce absolvoval rovněž tři semestry pedagogického semináře, což mu umožnilo získat aprobaci pro výuku češtiny a němčiny na vyšších reálkách s českou řečí vyučovací. Zdá se, že právě studium němčiny dělalo Pospíšilovi menší potíže než studium češtiny. Důkazem může být i to, že zatímco státní zkoušku z němčiny složil hned napoprvé v roce 1908, v případě státní zkoušky z češtiny to bylo složitější. První pokus absolvoval v létě 1910, ale zkouška nevyhověla požadavkům zkušebního řádu. V zimě téhož roku se mu podařilo složit učitelské zkoušky alespoň pro nižší reálky. V létě 1911 u doplňovacích zkoušek z češtiny opět neuspěl, proto si musel zažádat o další termín u c. k. ministerstva kultu a vyučování. Státní zkoušku z češtiny konečně úspěšně vykonal 15. května 1912. Víme, že již během studií se Pospíšil intenzivně zajímal o etnografii. Vždyť k první státní zkoušce z češtiny vypracoval domácí úkol s názvem *Hlásková povaha nářečí moravsko-hanáckých: Rozbor fonetický*. Rovněž podnikl několik studijních cest, např. v roce 1908 do Marburgu, kde si na fonetickém ústavu tamní univerzity obstaral fonogramy hanáckých samohlásek.

Ačkoli Pospíšil ještě neměl dokončená studia, začal již od září 1910 působit jako provizorní asistent na hospodářské škole v Přerově, kde vyučoval češtinu, němčinu a dějepis. Během letního semestru 1911/12, před přeložením do Olomouce, dostal dovolenou a ihned ji využil k etnografickému studiu v Albánii. V Olomouci působil jako definitivní asistent na hospodářské škole, přesně o rok později se

stal učitelem IX. hodnostní třídy. V Olomouci učil nejen češtinu, němčinu a dějepis, ale také zeměpis a nauku o terénu. Navíc byl správcem ústavní knihovny, což znamenalo nejen nákupy knih a časopisů, ale také tvorbu nového katalogu (inventurní, listkový, oborový). Od školního roku 1913/14 mu bylo přiděleno třídnictví prvního ročníku. Během pedagogické praxe pokračoval ve svém národopisném studiu. Od roku 1912 pracoval na disertaci s názvem *Mečový (zbrojový) tanec na slovanské půdě*, ve které srovnával mužské tance se zbraní v Evropě. Práci obhájil u Jiřího Polívky a Jana Máchala, a tak byl v listopadu 1917 veřejně promován na doktora filozofie.

Po vypuknutí první světové války působil Pospíšil ještě nějakou dobu jako učitel, ale 16. srpna 1915 musel nastoupit vojenskou službu k 13. střeleckému pluku v Olomouci. Záhy byl přidělen jako rentgenolog a radiolog záložní nemocnici na Novém Světě v Olomouci. Podle vlastního životopisu však působil i v jiných městech monarchie. Do školství se vrátil již na počátku školního roku 1917/1918. Brzy poté mu byl udělen titul středoškolského profesora.

V roce 1920 se Pospíšil oženil s Marií Červinkovou (1899–1982), přezdívanou Šáři, z Bolešova na západním Slovensku. Její předkové však pocházeli z Kojetínska a Zlínska. Svatba se uskutečnila v kapli sv. Antonína Paduánského na Blatnické hoře nad obcí Blatnice. Z roku 1945 pochází obrázek od Zdeňka Buriana, na kterém je před zmíněnou kapličkou zobrazen tento manželský pár v krojích (Pospíšil samozřejmě v hanáckém) a kolem nich jsou zachyceni severoameričtí indiáni. Obrázek měl připomenout 25. výročí uzavření sňatku a stál 10000 korun.

Dne 27. ledna 1920 zprostil Zemský výbor v Brně Pospíšila učitelské činnosti. Hned 1. února nastoupil dovolanou až do konce školního roku a poté byl přidělen národopisnému oddělení Moravského zemského muzea v Brně, které potřebovalo správce zemědělské sbírky přednedávnem získané od České hospodářské společnosti. Zemskému muzeu byl Pospíšil trvale přidělen až v roce 1923.

S Pospíšilovým působením v Moravském zemském muzeu je spojena řada studijních cest do zahraničí, při

kterých zkoumal především mečové tance a etnografické sbírky významných muzeí, rozsáhlá přednášková a publikační činnost a samozřejmě i rozšiřování počtu sbírkových předmětů brněnského muzea. Pospíšil se stal členem mnoha evropských muzejních a národopisných spolků a společností a byl také zakládajícím členem Národopisné společnosti československé v Praze. Za badatelskou činnost v oblasti výzkumu balkánských zbrojových tanců získal jugoslávský řád sv. Sávy IV. třídy.

Od poloviny třicátých let se Pospíšil plně věnoval muzejní a národopisné práci a částečně se odmlčel jak ve své publikační, tak i přednáškové činnosti. V roce 1941 podnikl služební cestu do Pováží, kde se snažil zmapovat tzv. „debnářské“ zvyky. V závěru války dal převést národopisné sbírky do Předklášteří u Tišnova, aby je uchránil před bombardováním. Sporná je však jeho činnost v době okupace. Ihned po skončení války byl suspendován a byl proti němu veden proces u Mimořádného soudu v Brně, ale byl zastaven a předán Zemskému národnímu výboru. Patrně v důsledku těchto událostí Pospíšil onemocněl a brzy poté se přestěhoval do Bolešova u Ilavy, do domu své ženy, kde žil v ústraní a zapomnění. Zemřel 24. dubna 1958. Pohřben je na hřbitově v Piechově (součást Bolešova), v rodinné hrobce Červinků.

František Pospíšil po celý svůj život sbíral etnografický, folkloristický, archeologický, fotografický a filmový materiál, vážící se k jeho rozsáhlé badatelské činnosti. Výsledky svého zkoumání pravidelně zveřejňoval. Zejména ve dvacátých letech 20. století nesměl chybět na žádné evropské konferenci, která se zabývala národopisem a především mečovými tanci.

Pospíšil vždy zaznamenával lidovou kulturu v její celistvosti. Proto při sledování jednoho jevu nejenže nahrával zvuky na fonograf či točil na kameru, ale také fotografoval, dělal si přesné záznamy a popisky a rovněž sbíral související předměty. A nesmíme zapomenout ani na jeho popularizaci lidové kultury. Právě proto se podílel na organizaci mnohých národopisných slavností, např. Slovákého roku v Kyjově (1921 a 1922), Hanáckého roku

Burianův příspěvek k 25. výročí sňatku Františka Pospíšila, 1945. Zdroj: Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž.

v Přerově (1923), Valašského roku v Rožnově (1925) a Líšeňských slavností (1933).

Velký Pospíšilův význam jako etnografa tkví především v tom, že při svém výzkumu využíval již zmíněnou moderní záznamovou techniku. Důležité bylo jeho studium Moravských Charvátů (Mikulovsko), během kterého pořizoval zvukové záznamy jejich písní a řeči. Zhruba ze stejné doby, tedy z roku 1910, pochází fonografické záznamy písňového repertoáru z Kyjovska, Kopanic a Hradištska. V této souvislosti je doložena jeho spolupráce s Leošem Janáčkem, který byl od roku 1906 předsedou Pracovního výboru pro lidovou píseň a organizoval fonografické nahrávání v terénu. Právě Janáčka Pospíšil doprovázel do obce Strání (poblíž Uherského Brodu), kde mu pomáhal s fotografickou dokumentací a také sám nahrával lidové písně.

S filmem Pospíšil začínal patrně roku 1922, kdy působil jako odborný poradce při natáčení dokumentárního filmu *Slovácké tance a obyčeje*. Ve dvacátých letech, snad v druhé polovině, začal spolupracovat s biologem Vladimírem Úlehlou, který tvořil nejen biologické, ale rovněž i národopisné filmy. Při svých cestách po Evropě Pospíšil zhotovil asi pět kilometrů filmového záznamu. Zdá se, že přístroje i materiál si

musel hradit z vlastních prostředků, stejně jako řadu svých studijních pobytů. Finanční zázemí mu patrně poskytoval rodný skačtický statek.

Ve Strání se Pospíšil patrně blíž seznámil s problematikou mečových tanců, která ho zaujala natolik, že se jí už nikdy nepřestal věnovat. V roce 1911 vyšla v Národopisném věstníku československém jeho zásadní studie *Mečový (zbrojový) tanec na slovanské půdě*, která se stala základem pro jeho následnou disertační práci stejného názvu.

Právě mečové, přesněji zbrojné, tance, představují naprosto výjimečnou část Pospíšilovy činnosti. Výjimečnost však netkví pouze v tom, že je natáčel kamerou, ale především v tom, že zkoumal a zmapoval tento jev v poměrně krátkém časovém úseku (dvacátá léta 20. století) a na celé ploše jeho výskytu. Za svými výzkumy mečových tanců cestoval již od studií, ale výrazný nárůst cest nastal s jeho působením v Brně. Roku 1920 navštívil Laponsko, roku 1923 Maďarsko (předchází cesty roku 1909 a 1911), v roce 1924 Balkán (předtím 1910 a 1913), roku 1925 Kašuby v severním Polsku (1925), o rok později Albánii (poprvé 1912), roku 1927 Baskicko, roku 1928 Skotsko a Anglii a v roce 1929 Sicílii a Lucembursko. A nesmíme zapomenout ani na jeho cesty na Ukrajinu, Kavkaz, na Slovensko a do Německa.

Tam všude zkoumal, fotil a natáčel a snažil se zachovat znalost těchto tradičních tanců pro budoucí generace. Když se mu nepodařilo natočit daný jev přímo v tradiční den konání na obvyklém místě, natočil jej v přeneseném prostředí. Ale nezaznamenával pouze tance mečové, nýbrž obecně zbrojné, tedy takové, při kterých tanečníci užívali jakékoli zbraně. Nutno dodat, že se skutečně většinou jednalo o meče či šavle.

Při svých cestách po Evropě se seznámil s mnoha odborníky na tuto problematiku a udržoval s nimi dlouholeté písemné styky. Nejdůležitějším z nich byl patrně lord Wartburg z Velké Británie, který mu vydatně pomáhal s realizací studijní cesty do Anglie a Skotska.

Od října 1930 do června 1931 podnikl Pospíšil, spolu se svou manželkou Šári, studijní a propagační cestu po

USA. Hlavním účelem této cesty bylo vzbudit zájem o československou etnografickou vědu a prostudovat zbytky indiánských kultur, které žily na území USA (Wisconsin, Oklahoma). Největší pozornost byla věnována studiu jihozápadních indiánských kmenů, jejichž původní kultura ještě odolávala americké civilizaci. Jednalo se především o tzv. Pueblany (např. indiánské kmeny Hopi, Zuni, Tewa), Navahy a Apače. Odsuzoval přístup amerických úřadů k indiánům a obdivoval svébytnou a originální indiánskou kulturu.

Při pobytu v USA navštívil takřka všechna významná města, od New Yorku po San Francisco. Byl mu umožněn

František Pospíšil s kamerou, druhá polovina 20. let 20. století. Zdroj: Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž.

bezproblémový přístup k důležitým archeologickým a etnografickým sbírkám mnoha muzeí, např. v New Yorku, Washingtonu, Buffalu, Chicagu, Clevelandu, Santa Fé, Los Angeles a San Franciscu. Všude pořádal přednášky nejen pro krajany, ale také pro vystěhovalce z dalších zemí střední Evropy (Poláky, Rusíny, Němce, Slováky a Maďary) a odbornou veřejnost. Krajanům především připomínal české a moravské lidové zvyky, odborníkům pak představoval výzkum mečových tanců a problematiku české a moravské lidové kultury.

Náklady na cestu si hradil sám, podle jeho vlastních slov činily zhruba půl milionu korun. Je však doloženo, že za přednášky dostával zapláceno. Nashromáždil obrovské množství předmětů vázících se k indiánům. V knize *Etnologické materiálie z jihozápadu U. S. A.* z roku 1932, kterou vydal na vlastní náklady, se zmiňuje o 24 bednách odborných publikací, kreseb, fotografií, šperků, keramiky, koberců a dalších projevů indiánské kultury, které si přivezl zpět do vlasti. Jen malá část z tohoto množství se dochovala a je uložena v Náprstkově muzeu v Praze.

Na závěr lze konstatovat, že osobnost Františka Pospíšila je bezesporu velice zajímavá a bohužel i poněkud rozporuplná. Začínal jako amatérský etnograf, kterému se však jeho koníček stal postupně nejen povoláním, ale rovněž posláním. Svůj zájem soustředil nejprve na domácí folklor, začínal právě s hanáckou kulturou, a když mu začala být těsná nejen Československá republika, ale dokonce celá Evropa, vrhl se na studium severoamerických indiánů. Na přelomu dvacátých a třicátých let plánoval také cestu do Indie a snad i jihovýchodní Asie, ke které ale nakonec nedošlo.

Lubor Maloň (*1981) vystudoval historii na Univerzitě Palackého v Olomouci, od roku 2006 pracuje v Muzeu Komenského v Přerově, od podzimu 2012 jako vedoucí oddělení společenských věd. Spravuje numizmatickou a sfragistickou podsbírkou.

malon@prerovmuzeum.cz

František Tomášek – účast na II. vatikánském koncilu a vztah k rodné Moravě

Jitka Jonová

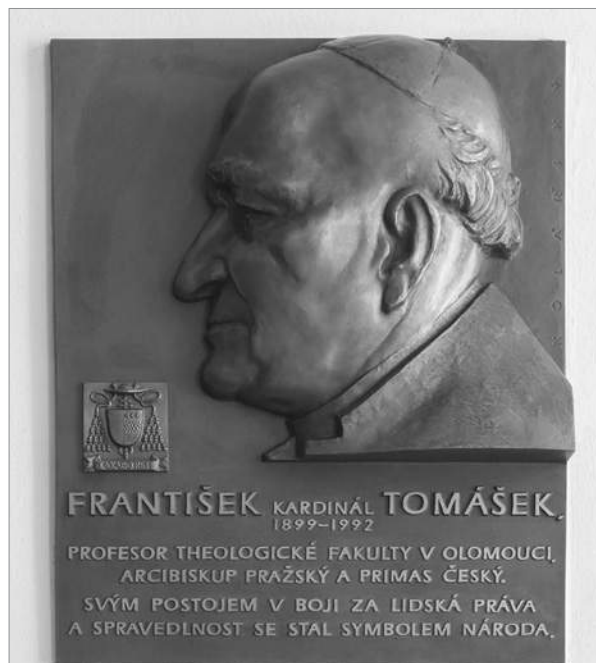
(pokračování z KROKu č. 3/16)

Františku Tomáškoví sice státní moc dovolila účastnit se zasedání II. vatikánského koncilu, ale měl nesnadnou pozici. Jednak doprovod vyslaný z Československa se skládal z osob spolupracujících s StB a k tomu, navíc, jej na koncilu „nikdo neznal“. Tomášek ani nemohl mít o dění v celosvětové církvi příliš velký přehled, nikdy ani neabsolvoval návštěvu Ad limina, osobně se nesetkal s papežem a od svého biskupského svěcení téměř nesměl veřejně jako biskup vystupovat. Na prvním koncilním zasedání tak byl Tomášek spíše posluchačem než aktivním jednatelem. Při dalších zasedáních se to však změnilo, Tomášek se aktivně zapojoval do koncilního jednání. Postupně i státní úřady si uvědomily, že ti, kteří nejsou na koncil pozváni, se na něj dostat nemohou; posílaly tedy s biskupy, kteří jeli na koncil z Československa, méně početný doprovod.

Pro Tomáška byla účast na koncilu nejen velkým zážitkem, ale i vzpruhou. „*Tam jsem viděl zblízka, co znamená una, sancta, catholica et apostolica Ecclesia.*“ (Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, f. Bohumil Zlámal, kt. 19. Složka František Tomášek. Mor. Huzová, 23. 1. 1963)

Druhého zasedání na podzim roku 1963 se účastnil opět Tomášek, nyní už se do jednání koncilu zapojil intenzivněji, a to zvláště svým příspěvkem o náboženské výchově v rodině a laickém apoštolátu. Dvakrát zasáhl také do diskuse o ekumenismu, mimo jiné zdůraznil velký význam společné modlitby, která „*pomáhá nám zapomenout na minulost a zabraňuje, aby nevznikly nové rozdíly; navrhuje zavedení společného Dne pokání na odprošení Boha za hříchy proti jednotě církve; i odloučení bratři by mohli být vyzváni k účasti na tomto Dni pokání;[...]*“ (II. vatikánský sněm – příprava a průběh, Řím 1966, s. 137). Druhý příspěvek pak souvisel s otázkou sjednocení s pra-

voslavnou církví. „*Dříve než cokoliv z naší strany podnikneme k jednotě, vyslechněme názor našich odloučených bratří; tím neříkám, že musíme jednat podle jejich názoru [...]. K dosažení jednoty mezi pravoslavnými a katolíky by měl být svolán všeobecný sněm skládající se jak z biskupů pravoslavných, tak i katolických. Samozřejmě by musel být napřed připraven předchozími schůzkami pravoslavných a katolických biskupů s papežem. [...] Nechť koncil bratrsky vyzve pravoslavné církve k připravování onoho budoucího opravdu všeobecného sněmu.*“ (ASV, Conc. Vat. II, b. 33). Tomáškovu příspěvku si měl všimnout i světový tisk, dokonce od patriarchy Alexeje dostal jako osobní dar medaili raženou k 50. výročí jeho biskupského Pamětní deska na Cyrilometodějské teologické fakultě v Olomouci. Foto: archiv Jitky Jonové.

svěcení. Tomášek si schovával výstřižky z novin (včetně zahraničních), které se týkaly koncilu, ohlasy, které jeho vystoupení vyvolalo. Jeho příspěvky vzbudily ohlas, což pro něj znamenalo další intenzivní práci: „*Více než kdykoliv jindy zápasím teď s časem. Ozvěna diskusních příspěvků je ve značném světovém okruhu a s tím podstatně stoupla korespondence.*“ (f. Bohumil Zlámal, viz výše, 14. 1. 1964).

Při třetím zasedání v roce 1964 sloužil 28. září, o svátku sv. Václava, mši pro koncilní otce.

Čtvrtého zasedacího období se Tomášek účastnil již jako biskup – administrátor pražské arcidiecéze; mezi koncilními otci byl i kardinál Beran. Tomášek v posledním zasedacím období zasáhl do diskuze o církvi v dnešním světě a konkrétně na témata manželství a rodiny. Měl se zmínit o finančních a hmotných těžkostech zvláště mladých manželů. Tomášek se také připojil k návrhu dalších biskupů, aby byl zřízen sekretariát pro sociální záležitosti. Spatřoval v tom možnost, jak by církev dokázala, že jí záleží na vyřešení sociálních a hospodářských problémů. V rámci pokoncilních komisí byl Tomášek ustanoven členem komise pro křesťanskou výchovu.

Díky koncilu mohl navázat písemný styk i se svými někdejšími spolužáky ze semináře, kteří odešli za hranice – byl to kupříkladu Jan Strakoš, který působil v americkém Clevelandu. Tomášek ve funkci administrátora pražské arcidiecéze se v posledním zasedacím období II. vatikánského koncilu na podzim roku 1965 setkal také s arcibiskupem kardinálem Beranem, čemuž v koncilní aule nemohl „státní doprovod“ přihlížet, natožpak zabránit. Setkání Berana a Tomáška bylo zpočátku chladné. Oba si byli vědomi složitosti situace a faktu, že vatikánská diplomacie považovala jmenování Tomáška apoštolským administrátorem pražské arcidiecéze za úspěch – Tomášek byl prořímského smýšlení a alespoň v čele jedné z českých a moravských diecézí stanul biskup a ne (státem dosazený) kapitulní vikář. Kardinál Beran se postupně smířil se svým nástupcem, kterému československý stát umožnil působit jako apoštolský administrátor pražské arcidiecéze; Beran se naopak do Československa vrátit

nesměl. K jejich vzájemnému setkání došlo také v rámci pokoncilních římských návštěv, kdy už okolo Tomáška nebylo tolik „spolupracujících“ doprovodů.

Když se v roce 1968 v souvislosti s událostmi Pražského jara objevila otázka rehabilitace a návratu kardinála Berana do Prahy, Tomášek tyto aktivity podporoval. Kardinál Beran zemřel 17. května 1969. Zádušní mši ve svatopetrské bazilice ve Vatikánu předsedal právě biskup Tomášek.

Působení v Praze

Dne 11. března 1965 Tomášek převzal jmenování apoštolským administrátorem pražské arcidiecéze. V té době však pro něj ještě nebyl v Praze připraven ani byt, proto zůstal na přechodnou dobu v Moravské Huzové, odkud v případě potřeby dojížděl do Prahy. Od dubna v Praze sídlil trvale. V Praze si „uspořádal domácnost“, v rezidenci s ním bydlela maminka.

Prorežimní kněží nebyli Tomáškovým jmenováním nadšeni. Byl sice nekonfliktní, ale zároveň také poctivý – stejně tak jako plnil povinnosti duchovního správce farnosti, chtěl v tom pokračovat i jako biskup (ordinář) své diecéze, což ne všem bylo po chuti.

Samotný Tomášek se začínal seznamovat s diecézí, kterou do té doby osobně neznal. Jeho postavení nebylo jednoduché, pro některé byl ve srovnání se svým předchůdcem prorežimním biskupem, pro další neznámým „Frantou z Moravy“. Díváme-li se zpět na Tomáškovu působení v čele pražské arcidiecéze, dá se říci, že jej nový úřad také „formoval“. Důležitá byla pro něj věrnost papeži a církvi ve spojení se službou lidem. A tak zatímco v roce 1965 stál souhlasil s jeho dosazením, od osmdesátých let marně usiloval o jeho sesazení. František Tomášek zůstal v čele pražské arcidiecéze dlouhých 26 let, jeho rezignace byla přijata papežem Janem Pavlem II. v březnu 1991; tehdy bylo Tomáškovu téměř 92 let.

Tomáškův vztah k rodné Moravě

Na svou rodnou Moravu a farnosti, v nichž působil, Tomášek nezapomínal ani po svém nástupu do Prahy. Pokud někdo na vrátnici pražského arcibiskupství řekl, že

je z Moravské Huzové, Kelče apod., měl dveře otevřené. Návštěvy byly často využity také k neveřejnému udílení svátosti biřmování apod.

S mnohými rodinami či jednotlivci udržoval čilý korespondenční vztah. Samozřejmě že přibývalo povinností, a tak jsou dopisy většinou kratší, ale ani na oficiální předtištěné přání k Vánocům, Velikonocům apod. zpravidla nikdy neopomněl připsat krátký osobní pozdrav.

Tomášková přítomnost na Moravě nebyla z pohledu státu příliš žádoucí. Po dobu, jež předcházela jmenování Josefa Vranského apoštolským administrátorem olomoucké arcidiecéze, bylo Františku Tomáškovu dovoleno udílet svátost biřmování v olomoucké arcidiecézi. V červenci 1969 ve Strání udílel svátost biřmování asi 800 věřících. Na podzim 1969 udílel v Kelči biřmování 1 167 biřmovan-

Pohřeb maminky Františka Tomáška v Olomoucké katedrále (1971). Zdroj: Národní archiv Praha, fond František Tomášek.

cům. I v pozdějších letech pak na Moravu příležitostně zavítal; bohužel se povětšinou týkalo případů úmrtí v rodině, kdy mu státní úřady dovolily na Moravu zavítat...

V lednu 1969 se maminka Zdenka Tomášková dožila 95 let, gratulace přišla i z Vatikánu: státní sekretář kardinál Villot blahopřál jménem papeže Pavla VI., blahopřáli i mnozí další, mezi nimi např. kardinál Cicognani. Vztah mezi synem Františkem a mamin-

kou byl velmi blízký, maminka byla jeho „soutupnicí“ po jeho působistích, což vhodně připomenul článek v Lidové demokracii uveřejněný pod názvem „*Matka a syn*“. Autorka v něm uvádí, že „vedle maminky se každý vrací znovu do dětských let“ a připomíná nelehké osudy „oslavenkyně“ Zdenky Tomáškové i skutečnost, že kromě období Františkova působení mimo Olomouc a internace v Želivě s ním maminka vždy byla po boku. Ani dnes syna neopouští a trpělivě čeká, až se vrátí z cest za svými povinnostmi: „*Se mnou se nebav, se mnou se nezdržuj, pospíchej, musíš sloužit lidem.*“ Autorka zdůrazňuje maminčino celoživotní obětování dětem, které v ní však nezanechalo žádnou hořkost či nespokojenost, její děti jí naopak byly radostí. ([hb], *Matka a syn*, Lidová demokracie, 6. 9. 1969, s. 3.)

V červenci 1971 dlel František v Římě, kde obdržel zprávu, že 24. července mu v pozhnaném věku 97 let zemřela maminka Zdenka. Urychleně se proto vrátil do Prahy. Paní Tomášková sice žila se synem v Praze, ale pohřbena měla být v Olomouci do rodinného hrobu. Původně se tedy ani neplánovalo nějaké větší rozloučení se zesnulou v Praze, ale mnozí na biskupa naléhali, aby zde také uspořádal rozloučení. Dopoledne dne 28. července 1971 byla sloužena zádušní mše svatá v katedrále sv. Víta, hlavním celebrantem byl pomocný biskup Kajetán Matoušek (byla to jedna z mála příležitostí, kdy mohl biskup Matoušek jako biskup vystupovat veřejně). Na mši bylo přítomno celkem šest biskupů, mnoho kněží, řádových sester, sedm velvyslanců a vyslanců a široké zástupy věřících.

Následujícího dne, 29. července, předsedal biskup Tomášek zádušní mši svatou v Olomouci, po níž byla rakev s tělem zesnulé převezena na olomoucký ústřední hřbitov. Na pohřeb jak do Prahy, tak i do Olomouce přijeli i farníci z jeho předchozích působist. Projevy účasti mířily z různých míst, od duchovních (např. státní sekretář Jean-Marie kardinál Villot), přátel, známých, ale také od osobností veřejného a kulturního života (např. od Jarmily Glazarové).

Ačkoliv všichni žijící Tomáškoví sourozenci byli důchodového věku, ztráta maminky pro ně byla velkou ranou, „[...] neúprosnou skutečností, že jsme ztratili maminku. Tato bolestná ztráta zvlášť nyní na nás doléhá. Pokládali jsme za samozřejmé, že maminka, dokud žijeme, nás nemůže opustit a s touto smutnou skutečností se nyní jen těžko můžeme smířit a vyrovnat. Před léty opustila nás Anička, Slávek a nyní i maminka, ztratili jsme to, co nám bylo nejdražší. Bude třeba plnit mamčin odkaz, abychom žili tak, jako by byla mezi námi, a po časném odloučení se opět shledali na věčnosti.“ (NA Praha, FT, Osobní a rodina, kt. 3. Hutisko, 25. 8. 1971). U příležitosti úmrtí vydal biskup Tomášek vzpomínkovou brožurku *Naše maminka*, jakési poslední rozloučení syna s matkou.

Vysvěcen na biskupa, 14. 10. 1949. Zdroj: Národní archiv Praha, f. František Tomášek.

Jmenování Františka Tomáška kardinálem bylo zveřejněno 27. června 1977 (byla to poslední konzistoř papeže Pavla VI., při níž jmenoval nové kardinály, včetně Jozefa Ratzingera – budoucího Benedikta XVI.).

Na konci července 1977 pobýval František Tomášek na dovolené v Krkonoších, z níž psal také svému bratru Bohumilovi, který se za ním chystal do Prahy. Na cestu už nedošlo, bratr Bohumil zemřel 12. srpna 1977 a byl pochován v Olomouci. Pro ostatní sourozence to byla další těžká rána. Bratr Josef Františkovi psal: „Z toho šoku se nemohu vzpamatovat a stále to na mne doléhá. Přišlo to nějak náhle a neočekávaně. Osmdesátka je sice pro velkou většinu lidí mezní hranicí, ale u Bohuše jsme to neočekávali.“ (NA Praha, FT, Osobní a rodina, kt. 3. Hutisko – Solanka, 15. 9. 1977).

Postupně se František „rozloučil“ se všemi svými sourozenci. Jeho sestra Zdena Zajícová zemřela 25. září 1980, a když 17. dubna 1982 zemřel bratr Josef, přišel František o svého posledního sourozence.

V roce 1980 se konala oslava 100 let od konsekrace kostela sv. Bartoloměje ve Studénce, kardinál Tomášek zde 30. listopadu předsedal slavnostní mši svaté. Celebroval tak v kostele, kde před 58 lety slavil svoji první mši svatou jako kněz.

Pádu komunismu se arcibiskup František kardinál Tomášek dožil ve svých devadesáti letech, na cesty na rodnou Moravu již nezbývalo sil. Ale Morava na něj nezapomněla, dočkal se jmenování čestným občanem jak v rodné Studénce (1990), Kelči (březen 1991), tak v Moravské Huzové (2010), která už v té době byla součástí obce Štěpánov.

František Tomášek zemřel 4. srpna 1992. Na jeho pohřeb v pražské svatovítské katedrále 12. srpna 1992 se přijeli rozloučit i mnozí z moravských míst, v nichž působil.

Medailonek autorky naleznete v č. 3/16 u I. dílu příspěvku o kardinálu Tomáškoví.

Hanácký tragik Josef Koudelák

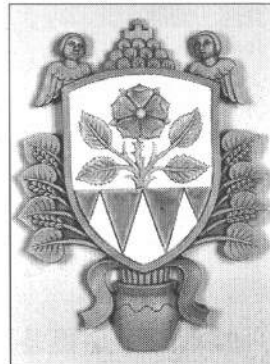
Bohumír Kolář

Josef Koudelák (1906–1960) patří k literárním osobnostem, které věnovaly patří největší pozornost bezprostřednímu světu, který je nejen inspiroval, ale přímo vytvářel, formoval a určoval. Josef Koudelák byl Hanák – rodem, životem, osudem, tvorbou. Připomínat si jej je potřebné, přestože jej vzpomnělo mnoho publicistů, vlastivědců a recenzentů. Patří k nim Vlasta Hlůzová, František Všetíčka, Rajmund Habřina, Stanislav Krejčí, František Neužil, A. C. Nor, F. S. Procházka, Arne Novák a mnozí další. Přímá povinnost aktualizovat jeho památku je vyvolána i skutečností, že letos uplynulo 110 let od Koudelákova narození, aniž by je kdokoli připomenul.

Narodil se v Seničce v rodině venkovského ševce, matka pracovala u sedláků. Sociální citění bylo v něm zakódováno životem, nikoli poučením. Koudelák si v životě neposteskl, jak mu bylo, když po absolvování nižších tříd reálného gymnázia v Litovli a na učitelském ústavu v Olomouci (maturoval v roce 1925) celý rok pro nedostatek pracovních míst čekal doma na umístěnku. Z této perspektivy prožíval i svou Hanou. Raději opěvoval a vnímal její krásu než její spravedlnost a harmonii. Tomu odpovídala i jeho počáteční tvorba, v níž převažovala poezie. V básni *Senička* čteme:

*Prázdnin růžové jablko koulí se do klína,
Bože, jak sladce se doma usíná:
Voní to! Včelím medem nasycen vzduch,
čmeláci bzučí, je to jak temné hučení vod.
Děšť mléka zvoní a dobrý Bůh
dědině žehná, spíná náš rod.
Potůček zpívá jako dřív
a těžká vůně táhne z niv,
kukačka z kopanin osudně jásá,
jahod nám nebe ze slunce strásá.*

Touhu po harmonii všeho života realizoval Josef Koudelák v pohádkách. Obroda z jeho textů přímo stéká:

SENIČKA
V DÍLE
JOSEFA KOUDELÁKA

Obálka pamětního tisku, který byl vydán ve spolupráci Aleše Koude-
láka a obce Senička.

*„V chudém království košíkářů, metlářů, skalářů
a ševců žila chudá stařena s dětmi Jiřím a Andělkou,
jež jí tu před svou smrtí zanechala ovdovělá dcera, aby
sirotci nepřišli na obec. Stařena bydlela ve vepřovičné
chaloupce pod strání, porostlé lískami a akáty, na břehu
pěnivě bystřiny, jež se k chaloupce přitočila, sotva vyběhla
z lesnatého údolí. Krásně tu bylo z jara do zimy a v zimě*

teprv! Chaloupka žila sama pro sebe, odstrčena od všech ostatních, které se nespokojily s tichým královstvím u potoka a vylezly výš na hlinitý břeh, aby viděly dále do světa.“ (Úryvek z pohádky Matčin prsten)

K tomu dokáží jen podotknout, že textů s popisem proutků ve spojení s živými přírodními reáliemi není v české literatuře mnoho.

Josef Koudelák na své Hané i mimo ni bytostně toužil po harmonické „stálosti“. Dočkal se opaku, což je zjevné i z jeho profesního stěhování: začínal v Července (1926–1927) a následně učil ve Slavětíně (1927–1928), na dívčí měšťanské škole v Novém Jičíně (1928–1932), na jednotřídce v Renotách u Litovle (1933–1936), v Uničově (1936–1938), v Náměšti na Hané (1938–1945), poté rok ve Štarnově, další rok na 2. střední škole ve Šternberku, v letech 1948–1958 opět ve Štarnově. Poslední Koudelákovou štací byly Bělkovice u Olomouce (1958–1960). Vedle učení se na všech působištích věnoval také psaní, působil (občansky) v mnoha spolcích, kulturních, národopisných a vlastivědných institucích, kde obrozoval svou povahu a i důvěrou v ideální chod světa. Sám byl pro mnoho svých kolegů a kolegyní literárně inspirativní. Ale nejen literárně. Na Šternbersku bez námitek umožňoval mladým kolegům hospitace ve svých hodinách a diskutoval s nimi o přístupech k účinné prezentaci probírané látky. Známal řadu těch, kteří s ním obrácenou po jeho vzoru sahalí po psacím náčiní, aby svůj život a procitěný vztah k regionu na papír zvěčnili.

Rok 1960 byl ale mimo jiné významný i tím, že došlo ke změnám ve státní správě. Jednou z nejvýznamnějších bylo slučování krajů a okresů. To také vedlo k mnoha změnám v systému vzdělávání. I tehdy se vlastně jednalo o jistou racionalizaci a zefektivnění vyučování. Josef Koudelák tuto dobu nepochybně vnímal bolestně a kriticky... Osobně se Koudeláka nedotýkalo tehdejší prodloužení školní docházky na devět let, ale především rušení malotřídních škol a přesuny žáků do újezdních devítitřídních základních škol. Obcí bez

obecné – národní školy, a tedy i bez pedagogů, přibýlo jako hub po dešti.

Po Josefu Koudelákovi nám zůstalo jeho dílo plné víry, nadějí a pravdy o regionu, jenž byl jeho celoživotní láskou. Věnujme mu alespoň vzpomínku a zamysleme se nad jeho verši, jež jsou jako epitaf vepsány na jeho hrobě v Seničce:

*Jsi to ty, země má, jak jsem tě přijal kdysi
v plápolu rosných jiter, v hlaholu potoků.
Známal každý tah tvůj, všechny tvoje rysy,
zpívalas vždycky srdci do kroku...*

Kresba Josefa Koudeláka z rodinného archivu jeho syna Aleše.

Za horizont běžného dne s přívlastkem

O pohádkové knížce Martina Šinkovského *Vincent a Bóďa – Dobrodružství v Benátkách*

*„Je pohádkový příběh jen sen, nebo něco, co se třeba skutečně stalo?“ ptá se se svou knihou pro děti Martin Šinkovský a odpověď samozřejmě nenachází. I když... **Vincent a Bóďa – Dobrodružství v Benátkách** je fantazijní příběh, který vezme děti a spolu s nimi i dospělé na velkolepou cestu z dětské postýlky v podkroví moravské chalupy až do cizokrajných Benátek, a to v průběhu jedné jediné noci. Bavit by se u něj měli malí i ti větší.*

Knížku vydalo nakladatelství Albatros, o ilustrace se postarala Alena Schulzová, publikace má 120 stran.

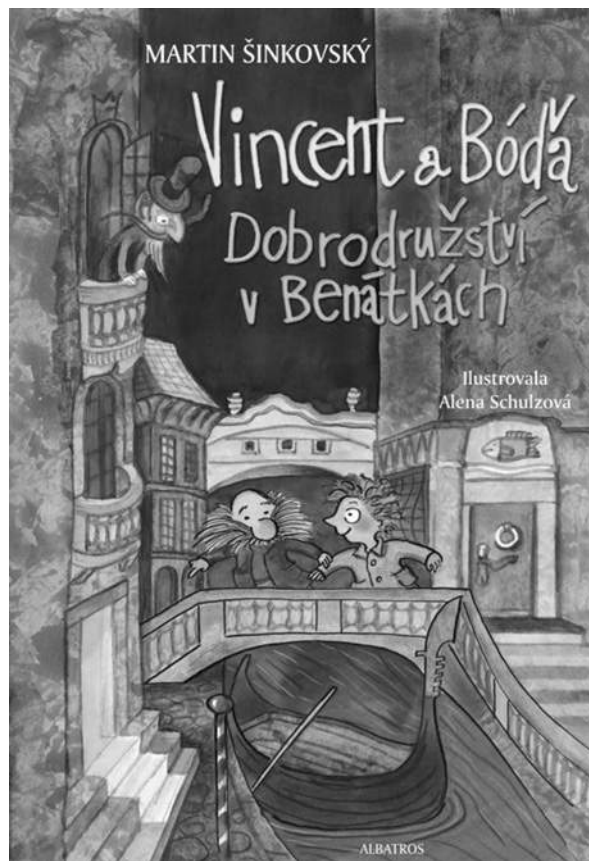
Největším „paradoxem“ knížek pro děti je, že je ve většině případů píšou dospělí. Ti, kterým svět dětství už je uzavřený nebo nebetyčně vzdálený. Přesto jsou to oni, kdo vládne dostatkem disciplíny a tvůrčí poučenosti, aby vytvořili povídání, které „přišpendlí“ děti do židli nebo v ideálním případě ukonejší ke spánku. A každý (dobrý) rodič přece vypráví dětem před spaním pohádky, často vlastní provenience, tak proč to rovnou „nehodit“ na papír? Po podobných drahách se ubíraly i myšlenky Martina Šinkovského: *„Když manželka čekala naši první dceru Lotku, říkal jsem si, že jednou ji budu číst pohádky. A proč číst nějaké cizí, když bych mohl napsat vlastní. V době, kdy jsem to rozepsal, jsme ještě nevěděli, jestli budeme mít kluka, nebo holku, což se projevilo i na výběru jmen některých postav. Pro kluka jsme měli vymyšleného Vincenta a pro holku... no, Lotku.“*

Od letošního května, kdy knížka přišla na pulty knihkupectví, je už z Lotky skoro velká slečna a přibývala k ní sestřička jménem Zoja. Příběh Vincenta a Bódi přesto ještě holky neslyšely, v roli zkušební publika je zastoupil někdo jiný, jak bez lítosti přiznává autor-otec: *„Svým dětem jsem knihu ještě nepředčítal, ale počítám, že Lotku to brzy čeká (druhá Zoja je ještě moc malá). Když jsem ale text dopsal, poslal jsem ho hned ženě, která je zdaleka největší kritičkou mé tvorby. Byla*

zrovna na návštěvě u rodičů v Jablonci, a tak to přečetla synovcům. Těm se to prý líbilo, takže asi dobrý.“

Z Moravy až na kraj světa

V základu je Vincent a Bóďa moderní pohádkou, fantazijní knížkou pro děti v nejlepším duchu propojující tradici

Obálka knížky *Vincent a Bóďa – Dobrodružství v Benátkách*. Autorkou ilustraci je Alena Schulzová.

s exotikou a modernitou. Moravský venkov zůstává pro děti rajskou zahradou plnou slunce, barev a vůní. V nevědění zážitek se tu může změnit obyčejná cesta do odlehlého sadu a sbírání ovoce a bobulí. Martin Šinkovský přiznává, že popis zahrady a sadu Slezákových byl pro něj při sepisování knížky možná tím vůbec nejlehčím: „*Je to konkrétní místo, na kterém jsem strávil dost podstatnou část svého dětství,*“ doplňuje autor a poodhaluje něco z tvůrčí kuchyně. Nejen místa, ale i některé charaktery a jejich jména nacházejí předobrazy v odpozorované skutečnosti.

Opravdové dobrodružství, plné překvapení, kouzel a neskutečných událostí, ovšem čeká na malého kluka jménem Bóda, až když se přenese z prostředí dobře známých věcí za horizont běžného dne. A nepřivede jej tam nic jiného než dětská zvědavost. S tou počítal i autor, když si sám pro sebe definoval čtenářskou cílovou skupinu. „*Myslel jsem na děti, které ještě neumí číst, ale čtou jim rodiče. A taky děti, které už sice čtou, ale začínají. Takže do cca sedmi let. Nejsem dětský psycholog, takže jsem psal podle citu. Říkal jsem si, že každý příběh musí mít konflikt, aby měl spád, ale u malých dětí nesmí být nic strašidelného, děsivého a čistě záporného.*“

Dobře vyprávět příběhy

Důležitější než do sebe zapadající zápletka je tedy v případě takového příběhu to, aby se přehledně řetězil sled událostí, které vedou dětskou pozornost. Nenechme se ale plést, dobrodružství Vincenta a Bódi nejsou žádnou hříčkou, volným souborem příhod; celý text je naopak zřetelně usměrňován cestou dvou hlavních hrdinů z moravského venkova až do cizokrajných Benátek (a zpět, pochopitelně), přičemž všechny důležité dramatické zvraty se dějí v průběhu jedné noci. Význam dobře vyprávěného příběhu a toho, aby se mu děti postupně učily, si uvědomuje i autor Vincenta a Bódi: „*Koukali jsme přes Vánoce s Lotkou na Vorlíčkovu Popelku, dcera měla tehdy něco přes dva roky. Pro*

ni to byl v podstatě první hraný film (jinak kouká jen na animáky) a byla z něj nadšená. V tom filmu je sice konflikt, ale není děsuplný či jinak fatální. Jak člověk roste, zvyšují se mu nároky na spory – je to jako droga, potřebuje víc a víc. Takže nejtěžší bylo pro mou knížku vymyslet konflikt, který by byl dostatečně zajímavý, ale nestrašil malé děti.“

Víno pro rodiče

Napínavá zápletka v knize opravdu nechybí a jako taková nepůsobí nijak děsivě, spíše naopak. Pozvednuté rodičovské obočí může ovšem vyvolat výrazný motiv vína, vinařské kultury, který celý příběh rámuje. Toho si je samozřejmě autor knížky vědom, naopak upřímně přiznává, s kým v tomto naladění má jeho text opravdu komunikovat: „*Jde o knížku pro děti, kterým čtou rodiče. To znamená, že je určená i pro rodiče. Takže tam musí být něco, co je chytí. V podstatě podobně jsem postupoval s Cyrilem Podolským, když jsme psali Krysáky (animovaný večerníček, který Cyril Podolský režíroval, spolu s Martinem Šinkovským jsou pak autory námětu – pozn. aut.). Děti chuť na víno nedostanou, ale rodiče by mohli.*“

Ale nejen vinný přívlastek činí z pohádkového příběhu pro děti prožitek také pro rodiče. Knížka se dobře čte, vlastně předčítá, velká péče byla věnována slovesné kultuře, pokud jde o barvitost popisů nebo právě o co nejpřirozenější slovní a větnou skladbu. A takto se obloukem opět vracíme k úvodnímu paradoxu, kdy tvorbu pro děti, dětské světy a fantazie utvářejí dospělí. A nejen to. Jak už mají rodičové a všichni, co rádi poučují, ve zvyku, snaží se často také ty malé trochu vzdělávat, vychovávat a zábavná literatura se v tomto směru jeví jako nejhodnější prostředek.

Nebát se poznávat cizí a nové

Ze Šinkovského knihy pro děti je zřetelně cítit touha či snaha děti něčemu přiučit, pravidelně se tu objevují výkladové pasáže osvětlující pro Bódu (děti) neznámý pojem či termín. Cesta do Benátek tak není jen dobrodružnou cestou do jedné noci, ale i jakousi metaforou procesu

Autor Martin Šinkovský žije v Olomouci. Foto: archiv M. Š.

poznání, který nemusí být jen bolestivým a nepřijemným drilem ve školských lavicích, ale i zábavným překonávaním překážek, které se nám možná zdají o to větší, čím mladší jsme, když se s nimi utkáme. Autor nám (nám všem, dětem i dospělým) nepřimo v knížce říká, že se poznávání nových krajů, lidí a věcí nemáme bát, což je i v dnešním, zdánlivě otevřeném světě důležitý poznatek. Ačkoli pomyslně padly zeměpisné hranice, společnost si samovolně začíná stavět nově, vlastní, ty vnitřní. A při je-

jich vztyčování hraje důležitou roli právě neznalost, nechota otevírat se cizímu, překročit hranice svého malého světa. Ovšem bez toho, abychom poznali, co se doopravdy děje za horizontem našeho běžného dne, nikdy nevystoupíme z vlastních předsudků a obav o to své málo.

Je tedy pohádkový příběh jen sen, nebo něco, co se skutečně stalo? Těžko říct. Jedno ale jisté je: zajímavé a poučné příběhy se můžou pozvednout i nad skleničkou kvalitního moravského vína. Zatímco dětem se rozlévá limonáda, nebo „jen“ voda ze studny. Důležitá je totiž pospolitost vyprávění, příběhové fantazie, které přecházejí z dospělých na děti, tak, jak se tomu děje v knížce Martina Šinkovského. Rodiče přivedou děti před brány příběhu, pootevřou jim veřeje imaginace, ale samotný prožitek už je jen na nich. A je jedno, jestli se tak děje ve snu, při poslechu cizího příběhu nebo vymyšlení vlastního. Pohádkové příběhy totiž jako máloco doopravdy propojují světy dospělých a dětí. V jejich světle jedni bez druhých nemohou existovat. A myslím, že tento základní smysl kniha Martina Šinkovského naplňuje beze zbytku.

Petr Pláteník

Martin Šinkovský studoval filmovou a divadelní vědu na FF UP. Je spoluautorem námětu k večerníčku *Krysáci*. Momentálně se ve volné tvorbě věnuje nejvíce komiksu, ve spolupráci s výtvarníkem Petrem Novákem (Ticho 762). Společně přispívají např. do komiksového časopisu pro děti *Bublifuk*.

Petr Pláteník je absolventem Pedagogické fakulty a Filozofické fakulty UP v Olomouci. Dlouhodobě se věnuje problematice mediální výchovy. Je členem *Spolku Storytelling*, který se věnuje rozšiřování metody storytelling mezi kulturní veřejností i ve školském prostředí. Momentálně ho živí hlavně práce s textem, a to v různých podobách (korektor, editor, autor).

pit:pan@email.cz

„Původně jsem chtěl uvést jen operní představení,“ říká dramaturg *Dnů židovské kultury* Alexandr Jeništa

Akci, která neodmyslitelně patří ke kulturnímu roku v Olomouci, jsou Dny židovské kultury. Festival se v září konal už podeváté a jak už název „Ženu statečnou, kdo nalezne?“ napovídá, byl letošní ročník věnován ženě v židovské kultuře a společnosti. O festivalu jsme si povídali s jeho spoluzakladatelem a produkčním Alexandrem Jeništou.

Odkud vzešel impuls k založení festivalu?

Jako produkční Divadla hudby jsem chtěl uvést v Olomouci slavnou terezínskou dětskou operu *Brunďibár* v podání Dismanova rozhlasového dětského souboru. Zamýšlel jsem představení s orchestrem, v plné podobě. Ale nechtěl jsem uspořádat jednu akci vytrženou z kontextu. Tehdejší kolega zároveň navrhl uspořádat klezmer koncert. Tak jsme se rozhodli, že uděláme krátký festival, který bude reagovat na židovskou tematiku v Olomouci.

Popravdě řečeno – v Olomouci je spousta židovských témat, ale strašně málo židů. Před válkou jich zde žilo kolem tří tisíc, aktivních členů má však nyní místní židovská obec pouhé desítky. Několik ročníků jsme se věnovali Olomouci židovské z hlediska historického vývoje. Mapovali jsme zasuté vzpomínky, bílá místa v olomoucké historii. Témata prvních tří ročníků byla *Židé v Olomouci*, *Významné židovské osobnosti olomouckého regionu* a *Osudy středomoravských synagog*.

Jak se festival proměňoval poté?

Po čtyřech ročnících jsme si řekli, že je třeba vykročit k nějaké větší obecnosti. Ale historie byla pořád určující. Zásadní je také téma holokaustu, kterému se nikdy nevyhnete. Měli jsme představu, že bychom chtěli prezentovat současná témata a současnou izraelskou kulturu, ale stejně se do toho holokaust nějakým

způsobem dostane. Jedná se o natolik stigmatizující a traumatizující událost, že se prostě nedá obejít.

Nicméně vám se právě tu aktuální kulturu v Izraeli, především skrz filmovou sekci, daří reflektovat. Letošní filmové dokumenty byly věnované například ženám v armádě, minulý rok to byly dokumenty týkající se manželství...

Ano. Začali jsme spolupracovat s Centrem judaistických studií, což je spolupráce velmi plodná, bohatá i oboustranně příjemná. Směřovali nás k aktuálním tématům skrze zmíněnou filmovou sekci, která se napevno uhnízdila v programu. Od počátku pro mě byla nesmírně poutavá, protože se jednalo o filmy úplně aktuální – například s queer tematikou. Upoutalo mě na tom, jak je toto téma přijímané jak v ortodoxní, tak i obecně v izraelské společnosti, která je hodně militarizovaná neustálou válečnou přítomností. Navíc jsem si na tom ověřil jednu věc. A to, že když nějaké obecné téma začneme zkoumat z hlediska židovského etnika, ať už minoritního u nás, nebo majoritního v Izraeli, tak se na tom dá velice dobře ilustrovat i naše vlastní skutečnost. Ať už to jsou otázky náboženské či sociální nebo genderové, kterým byl věnován letošní ročník.

Zmínil jste, že spolupracujete s Centrem judaistických studií. Kdo další se na festivalu podílí?

Začali jsme ho dělat jako malá produkce Divadla hudby, tehdejší samostatné příspěvkové organizace. Našimi partnery přirozeně byli Židovská obec Olomouc, později tehdy vznikající judaistika a Muzeum umění. Důležitými partnery jsou také Olomoucký kraj, Nadační fond obětem holocaustu a izraelská ambasáda. Nadační fond obětem holocaustu je zvláštní partner. Má tři dotační tituly – Přítomnost, Budoucnost a myslím, že Vzpomínka. My jsme se dostali do

Zakončení městské hry. Foto: Renata Sedláčková.

kategorie Budoucnost, čehož si velmi vážíme. Spousta festivalů je v kategorii Vzpomínka, kdy se prostě věnují věcem v minulosti. Ohlasy na festival jsou velice kladné právě proto, že program je vícevrstevnatý, věnuje se různým tématům a není to jen triáda vzpomínka–klezmer–tanec, možná ještě košer jídlo, tak, jak to většinou bývá u židovských festivalů.

Jaké osobnosti, které jste potkali přímo nebo které jste připomněli během festivalu, vám obzvlášť utkvěly v paměti?

Z letošního ročníku je impozantní rozhodně setkání s Hugo Maromem, což je člověk nesmírně charismatický a na svůj věk velmi energický. Aliza Lavie z izraelského parlamentu byla také pozoruhodná. Myslím, že bych byl hrozně rád, kdyby v našem parlamentu seděl někdo takový. A s tím souvisí, že skrze ni proběhlo i to setkání s Fanny Neuda, což byla manželka rabína v Lošticích v 19. století, která sepsala modlitební knihu pro ženy – *Hodiny zbožnosti*. Loni, po festivalovém výletu do Loštic,

jsem si tam tu knihu koupil. Přečetl jsem ji za jeden večer a byl jsem z toho úplně vedle – jak je to dobré, jak je to krásný text. Vlastně si tak představuji rozhovor s Bohem, že se v něm člověk neupíná jen na svůj vlastní vztah s Bohem, ale jedná se v podstatě o jakýsi dialog s veškerenstvem. A co je u toho důležité – judaismus přinesl do naší kultury tu základní potřebu diskutovat o věcech. Slovo boží, ať už je to Tóra nebo Bible, je věc, která je k diskusi a člověk s Bohem probírá leccos. To v té knížce silně rezonuje, byl jsem nadšený. Takže setkání s Alizou Lavie je také zprostředkované setkání s touto záhadnou paní Fanny Neuda.

Je někdo z hostů, kdo se pravidelně na festival vrací?

Vícekrát tady byla vynikající francouzská klezmerová kapela *Glick*, což v jidiš znamená štěstí. Přijeli dvakrát nebo třikrát, pokaždé to byl velký zážitek. Pokusíme se je dovézt příští rok znovu, jsou to takoví nespoutaní muzikanti. Klezmer je vlastně hudba na svatbu. Hraje se 24 hodin, nebo ještě delší dobu, pořád se hraje a zpívá. A to jsou přesně oni. Koncerty byly vždy pozoruhodné, netrvaly pouze hodinu a půl.

Úžasné pro mě bylo i setkání s šéfem opery olomouckého divadla Miloslavem Oswaldem, který se nadchl pro myšlenku, s níž jsme s kolegou přišli do Moravského divadla původně velmi opatrně – s tím, aby Moravské divadlo nastudovalo operu Viktora Ullmanna *Pád antikrista*, to byl předloňský ročník. Opravdu jsme si mysleli, že to bude schůzka, kdy nám řeknou: „Tak vám děkujeme a dáme vědět.“ Jak se to říká, když vás nechtějí vzít. Ale Miloslav Oswald si to poslechl a řekl, že to chce dělat. Nastudoval to, což je senzace. Myslím, že je to vynikající a má to středoevropskou, nebo možná i evropskou úroveň.

Nezískalo to představení i nějaká ocenění?

Ano. Dvě ceny. Cenu Divadelních novin a ocenění ředitelky festivalu Opera, který se konal v pro-

storu Národního divadla v Praze. I to, že jsme sem pro to získali Jana Antonína Pitínského, ostatně byla to jeho první režie v Olomouci, patří k výjimečným setkáním nad výjimečným dílem. Pozoruhodné bylo i představení opery ve švýcarském Dornachu v sídle Antroposofické společnosti, to hostování bylo součástí projektu *Aenigma* – antroposofické výstavy, která se konala v Muzeu umění. Zase se to tedy prolínalo s mnoha jinými tématy. (*Opera měla na podzim reprízu také v rámci festivalu Janáčkovo Brno – pozn. aut. rozh.*)

Foto Terezy Hrubé ze zahájení a z vernisáže výstavy v kavárně Amadeus při Arcidiecézním muzeu.

Ještě otázka k letošnímu ročníku, který byl zaměřený na ženu v židovské kultuře. Jaké další ženy vedle paní Lavie a Fanny Neuda představil? Co všechno jste chtěli zachytit?

My jsme toho původně chtěli zachytit ještě víc, ale do programu se vše prostě nevešlo.

Vlaštovky tohoto tématu v podstatě byly součástí už minulého ročníku, že?

Ano. Loni to letošní téma vyrostlo úplně samo. Tématem byl *Židovský rok* – svátky i běžný provoz v židovské rodině. A teď to má různé odstíny podle toho,

jestli rodina je plně asimilovaná, ortodoxní či ultraortodoxní. Žena tam pořád byla hrozně zajímavá.

Letos pro mě je velké téma právě zmíněná Fanny Neuda. V té statečnosti, v mnoha vrstvách, které téma přináší. Asimilace, 19. století, emancipace. Hlavní téma do značné míry pokryla filmová sekce a emancipace se objevila i v divadelním představení *Pohlednice z Anatěvky*. Je tam střet generací, o kterém v rámci letošního ročníku mluvila také Ingeborg Fialová v přednášce na téma vztahu otce a syna a otce a dcery. A to jsem ještě nemluvil o výstavě Elišky Blažkové, která fotografovala život ultraortodoxních Židů v jeruzalémské čtvrti Mea Shearim.

Letos byl nicméně důležitý i mužský kontrapunkt, který je v přítomnosti, ať už v podobě Jindřicha Štreita, coby hosta talk show, který má židovské předky po mamince, a také Hugo Maroma. V jeho silném příběhu je zas podstatné to, že v Olomouci prodělal letecký výcvik a zároveň se tady, ne tedy přímo v Olomouci ale někde na Libavé, seznámil se svou ženou, která vlastně také nepochází odsud. Spolu pak odešli do Izraele a prožili spolu celý život. On o ní mluví velice krásně, je to prostě takové to naplněné manželství. Takže to tam také nějakým způsobem rezonuje, byť na první pohled to působí jako opak – mužský svět.

Pan Marom navštívil Olomouc po více než 60 letech poprvé, nebo se vrací častěji?

Myslím, že sem jezdí celkem pravidelně. On byl několikrát v Brně, v místě svého rodiště, určitě v Praze, ale v Olomouci, myslím, je poprvé. Proto jsme i s lidmi, kteří jej znají, tu jeho návštěvu připravovali trochu velkoryseji. Vlastně tu strávil celý týden, aby si všechno prohlédl a zažil trochu víc.

S nápadem na jeho pozvání přišla paní Darina Sedláčková z občanského sdružení Živá paměť, které se věnuje právě dokumentaci orální historie – čili svědectví a vzpomínek židovských pamětníků, ať už holokaustu, nebo i předválečných dob.

Zahajovací koncert Naches Tria. Foto: Tereza Hrubá.

Ještě k historii. V každém ročníku máte nějaký výlet za pamětihodností v okolí...

To je novinka. Minulý rok jsme poprvé udělali výlet do Loštic – na hřbitov a synagogu, kde byl koncert. I přes hrozný počasí přijelo kolem 50 lidí a bylo to velmi příjemné. Letošním cílem byl Úsov – zase synagoga a hřbitov. A prováděl člověk nejpovolnější – herec Jaroslav Achab Haidler, asi nejvýznamnější dokumentátor českých a moravských židovských hřbitovů.

Byla součástí letošního ročníku také nějaká programová novinka?

Od začátku je důležitou součástí festivalu osvětová činnost pro školy. První čtyři ročníky s námi absolvoval ještě, dnes už nežijící, pan Miloš Dobrý, bývalý předseda židovské obce a přeživší Soa, který dělal přednášky pro školy tady v Divadle hudby. To byly nezapomenutelné pořady. Později jsme s Člověkem v tísní pořádali projek-

ce filmů o holokaustu, ale to mě zase po třech ročnících přišlo trochu jako nuda. Letos jsme tedy uspořádali pilotní ročník městské hry. Oslovili jsme jednu třídu židovského gymnázia v Praze, která sem přijela na výlet a jednu třídu z hejčínského gymnázia. Hra se jmenuje *Olomouc židovská* a jednalo se o šest zastavení po celé Olomouci po místech spjatých se židovskou tematikou. Tedy Staré město – Konvikt a okolí – potom kostel Neposkvrněného početí Panny Marie, kde je freska Jana Kapistrána, kněze, který se velmi zasadil o vyhnání Židů z královských měst. Pak se vydali na Palachovo náměstí – místo vypálené synagogy. Takovou mezi zastávkou byl pivovar *Moritz* s tematikou košer stravy a tradičního stravování. Další zastávka byla Hálkova škola coby shromaždiště Židů z místního regionu do transportu do Terezína. Hra končila na židovské obci, kde si účastníci mohli upéct sváteční chleba, provedli jsme je templem a lidé z židovské obce si s nimi popovídali o židovství. Velice zajímavé bylo, jak se studenti židovského gymnázia v Praze, kteří znali věci týkající se židovství, spojili s těmi olomouckými, kteří zase znali olomoucký místopis. Myslím, že to zaujalo všechny.

Jaké máte s festivalem plány do budoucna? Máte už vymyšlené téma na příští ročník?

Příští rok je téma jasně dáno tím, že se bude připomínat 120 let od dostavění Gartnerovy synagogy na dnešním Palachově náměstí. V roce 1897 byla předána k užívání pro duchovní účely. Bude k tomu velká výstava. Ale protože jsme už téma středomoravských synagog a Jakoba Gartnera měli, tak přímo architektura tam bude přítomna jen dílčím způsobem. Spíše půjdeme opět směrem k větší obecnosti a chceme se bavit o teologických a také sociologických souvislostech synagogálního prostoru. Protože v synagogách se odehrávaly nejenom bohoslužby, ale zároveň to byla místa setkávání a domlouvání.

Připravila Šárka Novotná

Kulturní itinerář

Vědecká knihovna v Olomouci

Akce pro veřejnost

přednáškový sál VKOL, Bezručova 3 (není-li uvedeno jinak)

Science to Go

únor 2017

Přednášky z cyklu *Věda s sebou*, nebo chcete-li, *Věda do kapsy* přináší to nejnovější a nejzajímavější z různých přírodovědných oborů. Přednášejícími jsou mladí vědci nebo doktorandi, kteří o své práci mluví s nadšením a snaží se ji přiblížit co nejširšímu publiku. Nemusíte se bát, že nebudete něčemu rozumět – jsou tu proto, aby vám odpověděli na vaše dotazy a problematiku vám objasnili. Každé setkání se skládá ze tří minipřednášek na různá témata. Již druhé setkání ve Vědecké knihovně v Olomouci se uskuteční v druhé polovině února 2017. Datum bude ještě upřesněno, sledujte kalendář akcí na www.vkol.cz.

Pověsti atomového věku s Petrem Janečkem

(v rámci akce Březen – měsíc knihy)

9. 3. 2017 v 17:00

Líbil se vám rozhovor s autorem cyklu *Černá sanitka* Petrem Janečkem? Osobně se s ním můžete potkat na začátku března v rámci akce Březen – měsíc čtenářů. Mluvit budeme nejen o tom, s jakými městskými legendami se můžeme potkat, ale i o práci etnologa jako takové. Jak probíhá pátrání po kořenech městských legend? A jak to s tímto moderním folklórem vypadá do budoucna? Všichni zájemci o pověsti a legendy jsou srdečně zváni.

Nejzáhadnější knihy světa s Martinem Jirouškem

(v rámci akce Březen – měsíc knihy)

březen 2017

Přednáška s filmovým kritikem a publicistou deníku MF Dnes nás zavede mezi ty nejzáhadnější a nejta-

jemnější knihy, které se v průběhu historie objevovaly a neustále objevují na různých místech našeho světa. Přesné datum konání bude ještě upřesněno, sledujte kalendář akcí na www.vkol.cz.

Na slovíčko s Karlem Hviždálou

(v rámci akce Březen – měsíc knihy)

22. 3. 2017 od 17:00

Novinář a spisovatel Karel Hviždala (*1941) vydává v nakladatelství Mladá fronta novou knihu a my máme tu čest, že ji osobně přijede představit svým čtenářům do Vědecké knihovny v Olomouci. Čilý komentátor dění okolo nás působil v minulosti v Mladém světě a nakladatelství Albatros, ale roku 1978 emigroval do Německa, kde zůstal až do pádu železné opony. Dnes je na volné noze. Jeho blog najdete na webu Aktuálně.cz. Zpovídat jej v rámci naší besedy bude nakladatel a novinář Zdenko Pavelka.

Výstavy v Galerii Biblio

1. patro Vědecké knihovny v Olomouci, Bezručova 2

Česká literatura v překladu 1998–2016

březen 2017

Výstava překladů české literatury v zahraničí, která probíhá ve spolupráci s Ministerstvem kultury ČR, Moravskou zemskou knihovnou v Brně a kurátorkou Kateřinou Tučkovou. K vidění budou ty nejzajímavější překlady vydané v posledních letech za hranicemi naší země a propagující českou literaturu ve světě. Součástí výstavy bude i doprovodný program v podobě veřejných přednášek k tématu. Pro více informací sledujte kalendář akcí na www.vkol.cz.

Vstup na výstavu je pro čtenáře knihovny zdarma. Otevírací doba galerie je shodná s otevírací dobou knihovny.

Aktuální informace o chystaných akcích a přihlašovací formuláře na akce, kde je omezen počet návštěvníků, najdete vždy v kalendáři akcí na www.vkol.cz.

Vlastivědné muzeum v Olomouci

nám. Republiky 5

Vánoční výstava věnovaná H. Ch. Andersenovi ve Vlastivědném muzeu v Olomouci

Výstava propaguje Andersenovy pohádky, poukazuje na důležitost překladů, seznamuje s dánskými vánočními tradicemi. Úvodní část výstavy ztvárňuje pohádku *Smrček*, díky níž budou mít návštěvníci představu o tom, jak probíhaly vánoce v 19. století v Dánsku, za Andersenových časů. V oddíle životopis a dílo H. Ch. A. je představen seznam všech jeho pohádek včetně prezentace knih vydaných u nás i v zahraničí od nejstarších exemplářů po ty současné. Všechny zde vystavené knihy pocházejí z fondů Vědecké knihovny v Olomouci, Okresní knihovny Olomouc a Národní knihovny v Praze. Zároveň se přičítá dozví více také o známém projektu *Noc s Andersenem*. Pro milovníky vánočních stromečků a jejich módního designového zdobení zde budou prezentovány kolekce letošních skleněných vánočních ozdob zakoupené od známých českých výrobců, v muzeu již na minulých vánočních výstavách několikrát představovaných, a to z Irisy Vsetín (kolekce TRADITIONAL), ze Slezské tvorby Opava (kolekce SEVERSKÁ ZIMA), z družstva ve Dvoře Králové nad Labem (kolekce ZAHRADA LEDOVÉHO KRÁLOVSTVÍ) a konečně pro děti asi nejatraktivnější kolekce z rodinné dílny Rautis v Poniklé, pod příznačným názvem POHÁDKOVNÍK, kde jsme pro vás vybrali velkou část postaviček, figurek, zvířátek, květin a věcí známých z Andersenových pohádek.

Výstava s názvem *Hans Christian Andersen – Vánoce v Dánsku* bude otevřena až do 12. 2. 2017 vždy od 10.00 do 17.00 hodin denně mimo pondělí a úterý.

Doprovodný program k výstavě „František Josef I. v Olomouci“

Přednášky

Olomouc – klíčová pevnost císaře Františka Josefa I.

(24. 1. 2017, 17.00 hodin, Radeckého sál)

Přednáší Michael Viktořík z Univerzity Palackého v Olomouci. Vstup volný.

Slovenské deputace k císařskému dvoru v letech 1848 a 1849

(14. 2. 2017, 17.00 hodin, Radeckého sál)

Přednáší Milada Písková z Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. Vstup volný.

Komentované prohlídky výstavy

(18. 1. 2017 a 8. 2. 2017, vždy od 16.00 hodin; sál sv. Kláry)

Provádí kurátorka výstavy Markéta Doláková. Vstup s platnou vstupenkou na výstavu.

Dílny pro veřejnost

Kotilion pro každý den

(12. 1. 2017, 16.00 až 18.00, Radeckého sál)

Přijďte si vyrobit kotilion – květinovou brož – nezbytný doplněk nejen v sezóně tanečních kurzů a plesů. Poodhalte s námi tajemství módy druhé poloviny 19. století na výstavě *František Josef I. v Olomouci*. Dílna je vhodná pro děti od 10 let a pro dospělé. Lektorky: Iva Spáčilová a Monika Kyselá. Cena: 90 Kč. Rezervace nutná předem na e-mailu: vmodetem@email.cz.

Programy pro školy

V Olomouci jest dnes Rakousko

(do 17. 2. 2017)

Jaký význam měla Olomouc v životě císaře a v dějinách 19. století? Jak město žilo a měnilo se během rekordně dlouhé vlády Františka Josefa I.? Po odpovědích budeme pátrat na výstavě spolu s c. k. průvodcem. Edukační lektorovaný program pro II. stupeň ZŠ a studenty SŠ zahrnuje výklad, řízenou diskuzi, zážitkové aktivity a samostatnou práci s vystavenými exponáty a pracovními listy. Doplnuje učivo vzdělávací oblasti Dějepis, Občanská nauka a Základy společenských věd. Délka programu: 90 minut. Lektorky: Monika Kyselá a Iva Spáčilová. Cena: 45 Kč. Rezervace nutná předem na e-mailu: vmodetem@email.cz.

Muzeum a galerie v Prostějově

nám. T. G. Masaryka 2

Josef Čapek

„Nejdříve musí být obrazu plné srdce, aby ho pak mohly být plné oči“

(do 29. 1. 2017; výstavní sály na náměstí T. G. Masaryka 1)

Výstava obrazů Josefa Čapka je dalším z každoročních mimořádných projektů, které představují vynikající osobnosti českého výtvarného umění.

Do Prostějova bude dovezena exkluzivní kolekce děl zapůjčených z mnoha veřejných sbírek muzeí a galerií České republiky, velmi početně však budou zastoupena i díla ze soukromých sbírek. Návštěvníci si budou moci prohlédnout více než 70 děl toho věhlasného a všestranného umělce, která představí průřez jeho malířskou tvorbou od formování malířského výrazu před 1. světovou válkou s vlivy a podněty fauvismu, expresionismu a především kubismu. Zastoupená bude i tvorba poznamenaná sociálními akcenty, krajinné motivy a torza obrazových cyklů z let 1938–1939, která vytvořil v poslední fázi své umělecké tvorby.

Výstava prací Josefa Čapka, doprovázená katalogem, je příslibem pro všechny milovníky výtvarného umění nevšedního a zcela výjimečného zážitku.

Vlastivědné muzeum v Šumperku

Hlavní třída 22

Vánoční tradice a zvyky v Evropě

(do 5. 2. 2017; Hollarova galerie)

Jiný pohled na Vánoce, jejich tradice a zvyky nabízí výstava, kterou připravilo Vlastivědné muzeum v Šumperku. Dozvíte se, jak slaví Vánoce v okolních zemích, co mají společného nebo čím se liší od našich Vánoc, jaké je jejich tradiční jídlo, kde vznikla tradice zdobení vánočního stromečku, kdo nosí dětem dárky, kde bydlí Santa Claus nebo jak podle pohanských zvyků vyhnat zlé síly z domu. K výstavě se budou konat komentované prohlídky a pro děti mateřských a základních škol jsou připraveny dílny.

Divoká krása Jeseníků

(do 2. 3. 2017)

Návštěvníci šumperského muzea mohou obdivovat divokou krásu Jeseníků na fotografiích Ondřeje Bačicka a na přírodninách z muzejního sbírkového fondu, jež dokumentují jesenickou přírodu: na vzorcích hornin, dermoplastických preparátech ptáků a savců a na herbářových položkách rostlin. Během výstavy bude promítán film *Divoké Jeseníky* z cyklu České televize *Krajinou domova* a bude probíhat program pro děti předškolním věkem počínaje. Součástí doprovodného programu bude také přednáška O. Bačicka o jesenické přírodě.

Hrubý Jeseník, pohled do údolí Merty. Foto: M. Zmrhal.

Krysáci
(do 9. 3. 2017)

Také do šumperského Muzejíčka zavítá na svém putování mimo televizní obrazovky sestava svérázných loutkových zvířátek v čele s valašskými krysáky Hodanem a Hubertem a pražským potkanem Edou. Na výstavě *Krysáci* budou představeny atraktivní scény z oblíbeného animovaného večerníčku, které přiblíží život na malém smetišti blízko Vizovic, kde v šuplíku šicího stroje bydlí dva krysáci. Zejména malí návštěvníci se mohou těšit na projekci epizody „krysáckého“ večerníčku, na oblíbené interaktivní hry a nebude chybět ani nabídka tematických suvenýrů.

O perníku
(do 12. 2. 2017; Muzeum Zábřeh)

Výstava s vůní Vánoc představí bohatou a vzácnou sbírku historických perníkářských forem ze sbírek

Perníkářská forma z třešňového dřeva, oboustranně řezaná. Na jedné straně je vyřezaný kůň v kroku, u nohou s květinami a trávou. Obdobný kůň je na druhé straně. Forma pochází z dílny perníkáře a voskaře Rudolfa Schwanka, 18. století. Sběrka Vlastivědného muzea v Šumperku.

Vlastivědného muzea v Šumperku, které patří mezi vrcholné řezbářské výrobky. Vyřezávali je profesionální řezbáři i perníkáři samotní a najdeme na nich motivy husarů na koních, ženy a muže v dobových krojích, sv. Mikuláše, srdíčka, nemluvnata a další.

Kromě historických perníkářských forem výstava představí další vývoj perníkářství – vykrajovací formy a obrázky na perník z počátku 20. století – a neopomeneme ani současné trendy v pojmání perníku jako jednoho z důležitých symbolů Vánoc.

Muzeum Komenského v Přerově
Zámek Přerov, Horní náměstí 1

Komenský? Toho už jsme někde viděli!
(do 31. 3. 2017)

Výstava s mírně provokativním názvem představuje tzv. druhý život Jana Amose Komenského v užitém a výtvarném umění. Vychází z předmětů běžně dostupných, jako jsou pohlednice, známky, bankovky, odznaky, pamětní medaile, knihy, výukové školní obrazy, rozvrhy hodin, pamětní listy apod.

S podobiznou Komenského se setkal každý. V mnoha městech se nacházejí jeho pomníky, ve školách bývaly do vestibulu nebo na schodiště umístovány jeho busty. Asi nejčastěji jej vidáme v obchodech při placení bankovkou v hodnotě 200 Kč. Mnozí si jej vybavují na poštovních známkách nebo dvacetikoruně.

Komenského podoba je známa z několika dobových rytin. Přestože fyziognomie obličej se na nich odlišuje, všechny zobrazují Komenského jako učence s vážným výrazem ve tváři. V 19. století, kdy byly Komenského myšlenky znovuobjevovány, bylo žádoucí doprovodit publikace o jeho životě a díle také jeho podobiznou. Umělci proto vytvářeli nové obrazy a grafiky. Většinou vycházeli z holandského typu portrétů, zejména z titulní strany *Veškerých spisů didaktických*. Do konce 19. století vzniklo mnoho různých rytin, kreseb a maleb, které měly jedno společné. Komenský byl především učenec s vysokým čelem a plnovousem, s typickou pokrývkou hlavy, v dlou-

hém plášti, mnohdy zobrazovaný v pilné práci při psaní knihy. Jeho přísné vzezření někteří umělci změnilí na výraz tichého zármutku. S objevem olejomalby J. Ovense v roce 1905, která byla určena jako Komenského portrét, vznikaly nové, realistické podobizny.

V poslední čtvrtině 19. století začal být Komenský zobrazován jako učitel. Poprvé tento motiv zvolil sochař Tomáš Seidan pro přerovský pomník odhalený roku 1974. Od té doby bylo téma rozvíjeno na kresbách, malbách či plastikách. Komenský-pedagog se dostal na plakety, odznaky, pohlednice, rozvrhy hodin apod.

Také ztvárnění tragického okamžiku odchodu do exilu přitahovalo mnoho umělců. Jako první tento námět zpracoval Felix Jenewein v roce 1885 a následovala jej řada dalších umělců. Je až s podivem, jak se scény loučení s vlastní podobají. Komenský stojí uprostřed skupiny českých bratrů a většinou pozvedá ruce, aby požehnal své rodné zemi.

Tyto tři základní typy zobrazení Komenského se objevují v různých variantách dodnes, kdy je jeho podobizna natolik ustálená, že ji pozná téměř každý. Současní umělci využívají této skutečnosti a pracují pak s nadsázkou a humorem. Výstava v přerovském zámku s názvem *Komenský? Toho jsme už někde viděli!* provádí návštěvníky různými zpodobněními Komenského od roku 1642 do současnosti. Až do konce března roku 2017 tak mohou návštěvníci přerovského zámku porovnat svou představu o Komenském s galerií jeho podobizen.

Helena Kovářová

Tajemství pravěké osady v Hlinsku odhalena?
(do 12. 3. 2017)

Mimořádné bohatství poznatků a hmotných památek, získaných 26 sezónami archeologických výzkumů na jedné z nejvýznamnějších a také nejdéle zkoumaných archeologických lokalit Přerovska – návrší „Nad Zbruzovým“ nedaleko Hlinska u Lipníka nad Bečvou – představující významný pojem pro středoevropskou archeologii pozdní doby kamenné (eneolitu), je námětem reprezentativní výstavy v Muzeu

Komenského v Přerově, p. o., připravené ve spolupráci s Archeologickým ústavem AV ČR, Brno, v. v. i.

Na jazykovité ostrožně umožňující dobrý výhled do jihozápadního úseku Bečevské brány (součástí přírodního koridoru Moravské brány) vymezil někdy kolem poloviny 4. tisíciletí př. n. l. lid mladšího období kultury nálevkovitých pohárů a následně i nositelé badenské kultury důmyslným opevněním plochu, na níž byly mimo obytných chat zjištěny doklady mnohých řemeslných aktivit provozovaných lidmi v pozdní době kamenné. Nejvíce movitých hmotných památek po dávných obyvatelích zdejšího výšinného sídliště poskytla přirozeně archeologicky nejsnáze zachytitelná keramická produkce reprezentovaná mimo tisíce zlomků také desítkami celých nádob, které se restaurátorům zdařilo restaurovat – možnost shlédnout je budou mít také návštěvníci výstavy. Dále je nutno zmínit pro obyvatele hradiska u Hlinska příznačné kamenářství – výrobu štípaných nástrojů, zejména ale broušených seker a sekeromlatů, čemuž se nelze divit, neboť místní prachovec, dodnes těženy kamenolomem Podhůra v bezprostřední blízkosti lokality, byl k tomuto účelu velmi vhodnou surovinou. Svědčí o tom jak připravené polotovary, tak rozpracované, hotové i nezdařené výrobky.

Nástroje a pomůcky byly také hojně zhotovovány ze snadno dostupných kostí a parohů; vyzvednout musíme ovšem pro tehdejší epochu ještě stále vzácné doklady zpracování prvního využívaného kovu – mědi. Přítomnost a užívání měděných výrobků dokladoval zejména malý poklad měděných šperků, ukrytý v keramické nádobce. Efektní složku nálezového inventáře z Hlinska představuje také kolekce drobného šperku, zastoupená např. součástmi rekonstruovaného náhrdelníku zhotoveného kombinací různých materiálů. Nálezy semen lnu setého, spolu s charakteristickými artefakty (závaží tkalcovských stavů, keramické cívky), dokládají provozování textilnictví na hradisku.

Rekonstrukce výšinného opevněného sídliště z pozdní doby kamenné „Nad Zbruzovým“ u Hlinska ve 4. tisíciletí př. n. l. v podání Libora Baláka.

Specifická skupina hmotných památek odráží též některé aspekty duchovního života tvůrců kultur pozdní doby kamenné. Z drobnějších předmětů se jedná o plas-

tiky z keramiky a kamene; výstava však v této souvislosti představí především rituální hrob asi padesátileté ženy, obyvatelky výšinné osady, postižené za svého života řadou fyzických defektů. Její hrob byl v kontextu celé lokality výjimečný, neboť to, kde a jak pohřbívali ostatní obyvatelé několik staletí trvajících a obnovované osady „Nad Zbruzovým“, nic bližšího zatím nevíme.

Rekonstrukci zmíněného ojedinělého hrobu na výstavě doprovodí vědecká kresebná rekonstrukce vzhledu zemřelé z dílny našeho předního vědeckého kreslíře věnujícího se archeologickým tématům – Libora Baláka. Tentýž zkušený výtvarník speciálně pro naši výstavu připravil perspektivní rekonstrukci vzhledu celého hradiska u Hlinska ve čtvrtém tisíciletí př. n. l. Návštěvníci se také mohou těšit nad jeho zpřítomněním vzhledu interiéru jednoho z obytných domů na lokalitě ve skutečné velikosti. Scházet nebude ani nově zhotovený trojrozměrný model dvou fází opevnění výšinného sídliště, jež představovalo ve své době jedno ze strategických center při jižním vstupu do Moravské brány.

Snad nám tuto epochu hradiska „Nad Zbruzovým“ přiblíží také informace, že jeho budovatelé byli s největší pravděpodobností současníky populárního „Ötziho“, muže z pozdní doby kamenné, který zakončil svou životní pouť v Hauslabově sedle v Ötzalských Alpách, nebo počínajících státních útvarů (raně sumerských kultur) na Předním východě. Není v této souvislosti zcela vyloučeno, že odrazem kontaktu s některou z vyspělých soudobých raných civilizací na jihovýchodě může být výzdoba jednoho z keramických přeslenů nalezených na Hlinsku, jež vzdáleně upomíná na lineární písmo, pokud se ovšem nejedná o podobnost čistě náhodnou...

Opevněná osada nad Moravskou branou byla opuštěna někdy v průběhu prvé čtvrtiny 3. tisíciletí př. n. l.; jejími posledními osadníky byl lid mladoeneolitické bošácké kultury.

Kromě zmíněných kresebných rekonstrukcí bude výstava doplněna také trojrozměrným modelem opevnění hradiska a dioramatickou rekonstrukcí.

Aleš Drechsler